

ISSN 1318-1416
9 771318 141006

ZGODOVINA

Letnik XVI • številka 1-2 • MMVII

Poština plačana pri pošti 1102 Ljubljana

V Š O L I

Stičišča kultur

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

Zgodovina v šoli

16. letnik, številka 1–2/2007

ISSN 1318-1416

Izdajatelj in založnik: Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Predstavniki: mag. Gregor Mohorčič

Uredniški odbor: izr. prof. dr. Danijela Trškan (Filozofska fakulteta v Ljubljani), dr. Marjan Drnovšek (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), izr. prof. dr. Stane Granda (Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU), Srečko Zgaga, prof. (Gimnazija Poljane v Ljubljani), Katja Mahorčič, prof. (Šolski center Nova Gorica), Damjan Snoj, prof. (Osnovna šola Preserje), Elissa Tawitian, prof. (Osnovna šola Ivana Cankarja na Vrhniki), Goranka Kreačič (Osnovna šola Preserje)

Odgovorna urednica: Vilma Brodnik, prof.

Jezikovni pregled: Urška Orešnik in Mateja Tušek

Naslov uredništva: Vilma Brodnik, Zavod RS za šolstvo, OE Ljubljana

Parmova 33, 1000 Ljubljana

Tel.: 01/236 31 19, faks: 01/236 31 50

E-naslov: Vilma.Brodnik@zrss.si

Urednica založbe: Nataša Purkat

Oblikovanje: KULT, oblikovalski studio, Simon Kajtna, s. p.

Računalniški prelom: Littera picta, d. o. o., Ljubljana

Tisk: Littera picta, d. o. o., Ljubljana

Naklada: 620 izvodov

Naročila:

ZRSS – Založba, Maja Hribar Mlakar, Poljanska cesta 28, 1000 Ljubljana, e-naslov: zalozba@zrss.si, faks: 01/30 05 199

© Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2007.

Vse pravice pridržane. Brez založnikovega pisnega dovoljenja ni dovoljeno nobenega dela te revije na kakršenkoli način reproducirati, kopirati ali kako drugače razširjati. Ta prepoved se nanaša tako na mehanske oblike reprodukcije (fotokopiranje) kot na elektronske (snemanje ali prepisovanje na kakršenkoli pomnilniški medij).

Naslovnica: Ljubljana (Foto: Henrie Lodewijk, akademski fotograf.)

Letna naročnina:

35,47 € – cena štirih števk za šole in ustanove

27,96 € – cena štirih števk za posameznike

25,87 € – cena štirih števk za dijake, študente in upokojece

19,20 € – cena dvojne številke v prosti prodaji

42,56 € – cena štirih števk za tujino

Novo iz založbe Zavoda RS za šolstvo

Spoznavam sebe, tebe, nas

1. izdaja, 2. natis – ponatis izdaje iz leta 2006

Poznavanje in pravilno razumevanje medkulturne pedagogike postaja ena izmed ključnih nalog sodobne šole v večkulturni skupnosti. Tudi v naših razredih imamo dovolj priložnosti za pridobivanje znanj, informacij in tudi različnih spretnosti, vezanih na strpno sožitje in spoštovanje ljudi različnih kultur, ver, narodnosti, pogledov. Primere dobre prakse ponuja priročnik, v katerem sta avtorici povezali bogate izkušnje z aktualnimi multikulturnimi in globalizacijskimi trendi v svetu in pri nas. Večina predstavljenih primerov dela z otroki, mladostniki in njihovimi starši je bila preverjena v praksi. Knjiga je namenjena predvsem za delo v razredih z učenci in učenkami, ki izvirajo iz drugih kulturnih, jezikovnih, verskih in socialnih okolij.

ISBN 978-961-234-573-0, 170 str., 23,99 €

Naročila:

– po pošti: Zavod RS za šolstvo, Poljanska 28, 1000 Ljubljana

– po faksu: 01 3005 199

– po elektronski pošti: zalozba@zrss.si

– na spletni strani: <http://www.zrss.si>

LETNIK XVI
števila
1-2
2007

V ŠOLI

Uvod

<i>Vilma Brodnik:</i> Reviji na pot	3
--	---

Projekt Evropska dimenzija pri pouku zgodovine

<i>Vilma Brodnik:</i> Projekt Evropska dimenzija pri pouku zgodovine in prvi simpozij o letu 1848.....	4
<i>Vilma Brodnik:</i> Simpozij o letih 1912–13: Vpliv zgodovinskih dogodkov na spremembe v življenju navadnih ljudi	7
<i>Vojko Kunaver:</i> Simpozij o letu 1919	10
<i>Vojko Kunaver:</i> Simpozij o letu 1945	13
<i>Nevenka Sreš:</i> Simpozij o letu 1989 v Evropi	15
<i>Vilma Brodnik, Katja Mahorčič, Srečko Zgaga:</i> Multiperspektivna obravnava leta 1919.....	18

Poročila o drugih projektih in seminarjih

<i>Mag. Jelka Razpotnik</i> Projekt Sveta Evrope Podoba drugega.....	29
<i>Goranka Kreačič:</i> Življenje v Evropi v drugi polovici 20. stoletja: mladi v 60. in 70. letih.....	30
<i>Goranka Kreačič:</i> Toledo: Stičišče kultur (Toledo: Crisol de culturas).....	32

Sodobna didaktika pouka zgodovine v teoriji in praksi

<i>Dr. Danijela Trškan:</i> Londonski muzej, Narodna galerija portretov in pouk zgodovine v Veliki Britaniji	34
---	----

Iz zgodovine migracij

<i>Dragica Motik:</i> Avstralska slovenska skupnost. Prizadevanja za učenje in ohranjanje slovenščine in slovenske kulture v Avstraliji.....	42
--	----

Radovan Pulko:

Delovanje Ruske matice in ruskega Rdečega križa na Slovenskem 49

Stičišča kultur

Dr. Dragan Potočnik:

Stiki civilizacij 56

Mag. Blaž Vurnik:

Oblikovanje nacionalnih gibanj v Sovjetski zvezi kot vzvod razpada zvezne države
s posebnim poudarkom na neslovanskih republikah in vlogi reformne politike
Mihaila Gorbačova v tem procesu v letih 1988–1991 (drugi del) 61

Izobraževanje učiteljev v Združenih državah Amerike

Jean A. Luckowski, Marilyn J. Ryan:

Profesionalni razvoj učiteljev v Montani v Združenih državah Amerike 73

Poročila, ocene, mnenja

Perry Anderson:

Prehodi iz antike v fevdalizem (Goranka Kreačič) 77

Fernand Braudel:

Strukture vsakdanjega življenja: mogoče in nemogoče (Goranka Kreačič) 79

André Chastel:

Il Sacco di Roma 1527. Od prvega manierizma do protireformacije
(Goranka Kreačič) 81

Georges Duby:

Trije redi ali imaginarij fevdalizma (Goranka Kreačič) 82

Tatjana Rejec:

Partija in tigrovci (medvojna in povojna usoda nekaterih vodilnih tigrovcev)
(Peter Stres) 83

Hiša pisanih spominov. Jubilejni zbornik ob 50-letnici Zgodovinskega arhiva Celje
(Bojana Aristovnik) 85

Izvillečki, Abstracts 88

Uvod

Reviji na pot

Spoštovane bralke, spoštovani bralci!

Pred vami je prva dvojna tematska številka XVI. letnika revije *Zgodovina v šoli* z naslovom *Stičišča kultur*. Revija prinaša paleto različnih člankov in prispevkov, katerih rdeča nit so stičišča kultur v Evropi in svetu, prikazana z različnih zornih kotov.

V prvem poglavju predstavljamo projekt Sveta Evrope Evropska dimenzija pri pouku zgodovine. Med letoma 2003–2006 so ga pripravili s petimi simpoziji, namenjenimi poglobljeni obravnavi ključnih dogodkov iz evropske zgodovine 19. in 20. stoletja, ki so pomembno oz. odločilno vplivali na celotno evropsko in tudi svetovno zgodovino. Ti dogodki so bile revolucije v letih 1848–49, balkanski vojni v letih 1912–13, pariška mirovna konferenca leta 1919, konferenca na Jalti leta 1945 in osamosvojitev vzhodnoevropskih držav v letih 1989–90 z obnovitvijo pluralne demokratične družbe. V didaktičnem pogledu so cilji projekta vpeljevanje evropske dimenzije v pouk zgodovine, katere bistvo so multiperspektivna obravnava oz. osvetlitev omenjenih ključnih dogodkov z različnih perspektiv oz. zornih kotov. Multiperspektivno obrnavo predstavljamo s primerom pariške mirovne konference in mirovnih pogodb, s katerimi so bile določene nove slovenske meje po prvi svetovni vojni. Tako smo v pretres vzeli izbrana določila saintgermainске, trianonske in rapalske mirovne pogodbe ter na odlomkih iz izbranih slovenskih, avstrijskih, italijanskih in dvojezičnega slovensko-madžarskega učbenika ugotavljali in primerjali, kako so določila mirovnih pogodb doživljali Slovenci, Avstrijci, Madžari in Italijani oz. kakšen pogled na določila mirovnih pogodb so oblikovali vsi štirje prizadeti narodi na tem pomembnem evropskem stičišču kultur. Z različnih zornih kotov pa je mogoče obravnavati tudi druge ključne dogodke, pojave ali procese v zgodovini, zlasti občutljive in kontroverzne zgodovinske teme.

V nadaljevanju predstavljamo še nekaj izbranih mednarodnih projektov. Poudarimo naj projekt *Podoba drugega*, ki se je začel leta 2007 in katerega pomembni cilji so boljše poznavanje različnih kultur, zlasti tudi islamskega sveta ter razblinjanje predsodkov in stereotipov med sosednjimi in tudi bolj oddaljenimi narodi in kulturami. Medkulturno izobraževanje pa je predstavljeno na primeru multikulturne Španije v poročilu o seminarju v Toledu, stičišču kultur. Obravnava v multikulturni družbi je mogoča tudi z vključevanjem ustreznih filmov ali celo pravljič (lahko tudi poezije, leposlovja ipd.), ki prikazujejo različne kulture in njihovo kulturno izročilo.

O zgodovini migracij pišemo v dveh člankih, in sicer o prizadevanjih za ohranjanje slovenskega jezika in kulture pri Slovencih v avstralski multikulturni družbi ter o stikih ruske kulture s slovensko na primeru ruskih izseljencev, ki so se na Slovensko priselili po oktobrski revoluciji. O stikih med civilizacijami govorita tudi članek o islamskem svetu ter drugi del članka o različnih neslovanskih kulturah v Sovjetski zvezi in njihovih nacionalnih gibanjih, ki so ob reformni politiki Mihaila Gorbačova prispevali k razpadu Sovjetske zveze (prvi del članka avtorja mag. Blaža Vurnika je objavljen v *Zgodovini v šoli*, letnik XIV, št. 3–4, leto 2005).

V enem od člankov so predstavljene še možnosti vključevanja muzejev in galerij v pouk zgodovine na primeru Velike Britanije, v drugem pa še posebno za revijo *Zgodovina v šoli* tudi izobraževanje učiteljev družboslovja v ameriški zvezni državi Montana.

Z revijo, ki je pred vami, želimo prispevati k večji toleranci v svetu vse večje nestrpnosti in k boljšemu medkulturnemu dialogu, saj sta Evropski parlament in Svet Evrope leto 2008 razglasila prav za evropsko leto medkulturnega dialoga.

Vilma Brodnik, odgovorna urednica

Vilma Brodnik, Zavod RS za šolstvo

Projekt Evropska dimenzija pri pouku zgodovine in prvi simpozij o letu 1848

V okviru Sveta Evrope je bil oktobra 2001 sprejet nov projekt o poučevanju in učenju zgodovine z naslovom Evropska dimenzija pri pouku zgodovine, katerega pobudnik je bil dr. Robert Stradling iz Škotske, potekal pa je v letih 2003–2006. Gre za drugi večletni projekt, namenjen pouku zgodovine, ter pomeni nadaljevanje in nadgradnjo projekta Poučevanje evropske zgodovine 20. stoletja, ki je potekal v letih 1998–2001.¹

Cilji projekta Evropska dimenzija pri pouku zgodovine so:

1. Pri predmetu zgodovina poudarjati sodobno zgodovino in zgodovino sedanjih konfliktov.
2. Analizirati migracijske probleme in probleme manjšin.
3. Umestiti evropsko zgodovino v svetovni kontekst.
4. Izobraževati za demokratično državljanstvo.
5. Upoštevati multiperspektivizem pri pouku zgodovine.
6. Vključevati analizo in interpretacijo zgodovinskih virov.
7. Upoštevati družbeno, ekonomsko in kulturno ozadje zgodovinskega dogajanja.
8. Poudarjati ključne zgodovinske dogodke, pojave in procese.
9. Ugotavljati silnice zgodovinskih sprememb.

Najpomembnejši element evropske dimenzije pri pouku zgodovine je t. i. multiperspektivizem. V svojih priročnikih za pouk zgodovine ga opredeljuje dr. Robert Stradling. Multiperspektivna obravnava omogoča osvetlitev nekega zgodovinskega dogodka z več zornih kotov oz. perspektiv, ki so odvisne od gledišča oz. stališča pisca. Pisci pa so lahko očividci, zgodovinarji, politiki, novinarji, uredniki ipd. Vsaka perspektiva je legitimna, čeprav nepopolna ali pristranska, saj izraža različne izkušnje, cilje ali kontekste. Pogledi na neki zgodovinski dogodek ali pojav so lahko različni, in sicer so lahko zgodovinski, narodni, manjšinski, politični, lahko so pogledi različnih

družbenih gibanj ipd. Zato so interpretacije nekega zgodovinskega dogodka ali pojava različne, saj so odvisne od dobe, v kateri je interpretacija nastala, razpoložljivih zgodovinskih virov, ki so bili vključeni v raziskavo, stališč pisca ipd. Najboljša je interpretacija, ki najbolje poveže različne podatke in dokaze iz različnih zgodovinskih virov. Glavni namen multiperspektivnega pouka je življenje v zgodovinsko dogajanje. Učenci tako presežejo lastno perspektivo in se vživijo v drugo, da bi lažje razumeli, kako neki zgodovinski dogodek ali pojav doživljajo drugi. Zato vključujemo v multiperspektivno obravnavo različne zgodovinske vire, ki zgodovinski dogodek ali pojav osvetljujejo z različnih zornih kotov, uporabo metod simulacije in igre vlog. Multiperspektivna obravnava zato vključuje analizo in interpretacijo različnih zgodovinskih virov o istem dogodku ali pojavu. Pri analizi in interpretaciji zgodovinskih virov se tako lahko pri analizi izhodiščnega položaja postavljajo naslednja vprašanja: Kdo je avtor vira? Kakšno vlogo je igral? Od kod je? Kje je bil takrat, ko je poročal? Kaj je videl, slišal, čutil? Kakšne so bile njegove omejitve pri poročanju? Mogoča vprašanja, ki se jih zastavlja pri analizi različnih stališč, pa so: Zakaj je avtor tako razmišljal? Kako je utemeljeval svoje mnenje? Zakaj je nekaterim podatkom mogoče verjeti in drugim ne? Zakaj so se avtorjem zdeli nekateri podatki sprejemljivi in drugi ne? Kakšne možnosti so avtorji imeli in zakaj so se odločili za izbrano? Poleg tega pa je treba ločevati tudi med dokaznimi dejstvi, strokovnim mnenjem, neutemeljenim mnenjem in nepotrjeno govorico. Ugotoviti je treba tudi, kaj je izpuščeno, ali se uporablja čustveno obarvani jezik, ali so prisotni stereotipi ipd. Cilji multiperspektivne obravnave so omogočiti globlje in boljše razumevanje zgodovinskih dogodkov ali pojavov, odnosov med narodi in sosednjimi državami, med večinskim in manjšinskim prebivalstvom v neki državi ali med vpletenimi ljudmi in

¹ V okviru projekta so izšle naslednje knjige:

Stradling, Robert 2004: Poučevanje evropske zgodovine 20. stoletja. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. (angleški izvirnik Teaching 20th-century European history je izšel leta 2001 pri Svetu Evrope.)

Pingel, Falk: The European home: representations of 20th century Europe in history textbooks.

Tudor, Ruth: Teaching 20th century women's history: a classroom approach.

Chansel, Dominique: Europe-on-screen: cinema and the teaching of history.

Lecomte, Jean-Michel: Teaching about the Holocaust in the 21st century.

Frendo, Henry: Towards a pluralist and tolerant approach to teaching history: a range of sources and new didactics.

Tardif, Jacques: The challenges of the information and communication technologies facing history teaching.

Wirth, Laurent: The misuses of history.

skupinami, pri čemer se upoštevajo podobnosti in razlike v poročilih vpletenih, preučuje pa se tudi medsebojno soodvisnost vpletenih.²

V projektu so bili izbrani zgodovinski dogodki iz 19. in 20. stoletja, ki so pomembno prispevali k zgodovinskim spremembam in razvoju v Evropi. Tako so bili na posameznih simpozijih v okviru projekta obravnavani naslednji ključni dogodki iz evropske zgodovine: revolucije v letu 1848, balkanski vojni 1912/13, pariška mirovna konferenca leta 1919, svet po končani drugi svetovni vojni leta 1945 in osamosvojitve vzhodnoevropskih držav v letih 1989-90. Rezultat projekta bo izbrano učno gradivo, ki bo za vsako ključno leto posebej izdano na posebni zgoščenki. Za Slovenijo je bila za zbiranje gradiva in druge dejavnosti skrbela mag. Jelka Razpotnik.

Prvi simpozij je bil namenjen revolucijam leta 1848, med 30. aprilom in 4. majem 2003 pa sta ga pripravila Svet Evrope in Inštitut Georga Eckerta za mednarodne raziskave učbenikov v Braunschweigu. Inštitut Georga Eckerta je znan tudi po tem, da hrani največjo zbirko učbenikov za pouk zgodovine in geografije na svetu. Simpozij se je začel s pozdravnimi govori direktorja Inštituta Georga Eckerta dr. Wolfganga Höpkena, župana Braunschweiga dr. Gerta Hoffmanna, ministra za šolstvo dežele Spodnje Saške (Basse-Saxe) Berndta Busemanna in generalnega direktorja Sveta Evrope Bendika Rugaasa. Uvodni referat je predstavil dr. Dieter Langewiesche iz Tübingena na temo evropskih revolucij 1848. Naslednjega dne je o dosedanjem delu Sveta Evrope na področju zgodovine spregovorila Alison Cardwell (predstojnica Sekcije za poučevanje zgodovine Generalnega direktorata za izobraževanje, kulturo in kulturno dediščino, mladino in šport Sveta Evrope), o samem projektu pa njegov pobudnik dr. Robert Stradling. Sledil je referat dr. Pierra Barrala s francoske Univerze Montpellier o francoski viziji revolucije 1848. Poudaril je, da je bilo leto 1848 leto dramatičnih dogodkov. Julijska revolucija je odpravila konservativni sistem, nova republikanska oblast pa je dovolila izdajo vrsto časopisov, v katerih so pisci razpravljali zlasti o odpravi suženjstva in kolonializma. Poleti 1848 je bila sprejeta ustava, ki je želela uveljaviti politične svoboščine. Zaradi širjenja nemirov in nasilja je konservativnim krogom znova uspelo obnoviti monarhijo. Napoleon III. je obnovil slavo, mir v Franciji pa naj bi zagotavljal tudi mir v Evropi. Dr. Barral je del predavanja namenil tudi zamislim o združenji Evropi. Omenil je pesnika Victorja Hugoja, ki je bil pristaš gibanja Mlada Evropa in avtor ideje o združenji Evropi brez vojn z glavnim mestom Parizom. Sledilo je predavanje dr. Wolframa Siemanna z Univerze v Münchnu o odnosih med Nemčijo in habsburško monarhijo v letih 1848–1849. Izpostavil je probleme združevanja Nemčije v enotno državo, ki

bi nadomestila ohlapno Nemško zvezo. Razložil je veliko- in malonemški koncept in probleme večnacionalne habsburške monarhije, v kateri pa je omenil le češko in slovaško manjšino. Izpostavil je avstroslavizem in željo slovanskih narodov, ki so želeli Avstrijo brez Nemčije. Omenil je tudi, da je bila Avstrija izločena iz revolucionarnega gibanja v nemških državah, ker je bila katoliška država. Predstavil pa je tudi nekaj zanimivih političnih karikatur iz tega obdobja, in sicer parafraziranega dvoglavca orla z glavama Avstrije in Prusije, ki je simboliziral združitev Nemčije po velikonemškem konceptu. Zanimiva je bila tudi slika, ki je prikazovala pomlad narodov kot nabožno procesijo, na čelu katere je korakala francoska Svoboda, sledili so Nemci, Italijani in drugi narodi s svojimi narodnimi simboli. Peter Bihari je v referatu razložil madžarski pogled na revolucijo 1848 in njene posledice. Poudaril je, da je leto 1848 na Madžarskem še vedno prisotno v zgodovinskem oz. kolektivnem spominu. Poudaril je pomen Lajosa Kossutha, ki ga je označil za mesijo ljudstva in za prvega modernega politika na Madžarskem. Na Madžarskem še vedno živi Kossuthov kult oz. mit. V letu 1848 so svoje zahteve prvič postavili tudi delavci. Zanimiva je tudi Biharijeva oznaka 19. stoletja, ki ga je razglasil za konstitutivno, pomladno stoletje, v nasprotju z 20. stoletjem, ki ga je imenoval stoletje katastrof. Maria Ochescu je v referatu predstavila vpliv leta 1848 na Romunijo in Vzhodno Evropo. Poudarila je, da se je leta 1848 začela preobrazba romunske družbe, njeni nosilci pa so bili izobraženci, ki so se šolali na Zahodu. Začela se je oblikovati enotna romunska narodna identiteta, cilj pa je bil združiti Romune, razdeljene med različne države in pokrajine, v enotno državo. Želeli so se znebiti orientalske dediščine in postati evropska država.

V pedagoških delavnicah smo nato še drugi udeleženci razložili glavne značilnosti in poudarke revolucionarnega leta 1848 na domačih tleh ter način obravnave v učnih načrtih in učbenikih. Tako sem predstavila cilje in vsebine, ki so namenjeni letu 1848 v slovenskih učnih načrtih ter osnovnošolskih in srednješolskih učbenikih. Pozanimala pa sem se tudi, kaj učijo o Slovencih v državah, katerih predstavniki so bili tudi v delavnici, ki sem se je udeležila sama. O Slovencih v letu 1848 tako učijo na Češkem, omenjeni pa so tudi v njihovem učbeniku, ki ga je predstavila udeleženka simpozija iz Češke, v predstavljenem hrvaškem učbeniku je bila natisnjena tudi slika dr. Franceta Prešerna, na Slovaškem pa za 19. stoletje niso imeli učbenika, ampak le neke vrste enciklopedijo, v kateri je v posebnem geslu označen tudi pomen Matije Majerja Ziljskega. Grška predstavnica je razložila, da imajo v grških osnovnih šolah le narodno zgodovino, v srednjih pa tudi evropsko in svetovno, grško pa vključujejo, kjer je to mogoče.

² Stradling, Robert: Multiperspektivizem pri poučevanju zgodovine: vodič za učitelje. Svet Evrope, str. 13–27. Dostopno na spletni strani <http://www.zrss.si>, predmeti Zgodovina, rubrika Priročniki.

Stradling, Robert 2004: Poučevanje evropske zgodovine 20. stoletja. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, str. 140–159.

Naslednji dan sta sledila še referata predstavnikov Inštituta Georga Eckerta. Tako je dr. Rainer Riemenschneider v svojem referatu razmišljal o svobodi in zvezi – nemogoči povezavi ob primerjavi let 1848 in 1948 v Nemčiji. Primerjal je dva različna pogleda na združevanje Nemčije, in sicer skupščine v Frankfurtu, ki je sprejela ustavo med revolucijami 1848/49, in ljudi na barikadah, ki zahtevajo svobodo in združitev Nemčije po drugi svetovni vojni. Dr. Wolfgang Höpken pa je predstavil spomin na leto 1848 v Vzhodni Evropi na nekaj primerih, tudi slovenskem. Poudaril je, da je bil zgodovinski spomin na leto 1848 še dolgo živ in da so dogodki v tem letu korenito spremenili politično življenje v Evropi. Ponekod so se v zvezi z letom 1848 ohranila celo praznovanja. Vidiki revolucije so bili narodni, demokratični, liberalni in socialistični. Svoj pogled na revolucijo so razvili Madžari, Hrvati, Romuni, Slovenci idr. Na Hrvaškem so banu Jelačiću leta 1867 postavili spomenik, komunistična interpretacija Jelačićeve vloge pa je bila, da je bil reakcionar, ki je pomagal zatreti revolucijo na Dunaju. Po drugi svetovni vojni so Jelačičev spomenik uničili in ga v samostojni Hrvaški obnovili. Predstavnik Hrvaške dr. Tvrtko Jakovina je poudaril, da je prišlo do konflikta zgodovinskega spomina, saj danes leto 1848 uporabljajo za opravičevanje demokracije. Tudi na Češkem je bil spomin na leto 1848 še dolgo živ, a ga je pri praznovanju spodrinil spomin na prvo češko republiko. Po končani revoluciji se je v ZDA izselil milijon Nemcev.

Sledilo je delo v pedagoških delavnicah po navodilih dr. Roberta Stradlinga. Tako smo pripravljali možnosti obravnave leta 1848 in pri tem upoštevali primerjave med regijami, različne zgodovinske vire za dokaze, ki bi dijakom omogočili, da razvijajo znanje in spretnosti, ter jim dokazali, da lahko raziskujejo zgodovinske dogodke z različnih perspektiv. V delavnici, ki sem se je udeležila, so bili še predstavniki Hrvaške, Češke, Nemčije, Grčije in Finske. Iz učbenikov in gradiv, ki smo jih prinesli s sabo, smo pripravili tematski načrt obravnave z motivacijo, vzroki in glavnimi dogodki v času revolucij, zahtev in peticij, kontrarevolucije, posledic in kolektivnega spomina. Iz naših učbenikov sem k skupnemu gradivu prispevala karikaturu Metternicha, ki beži z Dunaja, za motivacijo, pri vzrokih in dogodkih zemljevid z označenimi revolucionarnimi žarišči po Evropi, pri zahtevah in peticijah tudi zahteve Zedinjene Slovenije s primerom peticije in kmečkimi zahtevami, ki se dajo razbrati ob napadu na ižanski grad, pri kontrarevoluciji pa zemljevid z označenimi vojaškimi posredovanji v habsburški monarhiji (Jelačić, Windischgraetz). Zadnji dan smo na plenarnem zaključku poročali o delu pedagoških delavnic. Naše delo je predstavila grška predstavnica Anastasia Kyrkini Koutoula. Ob koncu predstavitev je dr. Höpken opozoril na dve pasti, v kateri bi se lahko ujeli pri vnašanju evropske dimenzije v pouk, in sicer, naj se v pouk ne vnaša preveč prispevkov različnih narodov in naj se tudi ne gradi evropske revolucije. Cilj je ugotovitev skupnih zgodovinskih pojavov s primerjavo

razlik in podobnosti po evropskih deželah in državah, primerja se lahko tudi zahteve posameznih narodov.

Knjižnici Inštituta Georg Eckert sem podarila didaktična kompleta za osmi razred devetletke in tretji letnik gimnazije.

Konferenco smo končali s strokovno ekskurzijo v Wolfenbüttel, kjer smo si ogledali Knjižnico vojvode Avgusta, kjer med drugim hranijo tudi originalni ptujski statut, Wycliffov prevod Biblije, Saško ogledalo in druge dragocenosti. Ogledali pa smo si tudi hišo, v kateri je živel Lessing.

Izbor literature Sveta Evrope o pouku zgodovine

The Council of Europe: 800 million Europeans.

Recommendation on History Teaching in Twenty-First-Century Europe, REC (2001) 15.

Stradlin, Robert: Teaching 20th Century European History.

Pingel, Falk: The European home: representations of 20th century Europe in history textbooks.

Tudor, Ruth: Teaching 20th century women's history: a classroom approach. Chansel, Dominique: Europe-on-screen: cinema and the teaching of history.

Lecomte, Jean-Michel: Teaching about the Holocaust in the 21st century.

Frendo, Henry: Towards a pluralist and tolerant approach to teaching history: a range of sources and new didactics.

Tardif, Jacques: The challenges of the information and communication technologies facing history teaching.

Wirth, Laurent: The misuses of history.

The 20th century: an interplay of views

Teaching Materials on 1848 in Europe, by the Georg Eckert Institute for International Textbook Research.

Spletne strani

<http://www.coe.int> (Svet Evrope).

<http://www.gei.de> (Inštitut Georga Eckerta).

Vilma Brodnik, Zavod RS za šolstvo

Simpozij o letih 1912–13: Vpliv zgodovinskih dogodkov na spremembe v življenju navadnih ljudi

Simpozij *Vpliv zgodovinskih dogodkov na spremembe v življenju navadnih ljudi* o balkanskih vojnah 1912–13 je potekal od 4. do 9. maja 2005 v Atenah, organiziral pa ga je Svet Evrope v sodelovanju z grškim ministrstvom za šolstvo.

Simpozij je s pozdravnim govorom začela predstojnica Direktorata za mednarodne odnose in izobraževanje pri Grškem ministrstvu za šolstvo Roy Chourdaki, ki je poudarila pomen zgodovine kot vitalne komponente demokracije. Predstavnica grškega ministrstva za šolstvo Melina Papadaki je poudarila, da je bil na Balkanu mir vedno na preizkušnji in da je Balkan kot občutljivo območje vedno igralo pomembno vlogo v zgodovini. Predstojnik Oddelka za visoko šolstvo in pouk zgodovine pri Svetu Evrope Sjur Bergan je poudaril pomen in pomembno vlogo učiteljev zgodovine pri pouku za civilno družbo. Poudaril je, da sodobni pouk zgodovine ni le naštevanje podatkov, ampak naj se zgodovina približa učencem z raziskovanjem vsakdanjega življenja navadnih ljudi oz. z raziskovanjem o tem, kako so zgodovinski dogodki vplivali na male, navadne ljudi. Sjur Bergan je tudi dejavno sodeloval z dr. Pavlom Zgago pri uresničevanju bolonjskega procesa v Sloveniji. Sledilo je uvodno predavanje profesorja moderne zgodovine Ioannisa Koliopoulou z Aristotlove univerze v Solunu, ki je predstavil vlogo velesil na Balkanu v letih 1878 do 1914. Omenil je vpliv panslovanskega gibanja, ki je pod ruskim vplivom botroval ustanovitvi slovanske zveze, ki je Grke prestrašila, saj si slovanske prevlade na Balkanu niso želeli. Sklenil je z mislijo, naj se tudi druge slovanske balkanske države kot enakopravni partnerji čim prej pridružijo Grčiji v Evropski uniji. Sledila je predstavitev grške, ruske in bolgarske perspektive o balkanskih vojnah v letih 1912–13. Grško predstavitev s poudarkom na prikazu vpliva balkanskih vojn na vsakdanje življenje je predstavila dr. Helen Gardikas Katsiadakis iz Raziskovalnega centra za študij moderne grške zgodovine v Atenah. Rusko perspektivo je v predavanju orisal profesor Artjom Ulunjan z Inštituta za svetovno zgodovino pri Ruski akademiji znanosti iz Moskve. Poudaril je, da je bil Balkan rusko vplivno območje in da so si tudi s tajnimi službami prizadevali za ohranitev

le-tega. Bolgarsko perspektivo je predstavil profesor Ivan Ilchev s Fakultete za zgodovino Univerze v Sofiji. Poudaril je obsežnost begunstva, zlasti v Vzhodni Trakiji, iz katere so bežali tako Turki kot Bolgari. V času balkanskih vojn so bili pogosti tudi pojavi nasilnega pokristjanjevanja bolgarsko govorečih muslimanov. V popoldanskem delu prvega dne simpozija smo delo nadaljevali v treh delavnicah. S kolegico Goranko Kreačič sva bili razvrščeni v prvo in drugo angleško govorečo delavnico. V delavnicah smo se pogovarjali o vsebini predstavljenih referatov oz. perspektiv. Sledili sta še dve predavanji s prikazom turške in avstrijske perspektive. Profesor Halil Berktaş s Filozofske fakultete in fakultete družbenih ved Orhanlı Univerze Sabancı iz Istanbula je predstavil turško perspektivo. Poudaril je, da so velesile v tem času podcenjevale vlogo nacionalizma, ki se je pokazal za nevarnejšega od imperializma. Omenil je, da so Turki demonizirali narode pod svojo oblastjo in obratno, da so narodi pod turško oblastjo demonizirali turško oz. osmansko nadoblast, kar je razvidno iz političnih karikatur tega časa. Vprašanje, ki ga moramo razrešiti danes pa je, kako čustveno in intelektualno preseči stara nasprotja in travme in zaživeti v novi strpni družbi. Dr. Karel Kaser z Univerze v Gradcu je orisal avstrijsko perspektivo. Poudaril je, da ne moremo govoriti le o avstrijski perspektivi, ampak je treba upoštevati tudi slovensko in češko. Razložil je, da je starejše avstrijsko zgodovinopisje predstavljalo Avstro-Ogrsko monarhijo kot državo, ki ni vodila kolonialistične zunanje politike, da pa novejše avstrijsko zgodovinopisje temu oporeka, saj je bila tudi Avstro-Ogrska kolonialistična država. Omenil je primer pristanišča v Solunu, ki so ga želeli v svoje interesno območje vključiti tudi velikonemški krogi na Dunaju in da Balkan predstavlja za Avstrijo območje »naravnih interesov«.

Drugi dan simpozija je sledila osrednja pedagoška delavnica s simulacijo, v kateri smo bili udeleženci razdeljeni v tri skupine, in sicer v predstavnike velesil, predstavnike balkanskih narodov s samostojnimi državami in predstavnike narodov pod tujo oblastjo. Predstavljali smo namreč »delegacije« svojih narodov oz. držav v letu 1908, ko je Avstro-Ogrska anektirala Bosno in Hercegovino in

nato še leta 1912, ko se je začela prva balkanska vojna. Vsaka »delegacija« je prejela navodila za delo. Navodila so obsegala temeljne zgodovinske podatke, ki so se nanašali na našo notranjo in zunanjo politiko tega časa. Slovensko »delegacijo« sva zastopali z Goranko Kreačič iz Osnovne šole Preserje, s katero sva se morali živeti v vlogo predstavnika, ki želi ohraniti zvestobo Avstro-Ogrske, in v vlogo predstavnika, ki želi rešiti jugoslovansko vprašanje tudi zunaj Avstro-Ogrske. Začrtati sva morali glavno nit svoje politike v tem času in jo nato uresničiti v javnih in tajnih pogajanjih z »delegacijami« drugih držav. Pogajali sva se z več »delegacijami« in dosegli podporo prizadevanjem po slovenski neodvisnosti pri »delegacijah« Hrvaške, Makedonije, Grčije, Rusije, Svetega sedeža, podporo pa so nam odrekle »delegacije« Avstrije, Češke in Velike Britanije. Slovenska »delegacija« je podprla prizadevanja vseh »delegacij«, ki so prosile za podporo, in sicer zahteve po neodvisnosti Hrvaške, Makedonije, Bosne in Črne gore. Simulacijo smo končali z javno predstavitvijo vodilnih smeri politike posameznih narodov tega časa in s predstavitvijo uspešnih in neuspešnih pogajanj z drugimi »delegacijami«. Cilj simulacije je bil ponazoriti, kako lahko z uporabo aktivne, izkustvene metode pouka dosežemo življenjske zgodovinske dogodke in prek takšnega življenjskega vpogleda v različne perspektive na nek zgodovinski dogodek. V popoldanskem delu je sledilo še delo v delavnicah, na katerih sva z Goranko Kreačič predstavili še slovensko perspektivo na balkanski vojni ter udeležencem razdelili tudi predstavitveni zloženki, ki sva ju pripravili za simpozij. Goranka Kreačič je predstavila tedanje karikature iz slovenskih časopisov, ki ponazarjajo odnos Slovencev do balkanskih vojn. Sama pa sem v času priprav na simpozij v Atenah pregledala časopis *Slovenec* iz leta 1912 in prve polovice leta 1913. Ugotovitve sem zapisala v predstavitveni zloženki, ki sem jo razdelila udeležencem. Ugotovila sem, da sta balkanski vojni med slovenskimi politikami in tudi v javnosti zelo odmevali in da so bili Slovenci zlasti v prvi balkanski vojni zelo naklonjeni podpori južnoslovanskim narodom, saj naj bi tako dosegli tudi podporo južnoslovanskih narodov pri uresnitvi slovenskih političnih zahtev glede realističnega preoblikovanja habsburške monarhije. Zanimanje se je kazalo z vsakodneвно objavo prispevkov v vodilnih slovenskih časopisih tega časa o dogajanjih na balkanskih bojiščih. Časopis *Slovenec* je tako 9. oktobra 1912 na naslovnici objavil članek o izbruhu vojne na Balkanu z naslovom *Na Balkanu je vojska*. Balkanski vojni pa sta povečali tudi zanimanje za zgodovino in navade balkanskih narodov. Tako so v letih 1912–14 izšle kar tri knjige o vojnah na Balkanu z obsežnim zgodovinskim in etnološkim orisom balkanskih narodov. Pri liberalnem časopisu *Dan* pa je 12. aprila 1913 izšla celo posebna priloga z naslovom *Balkanska vojna v karikaturah in pesmih*.

Poleg tega sta se črnogorski vojski pridružila tudi dva slovenska prostovoljca, doma iz okolice Kamnika. To sta bila Miha Čop in Blaž Lipar, ki sta se bojevala pri Lješu in Tarabošu. V drugi balkanski vojni je bil Miha Čop pri Tarabošu ranjen, črnogorski kralj Nikola pa ga je odlikoval z nagrado – 60 srebrnikov. Bojem v Srbiji so se pridružili tudi bratje Ribnikar. Njihov oče je bil dr. Franc Ribnikar, ki se je kot prostovoljec udeležil bojev na srbski strani proti Turčiji že leta 1876. Njegovi trije sinovi Vladislav, Slobodan in Darko so začeli leta 1904 izdajati časopis *Politika*. V Srbijo, Črno goro in Bolgarijo pa je odšlo tudi več slovenskih zdravnikov, ki so se pridružili srbskemu Rdečemu križu. Ti zdravniki so bili dr. Bačar, dr. Mirko Černič, dr. Jernej Demšar, dr. Fedransperg, dr. Otmar Krajec, dr. Tone Lavrič, dr. Ivan Oražem, dr. Ivan Premrov, dr. Franc Šabec, dr. Edo Šlajmer, dr. Josip Tavčar in dr. Tajnšek. V Črno goro so odšli dr. Josip Strojč in dr. Josip Tiča, v Bolgarijo pa dr. Gaber Hočevan in dr. Mavricij Rus.¹ Za srbske vojaške ranjence so skrbele tudi posamezne slovenske nune, ki so kot medicinske sestre odšle na balkanska bojišča. Dve nuni sta delali v Lješu. Ena izmed njih je skrbela za 70 srbskih ranjencev nameščenih v mošeji, ki so jo preuredili v začasno bolnišnico, druga pa je delala v bolnišnici. Dve nuni pa sta delali kot medicinski sestre v bolnišnici v Skadru.² V Ljubljani je bil ustanovljen tudi poseben odbor Rdečega križa, ki je zbiral darove za pomoč balkanskim narodom.³ Časopis *Slovenec* pa je 20. novembra 1912 objavil tudi poziv in prošnjo Slovenkam naj prispevajo darove v obliki oblačil, posteljnine ipd. za vojskujoče balkanske narode.

Tretjega dne dopoldne so v plenarnem delu poročevalci posameznih skupin poročali o delu vseh delavnic prejšnjega dne. Sledila je še sklepna predstavitev dr. Roberta Stradlinga o projektu, v okviru katerega bodo izdali cede z objavljenimi zgodovinskimi viri, ki bodo omogočali multiperspektivno obravnavo teh prelomnih letnic pri pouku zgodovine. Popoldne smo se udeležili še strokovne ekskurzije na rt Sunion in tako končali zelo kakovostno zasnovan in organiziran simpozij.

¹ Švajncer, Janez J. 1992: *Vojna in vojaška zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Prešernova družba, str. 107.

² *Slovenec*, sreda 16. 4. 1913, str. 3.

³ Grdina, Igor 1995–96: *Vojna na Balkanu*. V: *Slovenska kronika XX. stoletja*. Ljubljana: Nova revija, str. 129.

Vojko Kunaver, Zavod RS za šolstvo

Simpozij o letu 1919

Simpozij o letu 1919 je bil organiziran v sodelovanju Sveta Evrope, francoskega Ministrstva za šolstvo, kulturo in znanost ter francoskega Ministrstva za zunanje zadeve. Potekal je med 1. in 3. 12. 2005 v Sevru približno 15 km jugozahodno od Pariza.

Simpozij se je začel v četrtek, 1. decembra, ob 9.00 v dvorani Centra za pedagoške študije v Sevru. Tukaj so med drugim številna izobraževanja za učitelje, ki prihajajo iz vse Francije, pa tudi iz tujine. Uvodne misli so predstavili Albert Prevos, direktor Centra, Jean Pierre Titz, predstavnik Oddelka za zgodovino pri Svetu Evrope, in znani didaktik dr. Robert Stradling kot svetovalec projekta.

Temeljni cilji, ki naj bi se jih dotaknili na simpoziju, pa so bili pri mladih spodbujati:

- njihovo nacionalno identiteto;
- identiteto države, v kateri živijo;
- evropskost.

Kot zanimivost nam je bilo predstavljeno, da se prav sedaj pripravlja francosko-nemški učbenik za zgodovino. Ta učbenik pa ne bo govoril o francosko-nemških odnosih, pač pa o zgodovini obeh narodov. Sicer pa se pluralistični in tolerantni pristop, ki ga podpira projekt, nadaljuje. Živimo v času, ko v Evropi veliko govorimo o dejavnem in odgovornem državljanu, prav te vrednote pa naj se privzgajajo tudi prek zgodovinskih znanj. V tej luči Svet Evrope pripravlja nov projekt, in sicer Podobo drugega, npr. kako so si Francozi predstavljali Nemce skozi zgodovino in obratno.

Robert Stradling je v uvodnem razmišljanju dejal, da je to sicer zadnja konferenca v sklopu projekta, vendar se bosta deideologizacija in evropska dimenzija pri pouku nadaljevali. Prav tako je treba preiti iz ozkega fokusa narodne zgodovine v širši, evropski vidik. Dijaki že kmalu po šolanju pozabijo večino letnic in imen, zgodovina pa jim mora dati širši pogled in zmožnost, da sami poiščejo podatke in jih kritično ovrednotijo. Sklepi projekta bodo predstavljeni v posebni brošuri, ki ji bo dodan tudi poseben DVD, na katerem bodo zbrana avtentična gradiva iz posameznih držav.

V nadaljevanju so sledila predavanja priznanih in uglednih evropskih strokovnjakov, zgodovinarjev, specialistov za to področje. Prof. Jean Jacques Becker s pariške univerze je prvi podal francoski vidik dogajanja po prvi svetovni vojni. Leta 1919 je bila Francija žalostna dežela. Čeprav se je vojna končala, je bilo žrtev na francoski strani zelo veliko, veliko ljudi pa je po vojni pokosila tudi španska gripa. Na francoski strani je bilo 1,380.000 žrtev in okoli milijon invalidov. V številnih družinah je padlo

po več sinov (dva, trije, štirje ali celo pet!). Ob tako velikem številu mrtvih se pojavi vprašanje, kakšno zmago je slavila Francija po vojni. Treba je vedeti tudi, da je bil 500 km dolg in 25 km širok pas med Francijo, Belgijo in Nemčijo povsem opustošen zaradi vojaških operacij in fronte. Takoj po vojni se je pojavilo tudi vprašanje vojne škode. Ali bodo Nemci sploh lahko plačali tako visoko vojno odškodnino, ko pa je bila tudi Nemčija precej prizadeta zaradi vojne? Prof. Becker je postavil tudi tezo, da je velika vojna spodbudila tudi veliko revolucijo (Rusija). Pojavlja pa se vprašanje, ali bi bilo mogoče, da bi tudi v Franciji prišlo do revolucije. Odgovor je nedvoumen – ne. Kmetje, ki so v Rusiji tvorili najširše jedro revolucije, so bili v Franciji takoj po vojni obravnavani precej drugače. Vlada je namreč hitro dvignila cene kmetijskih izdelkov, po drugi strani pa je popravila tudi gmotni položaj francoskega delavstva (dvig plač, uzakonjen 8-urni delavnik), tako da se 1. maj 1919 v Franciji praznuje le v redkih središčih. Francosko delavstvo je tudi zavrnilo III. Internacionalo. Sicer pa je bilo leto 1919 v političnem smislu posvečeno mirovnim pogodbam. Čeprav so bili pogoji mirovnih pogodb za Nemčijo katastrofalni, so bili v očeh francoske javnosti še preblagi. Novembra 1919 so na volitvah zmagale desnosredinske sile (Nacionalni blok), Francozi pa so si pred vstopom v novo leto 1920 najbolj želeli normalizacije življenja, ki naj bi spet teklo tako, kot je pred vojno.

Prof. Gerd Krumeich z Univerze v Düsseldorfu je predstavil nemški pogled na dogajanje po prvi svetovni vojni. Leta 1918, ko se je končala prva svetovna vojna, je imela Nemčija sedem milijonov mrtvih vojakov (vseh žrtev je bilo okoli deset milijonov), weimarska republika pa je padla na najnižjo točko potem, ko je podpisala sramotni mir. Že 18. novembra je nastala v Nemčiji delavska republika, njena glavna protagonista pa sta bila Karel Liebknecht in Rosa Luxemburg, ki sta hotela delavski upor spremeniti v revolucijo. Med vojaki, dezertirji iz nemške vojske, so bile namreč zelo prisotne boljševistične ideje. Kot je znano, sta bila v poznejših dogodkih oba glavna protagonista upora K. Liebknecht in R. Luxemburg ubita, revolucionarna zveza Spartak pa je bila uničena. Prvo povojno vlado v Nemčiji sta postavili sredina in levica, vzpostavljene pa so bile tudi ustanove oblasti, ki so bolj ali manj uspešno delovale vse do Hitlerjevega prihoda na oblast. Pri tem nam je prof. Krumeich pokazal tudi zanimivo karikaturu, ki prikazuje ranjenega nemškega vojaka, kako podaja nemško zastavo (s kljukastim križem) v roke vojaku iz leta 1940, kar simbolno predstavlja drugo svetovno vojno

kot nadaljevanje prve. Čeprav je bil versajski mir Wilsonova kazen za »prusko militaristično kasto« in je bil za Nemčijo prava sramota, je zanimivo, da v naslednjih letih Nemci niso nikoli javno protestirali proti njemu, je pa proti versajskemu miru ves čas protestirala nemška vlada.

Z vidika premagane države (Ogrska) je madžarski pogled na leto 1920 predstavil prof. Peter Bihari, ki je v precej čustveno obarvanem in z viri podkrepjenem predavanju povedal, da so Madžari po letu 1918 izgubili 70 % ozemlja, ki je prej spadalo pod Ogrsko. Revolucionarni voditelj Bela Kun je mislil, da bo sovjetska Rusija Madžarom boljši partner kot zahodni zavezniki. Po Kunovem padcu (na oblasti je bil 132 dni) je prevzel oblast stari avstrijski general Horty, Madžari pa so v desetih mesecih zamenjali kar tri vlade. Po podpisu trianonske pogodbe leta 1920 je Madžarska postala šibka evropska država. V nadaljevanju nam je prof. Bihari pokazal številne karikature in drugo slikovno gradivo, iz katerega je jasno razvidno, kako Madžari objokujejo izgubljena ozemlja (tudi Transilvanijo, Hrvaško, Prekmurje, Gradiščansko ...), ki naj bi po njihovem mnenju spadala v njihovo državo. V naslednjih letih je prav zaradi trianonske pogodbe Madžarska podobno kot Nemčija vse bolj krepila nacionalni šovinizem in negativna čustva proti Zahodni Evropi.

Britanski in ameriški pogled na leto 1919 in dogodke po prvi svetovni vojni nam je predstavil prof. Alan Sharp z Univerze Ulster na Severnem Irskem. Po njegovem mnenju se je v letih po prvi svetovni vojni začel vzpostavljati sistem kolektivne varnosti, ki ga je predstavljala ustanovitev Društva narodov. Januarja 1918 je ameriški predsednik W. Wilson predstavil svojih 14 točk za vzpostavitev miru in sodelovanja v Evropi in svetu. Američani in Angleži naj bi bili zagotovilo miru in varnosti, vprašanje pa je, kaj s t. i. majhnimi državami, ki se v očeh velikih pogosto pojavljajo kot zoprni majhni komarji, ki kar naprej brenčijo in hočejo pikati. Nova diplomacija in nova razmerja sil naj bi omogočila življenje tudi majhnim narodom. Čeprav je imelo Društvo narodov številne spodrsilaje in neuspehe (npr. Etiopijo), pa je imelo tudi nekaj uspehov (posredovanje v sporu med Grčijo in Bolgarijo leta 1925). Skratka, v svojem referatu je prof. Sharp poglobljeno analiziral, kaj vse je Društvo narodov uredilo in česa ne v sistemu kolektivne varnosti. Zastavljala so se mu naslednja vprašanja glede Društva narodov:

- Je bil to spodrsilaj mednarodne skupnosti?
- Je bil to velik eksperiment?
- Se je ponovilo leta 1945 (OZN)?
- Ni uresničil novega reda?
- Je na poti iz idealizma v realizem?

V nadaljevanju smo delali v delovnih skupinah. Našo skupino je vodil Mihail Manea iz Romunije, naša naloga pa je bila, da za referente in njihove referate pripravimo štiri vprašanja. V naši precej raznoliki skupini (v glavnem samih moških) se je porajalo kar 11 vprašanj, ki jih je vodja naše skupine prenesel naprej. Predvsem nas je zanimalo, kako naj te vsebine prenesemo v šolo in kako

naj jih predstavimo dijakom. Zanimivo je, kako poučevati otroke, katerih starši prihajajo iz Alžirije, Maroka ...

Popoldne smo se odpravili na ekskurzijo v Arhiv Francije v Parizu. Ta arhiv je bil osnovan leta 1582 v času vladanja kralja Henrika III. Valoiškega. To je bil tudi čas, ko so Francijo pretresale hugenotske vojne. Najstarejše listine v arhivu so s konca 15. stoletja. Po krajši predstavitvi arhiva so nas naši gostitelji popeljali v posebno sobo, kjer so prav za nas pripravili razstavo mirovnih pogodb (originalov in kopij) iz let 1919 in 1920. To je bil verjetno eden od najvznemirljivejših dogodkov na tem seminarju. Dovolili so nam fotografirati te dokumente, in meni je uspelo fotografirati originalno saintgermainsko mirovno pogodbo med Kraljevino SHS in Avstrijo. Pomemben dokument, ki je usodno vplival tudi na slovensko zgodovino. Še bolj kot to pa je zanimiva zgodba, kaj se je dogajalo z originalom versajske mirovne pogodbe. Ko so se Nemci med drugo svetovno vojno bližali Parizu, so najpomembnejše dokumente iz Arhiva Francije preselili v dvorce v okolici Pariza. Nemci so Arhiv Francije požgali (!), dokumenta pa niso našli. Ko so po nekaj tednih le našli originalno versajsko mirovno pogodbo, so jo odpeljali v Berlin. Tam je dočkala rusko okupacijo, potem pa se je za njo izgubila vsaka sled ...

Naslednji dan so se nadaljevali referati. Najprej je jugoslovanski (hrvaški) pogled na dogodke po prvi svetovni vojni predstavil dr. Tvrdo Jakovina z univerze v Zagrebu. Nakazal je nekaj bistvenih razlik v pogledu na ustanavljanje prve jugoslovanske države z vidika politike treh narodov in poudaril, da v zgodovinopisju na območju nekdanje Jugoslavije večinoma vendarle prevladuje pozitivna ocena tega dejanja. Zanimivo in dolgo zamolčano dejstvo pa je, da se je Josip Broz, poznejši jugoslovanski predsednik Tito, vojskoval ne le na vzhodni fronti, pač pa tudi v Srbiji kot avstroogrski oficir (1914/15). V nadaljevanju se je dr. Jakovina osredotočil tudi na londonski sporazum in njegove usodne posledice za Slovence in Hrvate.

Prof. Ivan Ilčev z Univerze v Sofiji nam je predstavil bolgarski pogled na dogodke po prvi svetovni vojni. Dejal je, da se je v 20. stoletju Bolgarija štirikrat vojskovala in trikrat izgubila, zmagala je le v prvi balkanski vojni. Temu primerne so bile tudi posledice. V preučevanem obdobju je Bolgariji vladal kralj Boris III. (1918–1943), Bolgarija pa je z zavezniki sklenila mir v Neillyju. Ta mir, ki v Bolgariji ni bil nikomur pogodu, je bil velikokrat krivec za vse. Po santstefanskem miru (1878), ko je Rusija porazila Turke, se je Bolgarija ozemeljsko precej okrepila, po balkanskih vojnah pa je bila spet šibkejša. Zato se je v prvi svetovni vojni pridružila centralnim silam, po izgubljeni vojni pa so ji zavezniki naložili še reparacije. Tako so zaradi ponavljajočih se porazov vladajoče elite izgubile vpliv na ljudi, razočaranje pa je bilo toliko večje, ker so jim Grki in Turki odrezali dostop do Egejskega morja.

V popoldanskem delu nam je prof. Ruth Tudor iz Walesa orisala podobe žensk v letih 1914 in 1920 – med

ideali in realnostjo. Svoj referat je gradila na analitičnem pristopu in na osnovi plakatov iz te dobe, ki slikajo ženske v različni luči. Dejstvo, da so po prvi svetovni vojni v številnih (zahodno)evropskih državah ženske dobile volilno pravico, izhaja prav iz njihovega udejstvovanja med vojno, ko so nase prevzele številna bremena in nove naloge, s katerimi se prej niso srečevale. Kljub temu pa so še takoj po vojni v številnih državah vlade oklevale, ali naj priznajo ženskam novo vlogo v družbi ali ne. V svoji analitični predstavitvi je Tudorjeva ob plakatih prikazala različne vloge žensk med prvo svetovno vojno in tik po njej. Vloga ženske kot:

- mobiliziranke;
- žrtve;
- spolnega bitja;
- matere;
- vojakinje;
- bolniške sestre;
- delavke.

Zanimivo je, da so na plakatih v vseh primerih nastopale lepe mlade ženske, da se je število zaposlenih žensk silno povečalo in da ženske v tem času »umazanih del« niso več opravljale zasebno, pač pa javno. Kaj pa se je zgodilo po vojni? Stvari so se vrnila v običajne tirnice, ženske pa so bile spet potrebne družbi, da bi kot matere poskrbele za normalni razvoj.

V nadaljevanju popoldanskega dela smo se odpravili na triurno ekskurzijo v двореc Versailles. Ogledali smo si ne le двореc, pač pa tudi okolico (versajski vrtovi). Kljub neprijetnemu in hladnemu vremenu ter številnim obiskovalcem je bil двореc vreden ogleda, še posebej razkošne kraljeve sobane, gledališče in kapela, na žalost pa so zrcalno dvorano ravno restavrirali.

Zadnji dan smo slišali še nekaj zanimivih referatov. Čeprav na simpoziju ni bil poudarjen ekonomski vidik posledic vojne, smo vendarle občutili globoke razsežnosti in posledice divjanja prve svetovne vojne. Odgovor na vprašanje, ali je obdobje po prvi svetovni vojni prineslo kulturni zastoj, je v svojem referatu osvetlil Dimitri Vezyroglou s pariške univerze. Obdobje po prvi svetovni vojni, torej vsa 20. leta 20. stoletja, pomeni v kulturi preboj Evrope v moderno dobo. Kljub temu pa lahko z gotovostjo trdimo, da je prva svetovna vojna naredila Evropi veliko škode. Vojna je namreč mobilizirala ne le vojake in politike, pač pa vse sloje prebivalstva, celo otroke. Vojna je prekinila ustaljene umetniške tokove, rodil se je odpor (dadaisti). Dadaizem je zajel ne le države na zahodu Evrope, pač pa tudi Vzhodno Evropo, ZDA in celo Japonsko. Zanimivo je tudi, da je v tem času postal boks zelo priljubljen pri množicah. Je pa bil to tudi čas, ko se je dvigoval pomen kina, predvajani filmi pa so se ukvarjali z vojno tematiko. V kulturnem smislu se je začelo odkrivanje Amerike, ekspresionizem se je umikal na račun dadaizma. Veliko sprememb se je pojavilo tudi v gledališču (Ibsen, Kafka), skratka, lahko rečemo, da prva svetovna vojna vendarle ni zaustavila kulturnih to-

kov. Lahko pa rečemo, da se je z letom 1918 začel vdor ameriške forme v evropsko kulturo.

Na plenarni okrogli mizi smo lahko odgovorili le na nekatera izmed številnih vprašanj, ki so se porajala v delovnih skupinah. Na vprašanje, ali je prva svetovna vojna sploh prinesla kaj pozitivnega, lahko odgovorimo, da bolj malo. Pozitivno je, da Nemci niso zmagali, saj v Evropi potrebujemo evropsko Nemčijo, ne nemške Evrope. Propadla je Avstro-Ogrska, ki je v tem delu Evrope dolga leta zagotavljala mir in stabilnost, nastale so narodne države. Zanimivo je, da na mirovno konferenco niso bile povabljenе premagane države, čeprav je npr. Clemenceau gojil celo simpatije do Avstrijcev in ni bil revanšist. In končno še ugotovitev, da se da vso zgodovino 20. stoletja razlagati skozi prizmo 1. svetovne vojne.

Sklepno besedo je imel dr. Robert Stradling, eden od vodilnih didaktikov zgodovine v Evropi ta čas. Predstavil nam je nadaljnje korake v sklepanju projekta, med drugim, da bo DVD, ki se pripravlja, učiteljem in dijakom omogočil dostop do primarnih in sekundarnih virov iz evropskih držav. Prav tako se pripravlja spletna stran, kamor se bo dodajalo in kjer se bo zbiralo gradivo, izšla pa bosta tudi vodnik za učitelje in knjiga z izborom tem, ki so bile predstavljene na vseh petih konferencah. Teme, ki bodo objavljene na DVD, bodo oblikovane v petih enotah (poglavjih):

1. Ljudje v gibanju.
2. Končno mir.
3. Zaton imperijev.
4. Sedaj smo gospodarji (o revolucijah).
5. Multikulturna Evropa.

Pomen DVD je torej v tem, da bo učiteljem in dijakom omogočal delo z viri, pridobivanje veščin in multiperspektivistični pogled na izbrano problematiko. Pri uporabi multiperspektivizma pa mislimo predvsem na uravnoteženost. Multiperspektivizem v svoji osnovi ponuja številne nove možnosti. Ob zelo pogosti pripombi učiteljev, da za nove oblike in metode dela preprosto nimajo dovolj časa, je treba oznaniti nekatere temeljne cilje, ki jih mora uresničiti sodoben pouk zgodovine, in sicer:

1. mladi ljudje potrebujejo »veliko sliko« zgodovinskega dogajanja, ne le letnic in imen, ki jih (pre)hitro pozabijo;
2. pri obravnavi zgodovinske problematike je treba upoštevati načelo selektivnosti (izberemo eno državo in na njej obdelamo problem) ter se izogibati dodajanju nove in nove snovi;
3. človeški element – spremeniti je treba pogled na zgodovino, ki naj prikaže razmere ne le od zgoraj navzdol (od velikih osebnosti do »navadnih« ljudi), pač pa tudi od spodaj navzgor.

Moji vtisi o simpoziju so zelo pozitivni, saj nam je ponudil številne nove možnosti za posodabljanje pouka zgodovine, poleg tega pa so nam predavatelji tudi v praksi pokazali, kaj pomeni multiperspektivizem pri zgodovini. Mnogo elementov, ki smo jih videli na simpoziju, se že

izvaja v naši šolski praksi, njihovi nosilci pa so najbolj inovativni učitelji, ki dajejo prednost razumevanju zgodovine in kritičnemu razmišljanju o zgodovinskih dogodkih pred kopičenjem informacij, imen in letnic. S tega vidika lahko sklenem, da so tudi v našem šolskem prostoru pri

predmetu zgodovina že zaživele številne sodobne metode in oblike dela ter da smo tudi po zaslugi Zavodovih svetovalcev in vedno večjega števila inovativnih učiteljev že stopili na pot, ki jo je začrtala sodobna didaktika pouka zgodovine v Evropi.

Vojko Kunaver, Zavod RS za šolstvo

Simpozij o letu 1945

Med 2. in 4. oktobrom 2003 je bil v okviru projekta Evropska dimenzija pouka zgodovine simpozij, ki se je nanašal na Jalto in leto 1945. Organiziran je bil na Jalti v Ukrajini.

Konferenca se je začela 2. oktobra 2003, na njej pa so sodelovali udeleženci iz vseh evropskih držav (iz vsake po eden) ter eminentni strokovnjaki iz Velike Britanije, Rusije in ZDA in delegacija opazovalcev iz Japonske. Konferenca se je začela v palači Livadia, v isti konferenčni dvorani, v kateri so se februarja 1945 sestali Roosevelt, Churchill in Stalin. Palača Livadia je nedvomno ena izmed najlepših palač ob Črnem morju. Za svojo letno rezidenco jo je dala ruska carska družina zgraditi v drugi polovici 19. stoletja. Vzdušje prvega dne zasedanja simpozija je bilo v tem zgodovinskem okolju resnično nekaj posebnega. Konferenca se je začela s številnimi pozdravnimi govori predstavnikov Sveta Evrope in predstavnikov ukrajinske vlade.

Prvi del konference je bil namenjen osvetlitvi problema srečanja na Jalti z vidika Velike Britanije, Sovjetske zveze in ZDA. Tako je dr. Martin McCauley (Univerza v Londonu) postavil tezo, da je šlo na Jalti dejansko za srečanje 2 + 1, ker po njegovem mnenju Churchill ni igral vloge, ki bi bila enakopravna vlogi Roosevelta in Stalina. Od konference si je Velika Britanija obetala ohranitev določenega vpliva na dežele Srednje in Vzhodne Evrope. Glavno vlogo na jaltski (tudi krimski) konferenci je nedvomno odigral Stalin, ki se je izkazal kot izjemno spreten pogajalec in je nadigral tako Roosevelta kot tudi Churchilla. Mnogi zgodovinarji hladno vojno izpeljujejo iz jaltske konference, a je bilo omenjeno, da je bila vloga Velike Britanije pri začetku hladne vojne razmeroma majhna.

Sovjetski pogled na Jalto je osvetlil ruski akademik Aleksander Čubarjan. Dejal je, da so Evropo v zadnjih 200 letih zaznamovali trije veliki kongresi, in sicer dunajski (1815), versajska mirovna konferenca (1919) in konferenca na Jalti (1945). Po njegovem mnenju je Jalta zapečatila usodo Vzhodne Evrope, ki je prešla pod sovjetski vpliv, čemur se Roosevelt in Churchill nista mogla upreti, ker sta imela v primerjavi s Stalinom manjšo vojaško moč. Osební odnosi med velikimi tremi so bili zelo dobri, zlasti

še med Stalinom in Rooseveltom, nekoliko manj pa med Stalinom in Churchillom (čeprav je Stalin v šali dejal, da ima rad Churchilla, ker pije enak konjak kot on). Zato je bil Stalin zelo prizadet, ko je po Rooseveltovi smrti in Churchillovem porazu na volitvah na potsdamski konferenci dobil nova sogovornika (Trumana in Atleerja), s katerima ni našel tako pristnega stika. In kdo naj bi bil odgovoren za začetek hladne vojne? Brez dvoma je šlo za proces, za katerega lahko rečemo, da se je odvijal na obeh straneh. Tako kot se je Stalin bal vpliva zahodnih idej v SZ, tako so se na Zahodu bali prodora komunističnih idej.

Ameriški pogled na Jalto je na kratko osvetlil Christian Ostermann. Dejal je, da so se v ZDA začeli intenzivneje ukvarjati z Jalto na podlagi virov (odpiranje arhivov) zlasti v letih 1990/91, ko so delali projekt Hladna vojna. Sklepi projekta so vključno z dokumenti objavljeni na internetu.

Poleg predstavnikov držav, ki so na jaltski konferenci odigrale ključno vlogo, so svoje poglede predstavili tudi nekateri drugi predstavniki. O vlogi Poljske in dilemah velikih treh glede povojnega statusa te države je govoril Vladimir Borodizej, ki je poudaril, da je bila njegova država ves čas predmet pogajanj med Stalinom in Churchillom.

Nemški pogled na Jalto je predstavil prof. Benz. Dejal je, da gre pri Jalti za zgodovinsko zmoto, ki bi jo bilo mogoče rešiti mnogo bolje, če bi se Roosevelt in Churchill pravočasno postavila po robu Stalinu, in vpliv zahodne demokracije bi se obdržal še daleč na vzhodu, pa tudi milijoni Nemcev bi verjetno ne končali v Sibiriji.

Prvi dan smo delo končali ob diskusiji in postavljanju vprašanj predavateljem.

Drugi dan smo delo nadaljevali v hotelskem kompleksu Oreanda, dobrih pet kilometrov oddaljenem od Jalte. Delali smo v treh skupinah, od katerih sta bili dve angleško govoreči in ena kombinirana (angleško-francoška). Vodje skupin so nas podrobneje seznanili z vsemi razsežnostmi projekta in njegovimi cilji. Glavni cilj je brez dvoma priprava didaktičnih gradiv za kakovostno delo pri pouku zgodovine v srednjih (pa tudi osnovnih) šolah. Glavni cilj projekta je, da se mladim v Evropi omogoči

pridobiti večjo širino pri gledanju na zgodovinske dileme, povezane s prelomnimi letnicami. To se bo doseglo z novimi oblikami in metodami dela (dejavne oblike, delo z viri ...) ter z diseminacijo nastalih gradiv učiteljem. Tudi na delavnici smo imeli možnost postavljati dodatna vprašanja, in mene je zelo zanimal problem Jalte v odnosu do Jugoslavije.

V popoldanskem delu so bila izbrana vprašanja postavljena predavateljem (20 vprašanj iz vseh treh skupin) in na veliko večino smo tudi dobili odgovore. Najzanimivejša tri so bila naslednja:

1. Zakaj na jaltški konferenci ni bilo omenjeno judovsko vprašanje? Odgovarjal je dr. McCauley, ki je povedal, da Stalin očitno ni hotel odpirati judovskega vprašanja, ker se je bal domače situacije. V ZSSR je namreč živelo veliko Judov. Stalinov pritisk na Jude se je stopnjeval med letoma 1945–48, ker so imeli veliko stikov s tujino in so bili zanj potencialna peta kolona.
2. Do kakšne mere so bile osebni odnosi med Stalinom, Rooseveltom in Churchillom ter Stalinom, Trumanom in Atlejem pomembni za svetovno politiko? Dr. McCauley je odgovoril, da je Stalina zelo prizadela Rooseveltova smrt. Sprva je bil prepričan, da so ameriškega predsednika zastrupili, ker je predobro sodeloval z njim. Pri komunikaciji s Stalinom sta Roosevelt in Churchill potrebovala veliko mero potrpežljivosti. Churchill je bil odličen govornik, a slab igralec. Odličen igralec pa je bil Stalin, čeprav zanj pravijo, da je v sebi skrival šest različnih osebnosti ... Res pa je tudi, da je bil Stalin pretrd marksist, da bi iskreno verjel v dogovore z Zahodom.
3. Do kakšne mere sta Roosevelt in Churchill predstavljala »majhne narode« oziroma njihove interese? Dr. McCauley je povedal, da jih nista. Svet mora biti pač videti tako, kot si ga predstavljajo velesile.

Popoldne smo govorili zlasti o možnostih pridobitve virov za obravnavano obdobje, ki bi zajemalo čas od konferenc v Teheranu, Jalti in Potsdamu in bi se raztegnilo še v obdobje hladne vojne. Kot mogoča didaktična rešitev se je precejkrat omenjala igra vlog. Glede izbora gradiv so se ponujale različne možnosti, od arhivov in muzejev do zbiranja ustnih pričevanj. Opozorjeno je bilo, da ne smemo poleg klasičnih virov (fotografij, časopisnih člankov, odlomkov dokumentarnih filmov) prezreti niti najrazličnejših statistik, karikatur, parol ...

Tretji dan smo začeli z ekskurzijo v двореc Alupka, ki je pripadal generalu Voroncovu, nemu od zmagovalcev nad Napoleonom leta 1812. Dvorec, v katerem je med zasedanjem na Jalti bivala angleška delegacija, preseneti z nenavadno arhitekturo, ki je mešanica angleškega in mavrskega gradbenega sloga, še zlasti pa s prekrasnim parkom, ki ga obdaja.

Dr. Stradling nam je predstavil strukturo CD-roma, v delovnih skupinah pa smo se lotili tako imenovanih ključnih vprašanj, na katera bi se lahko navezovala podvprašanja. Eno od takih »velikih« vprašanj bi lahko bilo, kakšna je

bila Evropa januarja 1945. Smisel teh vprašanj naj bi bil prav v tem, da bi bila uporabna za različne evropske narode, torej naj bi bila nekako univerzalna. Osebnost sem se zavzel za vprašanje, zakaj lahko rečemo, da je bilo leto 1945 za nekatere ljudi čas novega upanja in spet za druge čas, ko so izgubili še zadnje upanje, vendar se je nekaterim v skupini zdelo vprašanje preveč čustveno obarvano. Sem pa predlagal, da se pri zbiranju gradiv povežejo zlasti z muzeji (npr. Muzej novejšje zgodovine v Ljubljani, ki je s svojimi strokovnjaki zbral ogromno gradiv in pripravil stalno razstavo Slovinci v 20. stoletju, ki ob klasičnih vključuje tudi mnogo modernih pristopov (multimedija, makete, glasba ...)). Zelo podobne izkušnje imajo tudi Japonci, npr. v muzeju v Hirošimi si obiskovalci lahko ogledajo videoposnetke posameznih prič atomske eksplozije nad tem mestom (ustno pričevanje).

Pozno popoldne tretjega dne smo imeli še zadnje plenarno zasedanje, na katerem so najprej poročali poročevalci po skupinah, potem pa so svoje dodali še strokovnjaki. Skupno refleksijo o delu vseh treh dni je podal dr. Robert Stradling.

Konferenca na Jalti je bila končana v soboto zvečer s svečano večerjo v hotelu Oreanda. V treh dneh je pritegnila precejšnjo medijsko pozornost (RTV). Prinesla je veliko zanimivih ugotovitev in svežih pogledov na dogodke leta 1945, ki so plod najnovejših zgodovinskih raziskav in posledica odpiranja arhivov. Treba je povedati, da so se organizatorji kar najbolj potrudili in da je delo potekalo po načrtih. Poseben čar je dalo še izjemno lepo in toplo vreme, tako da smo zadnji prosti dan (nedeljo) nekateri izkoristili za neformalne pogovore, sprehode v prekrasnem ambientu krimske riviere ali celo za skok v še vedno dovolj toplo Črno morje.

Nevenka Sreš, Osnovna šola Breice

Simpozij o letu 1989 v Evropi

Konferenca o letu 1989 je bila tretja od petih konferenc o prelomnih letih evropske zgodovine, ki so jih pripravili v okviru projekta Evropske dimenzije pouka zgodovine. Simpozij je potekal od 28. 4. do 1. 5. 2004 v Budimpešti.

Cilji konference so bili:

- predstaviti evropski pogled na dogajanja v letu 1989/90 ter njihove vzroke in daljnosežne posledice na razvoj dogodkov; primerjati državne in regionalne zgodovinske perspektive z obdelavo zadnjih raziskovanj;
- ponuditi priložnost sodelujočim, da prejmejo primarne in sekundarne vire, s katerimi bi lahko primerjali perspektive dogajanj in jih prenesli v gradivo, primerno za poučevanje.

Organizatorji so kaj kmalu ugotovili, da je bilo dogajanje v obeh letih zelo obsežno in skorajda enako pomembno, zato so se na konferenci osredotočili le na dogajanja v letu 1989, leto 1990 pa bo predstavljeno na eni izmed naslednjih konferenc. Konferenca se je ukvarjala z dogodki v posameznih državah in vprašanji, zakaj se je to vse zgodilo ravno tega leta, kako so spremembe vplivale na Vzhodno Evropo in kako so na dogodke vplivali državni vidiki.

Delo je potekalo v središču European Youth Center Budapest. Konferenca se je uradno začela v sredo, 28. 4., popoldne s sprejemom v madžarskem parlamentu, kjer so nas najprej popeljali po veličastni zgradbi, v kateri človek dobi občutek, da je v cerkvi ali muzeju, ne pa v zgradbi, kjer državniki sprejemajo pomembne odločitve. Uvodno besedo je imel Gabor Boldizsar z madžarskega ministrstva za izobraževanje, ki je izrazil veliko veselje, da so pripravili simpozij o letu 1989 prav v Budimpešti. Sam se je spomnil dogodkov iz tega leta in razprav v Pragi, ko so na začetku leta 1989 razpravljali o Evropi in poskušali napovedati, kako dolgo se bo komunizem v posameznih državah še obdržal. Alison Cardwell, predstojnica Oddelka za pouk zgodovine pri Svetu Evrope, je bila zelo zadovoljna, da jim je uspelo pripraviti simpozij, saj je menila, da je zgodovinsko izobraževanje eno izmed najpomembnejših. Budimpešta ni bila izbrana po naključju, saj so se leta 1989 tam odvijale demokratične spremembe, ki jih nihče ni mogel napovedati. Čas simpozija pa je bil zelo pomemben, saj je nastopila nova prelomnica v Evropski uniji, ko se ji je pridružilo deset novih članic. Svet Evrope je s svojim delovanjem in projekti veliko prispeval k temu dogodku ter ponudil pomoč novim članicam. Projekt, ki se je začel in končal leta 2005, je zelo dobro napre-

doval, saj je sodelujočim uspelo zbrati veliko različnega gradiva iz posameznih prelomnih dogodkov z različnih perspektiv.

Pozdravila nas je tudi predstavnica Informacijskega centra Sveta Evrope na Madžarskem, ki dela v parlamentu, Klara Papp-Farkas, ki je v pripravi simpozija v Budimpešti videla predvsem simbolni pomen in ga je zelo čustveno dojemala, saj je bila neposredno vpletena v dogodke leta 1989 in je po rušitvi berlinskega zidu kot prva Madžarka stopila na drugo stran.

Naslednji dan je bilo na vrsti več predavanj. Prvo predavanje *1989; vzroki in posledice revolucije* je imel Jus-si Hanhimaki iz Ženeve. V svojem prispevku si je najprej zastavil vprašanje, zakaj ravno leta 1989. Vzroke je poiskal v 80. letih, gospodarskem vzponu in poznejšem padcu evropskih držav, vplivu in moči komunikacij in informacij z Zahoda, s katerimi so na Vzhodu spoznali drugačen način življenja, ter rasti in konkurenci Japonske. Drugi vzrok gre iskati v ideji komunizma, ki je bila povsod drugačna. Po njegovem mnenju je bil najpomembnejši tretji vzrok, Mihail Gorbačov kot politik novega kova. Hanhimaki vidi v letu 1989 predvsem iskanje rešitev, za katere danes še ni mogoče reči, ali so prave. Enako tudi za revolucije leta 1989 ni mogoče reči, da so bile resnično uspešne.

Dogajanja v SZ je predstavil profesor Aleksej Filitov iz Moskve. Za osvetlitev razmer se je vrnil v čas takoj po 2. svetovni vojni in k rasti enopartijskega sistema, ki je na koncu propadel. Hladna vojna je po njegovem mnenju predstavljala moč in prestiž ter vojno proti stalinizmu in stalinistični strukturi. Omenjal je tudi tripolarno vojno med SZ, ZDA in Kitajsko.

Sledilo je predavanje Janosa Rainerja, direktorja Inštituta 1956 iz Budimpešte, *Heroji, udeleženci in ljudje – Madžarska 1989*. Govoril je o pomembni vlogi Košute, vodje revolucije v 70. letih, in drugih herojih, ki so v 20. stoletju odigrali pomembno vlogo na Madžarskem, s političnimi spremembami v državi pa so doživljali pozabljenje in odstranitev spomenikov. Rainer je osvetlil dogodke 16. 6. 1988, ko je množica mirno prisostvovala pogrebu Janosa Kadarja. Ta dan je pomenil prvi trenutek sprememb na Madžarskem. Takrat je državna televizija brez dovoljenja partije cel dan prenašala dogodke s trga in s tem ločila državo in partijo, kar je leta 1989 privedlo do padca stalinističnega sistema na Madžarskem.

Zadnje dopoldansko predavanje *1989 v Romuniji: dogodki in družbeni spomini* je imela Lavinia Betea z univerze v Bukarešti. V svojem predstavljanju se je osredotočila na dogajanja zadnjih 20 let komunistične

okupacije v Romuniji, ki jo je tudi sama občutila. Pri svojem delu je uporabljala predvsem zgodovinske metode primerjave in analize, ki so v prednosti pred drugimi metodami. Analizirala je »prazne besede« – politične besede na podlagi Ceaușescovih govorov. Takrat se je ukvarjala s tem, zakaj je postajala politična moč v Romuniji veliko manjša kot v drugih bivših komunističnih državah.

Popoldne smo delo nadaljevali v treh delavnicah. Osredotočili smo se na oblikovanje vprašanj za CD ter mnenj in vprašanj za predavatelje dopoldanskega dela. V skupini, kjer sem bila, smo bili predstavniki iz Hrvaške, Madžarske, Bolgarije, Srbije, Češke, Danske, Švedske, Slovaške, Velike Britanije, Latvije, Malte, Bosne in Hercegovine ter Litve. V razpravi, ki smo jo odprli, smo se strinjali, da so bili prispevki zelo zanimivi. Porajala pa so se različna vprašanja: Ali so mediji resnično odigrali tako pomembno vlogo pri spremembah, ki so sledile? Zakaj spremembe ravno leta 1989, zakaj ne prej ali pozneje? Zakaj je bil padec komunizma v nekaterih državah tako tragičen, v drugih pa dokaj miren? Kakšna je bila vloga vojske pri dogodkih in kakšno vlogo je v posameznih državah odigrala Cerkev? Zakaj so se revolucije začele v glavnih mestih? Na nekatera vprašanja so posamezniki sami ponujali odgovore, ki pa so bili zelo čustveno obarvani in manj strokovno utemeljeni, zato smo jih pustili za okroglo mizo.

Pred začetkom okrogle mize je svoje predavanje predstavil še profesor Wolfgang Krieger iz Nemčije. Naslov teme je bil *Odgovornost ZDA za dogodke leta 1989*. Predavanje je bilo izjemno zanimivo in je dogodke postavilo v novo dimenzijo. V svoji predstavitvi se je vrnil v obdobje po vietnamski vojni, k politični in predvsem ekonomski moči ZDA, ki so se čutile poklicane k vzpostavitvi stabilnosti v nekdanjih komunističnih državah. Pogovori med SZ in ZDA so bili ponovno normalni šele z nastopom Mihaila Gorbačova, ki je bil politik drugačnega razmišljanja in bolj odprtih pogledov. Z nastopom Bushove administracije se je začelo novo obdobje tekmovalnosti med politikoma. Bush ni dosegel Gorbačovove popularnosti, in zato se je pojavil strah. Je res nastopil nov sovjetski čas? Kupimo čas, da vidimo, ali Gorbačov misli resno. Bush je začel turnejo po Evropi; govoril je v poljskem parlamentu, predstavil se je na univerzi na Madžarskem, pomembno potezo pa je povlekel ob obisku Nemčije poleti 1989 z napovedjo: »Vsa Evropa bo svobodna, in Nemčija bo odigrala pomembno vlogo.« S tem je dejansko nakazal pot dogodkov, ki so sledili. Obiskov po Evropi se je lotil tudi Mihail Gorbačov. Ko je obiskal Vzhodno Nemčijo, so ga prebivalci prepričevali, da tam ne potrebujejo sprememb. A ko je padel berlinski zid, dogodkov ni bilo mogoče zaustaviti. Ob izbruhu revolucij so se ljudje v Evropi spraševali, ali bo njihov konec podoben tistim v 50. in 60. letih. Ko so se demokratični procesi začeli, so ZDA videle priložnost, da uredijo zadeve v Evropi.

Predavanju je sledila okrogla miza, ki jo je vodil dr. Stradling. Povzel je vprašanja skupin in jih postavil do-

poldanskim predavateljem. Vsi so se strinjali s tezo, da je o dogodkih težko govoriti, ker so bili vanje neposredno vpleteni, in da je od takrat preteklo relativno malo časa. Zastavili so si pomembno vprašanje: Kdo kaj uči in s kakšnim namenom? Odgovor je bil: Če želiš poučevati mlade o dogodkih leta 1989, jih moraš najprej naučiti, kakšen je bil represivni sistem pred temi dogodki.

Petek, 30. 4., smo začeli s predavanjem profesorja Manfreda Gortemakera z Univerze v Potsdamu, ki je govoril o vnovični združitvi Nemčije. Skušal je razložiti strah Nemcev pred združitvijo. Vse to je povezal z življenjem v obeh Nemčijah po 2. svetovni vojni, vplivom SZ in spremembami, ki so nastopile z Mihailom Gorbačovom.

Profesor Jan Rychlik iz Prage je govoril o odkritju nacionalnih razlik. Govoril je kot politik in zgodovinar, osredotočil pa se je predvsem na besedi narod in državljani, ki imata popolnoma različen pomen. Omenjal je dve vrsti komunističnih držav:

- politično enotne države (Poljska, Madžarska, Albanija in Romunija s politično narodno močjo), ki kljub padcu živijo naprej;
- narodnostno razdeljene države (Češkoslovaška, Jugoslavija, SZ), ki so razpadle in na katerih tleh so nastale nove tvorbe.

Rychlik je govoril o treh različnih vojaških sistemih, ki so obstajali: sovjetskem, jugoslovanskem in češkoslovaškem. Osredotočil se je na dokaj mirno rešitev političnega vprašanja v Češkoslovaški in največjo moč pripisal Gibanju za svobodo.

Dopoldanskemu delu so sledile delavnice, v katerih smo pripravili vprašanja za nastajajoči CD. Razvnela se je burna razprava, a smo kljub temu uspeli zastaviti nekaj vprašanj: Zakaj je bila delitev Češkoslovaške mirna in zakaj je bilo drugače v Jugoslaviji? Primerjali smo vzroke, ki so privedli do delitev in razpada. Ali dogodke iz leta 1989 lahko imenujemo revolucije, in če, ali se jih lahko primerja z revolucijo leta 1848?

Popoldne smo si ogledali film *Leto 1989 na Madžarskem*, ki ga je pripravila fundacija Black Box iz Budimpešte. Fundacija je bila ustanovljena leta 1966 z namenom, da snema različne dogodke, jih skuša dokumentirati in pozneje predstaviti. To je bila edina tovrstna fundacija v komunističnih državah, ki je lahko tako delovala. V letih 1988/89 je posnela za 8000 minut posnetkov, iz katerih je naredila film, ki smo si ga ogledali. Film se začne z odstranitvijo Stalinovega spomenika in nadaljuje s prvomajsko parado. Sledi izkop trupel za prepoznavanje. V filmu si sledijo dogodki v letu 1989 na Madžarskem, prikazanih je nekaj odlomkov iz Prage. Film se konča marca 1990, ko so pripravili volitve, prikazuje pa tudi novo modo, ki jo je poleg političnih sprememb prinesel padec komunizma. Film je dokumentarni in izjemno zanimiv, a težje razumljiv za ljudi, ki niso živeli v enostrankarskih sistemih.

Zsolt Enyedi z Univerze v Budimpešti je spregovoril o vlogi medijev v političnih partijah. V komunističnih

državah so novinarji postali pomembni šele leta 1989, ko so zelo vplivali na potek dogodkov. V medijih so se pojavili novi igralci – preprosti ljudje z idejo: Kdo se upa postaviti pred kamero, objektiv ...? Tako so soustvarjali zgodovino. Ker so med revolucijami uničili precejšnje število dokumentov, zgodovinarji pri svojem delu potrebujejo pomoč medijev in politične znanosti ter obratno.

Peter Gottschalk iz agencije ARTE iz Strasbourga je predstavil svoje delo. Skušal je poiskati filmske posnetke, povezane z obravnavanim obdobjem, ki bi bili primerni za uporabo v razredu. Za osvetlitev nekaterih dogodkov se je vrnil v preteklost in tako pokazal zanimiv način uporabe avdiovizualnih sredstev v razredu.

Elizabeth Henson iz agencije Kestrel 3D iz Velike Britanije nam je predstavila nastajajoči cede o kritičnih trenutkih evropske zgodovine. Pri ustvarjanju oblikovalce vodijo trije cilji:

- a) predstavitev zgodovinskega in kulturnega ozadja za dogodke v 3D,
- b) s fleksibilno strukturo olajšati delo; omogočiti čim hitrejši in lažji dostop do podatkov,
- c) pridobiti čim več različnih virov, ki jih bodo lahko med seboj povezali.

Predstavljen je bil primer za leto 1848, opremljen s ključnimi vprašanji, kot so:

1. Kakšen je bil svet, v katerem so ljudje takrat živeli?
2. Zakaj je prišlo do revolucij v različnih mestih in državah?
3. Ali so revolucije prinesle kakšne spremembe?

Prednosti cedeja so v tem, da je mogoče nanj spraviti veliko podatkov, slik in dokumentov ter zelo hitro poiskati pot do tega, kar nas zanima. Tako bo en cede vseboval vsa najpomembnejša leta, države in mesta, kjer so se odvijali posamezni dogodki.

Pred večerjo smo v delavnicah znova pripravljali vprašanja za cede in si zastavili cilje:

- CD mora biti uporaben v vsej Evropi;
- primeren mora biti za določeno starostno skupino otrok;
- upoštevati mora različne vidike.

Po večerji so nam gostitelji pripravili kulturno-zabavni večer, po tem pa smo si na Trgu herojev ogledali prireditev ob vstopu Madžarske v EU. Dogodek je bil veličasten, in sodelovati pri tem je bila za vse nas velika čast in veselje.

1. 5., praznik dela, smo nadaljevali delavno. Začeli smo z okroglo mizo, na kateri smo predavateljem zastavljali vprašanja. Kakšen je njihov pogled na novo Evropo? V glavnem so zadovoljni s tem, kar se vidi danes, le profesor Filitov je izrazil strah, da se bodo ponovile napake, kakršne so se po Versaillesu. Na vprašanje, ali so optimistični glede nove globalne Evrope, so vprašani odgovorili, da so pozitivno naravnani.

Nato so skupine predstavile svoje delo, ki so ga opravile v prejšnjih dneh v delavnicah.

Povzetki delavnic:

- vsi so menili, da so bile predstavitve zelo dobre; treba je selekcionirati, kaj se v razredu lahko uporabi;
- za vsako obdobje je treba določiti štiri ali pet glavnih točk in potem za vsako obdobje posebej dodati še nekaj točk;
- predstaviti je treba družbene in socialne vidike dogodkov; treba je omejiti obdobje, v katerega se bo poseglo pri osvetlitvi različnih dogodkov;
- pri predstavitvi dogodkov iz leta 1989 so zelo pomembne žive priče;
- »Zgodovina dela zgodovino, ljudje pa jo spremenijo in poustvarijo.«
- »Zgodovina ljudi združi in razdruži.«

Dr. Robert Stradling je imel na simpoziju sklepno besedo. Sklepi so bili:

1. Kam naprej?
2. Kako bomo učencem pomagali razumeti dogodke leta 1989?
3. Kakšna bo struktura gradiv?
4. Treba je razložiti politične in ekonomske vzroke za dogodke.
5. Pomembna je razlaga globalnih odnosov med državami.
6. Nujno je spoznavanje življenja ljudi v tem obdobju.
7. Pomemben predmet razprave je človeški dejavnik.
8. Učencem je treba pomagati razumeti dinamiko sprememb in vlogo posameznih voditeljev.
9. Pomembno je pripraviti enotno strukturo za vsa obdobja.

Po njegovem mnenju je za obdobje 1989 dovolj od sedem do osem vprašanj:

- a) Kakšen je bil svet leta 1989 (globalni kontekst, tradicija ...)?
- b) Zakaj je komunizem padel tako hitro?
- c) Zakaj dogodki ravno leta 1989?
- č) Kakšen je bil vpliv komunizma na življenje?
- d) Kaj se je zgodilo leta 1989 in kako?
- e) Kakšne so posledice padca komunizma na nekdanje komunistične države in druge države v Evropi?
- f) Kako so mediji obveščali o dogodkih?

Pri izbiri virov bo treba nujno upoštevati multiperspektivo, tako državno kot regionalno. S sliko in besedo ter različnimi besedili in članki bo treba predstaviti tudi posamezne osebe. Za takšno predstavitev je CD zelo primeren medij.

Simpozij je sklenila Alison Cardwell, ki se je zahvalila vsem sodelujočim in poudarila pomembno vlogo Sveta Evrope, ki predstavlja most med ljudmi kot organizacija, ki izobražuje državljane Evrope.

Dnevi v Budimpešti so minili delovno in zelo zanimivo. Stkala so se nova prijateljstva in vezi, ki so dragocen vodnik v življenju vsakega posameznika.

Sama sem na simpoziju predstavila vse naše učbenike za zgodovino, ki predstavljajo leto 1989, in nekaj novejših knjig, ki obravnavajo to obdobje.

Vilma Brodnik, Katja Mahorčič, Srečko Zgaga

Multiperspektivna obravnava leta 1919

Po končani 1. svetovni vojni je bila leta 1919 v Parizu sklicana mirovna konferenca, ki so se je udeležili predstavniki večine držav, udeleženi v 1. svetovni vojni. Predstavniki poraženih Nemčije, Avstrije, Madžarske, Bolgarije in Turčije pa so bili povabljeni le k podpisu posameznih mirovnih pogodb. Mirovna konferenca naj bi pripomogla k trajnemu miru, razvoju demokracije in gospodarskemu napredku. Vodilno vlogo na tem srečanju so imele Velika Britanija, Francija in Italija ter sprva tudi Združene države Amerike, saj je ameriški predsednik Wilson svoje poglede na povojno ureditev sveta razložil že leta 1918 v 14 točkah, ki jih je uveljavljal tudi na mirovni konferenci. Vendar je Wilson še med pariško mirovno konferenco zbolel in se umaknil iz politike, ZDA pa so se znova odločile za izolacionistično zunanjo politiko, glavno besedo na mirovni konferenci pa je prevzela Francija, ki je želela Nemčijo trajno kaznovati in oslabiti. Na srečanju tudi niso mogli dosledno upoštevati enega izmed najpomembnejših določil iz Wilsonovih 14 točk, to je načela o samoodločbi narodov, saj so bili interesi velesil premočni, ponekod, npr. v Istri, pa so bili posamezni narodi med sabo tudi tako pomešani, da ni bilo mogoče začrtati »pravičnih« meja. Zato so pariško mirovno konferenco, ki je vzpostavila t. i. versajski politični sistem (imenovan po mirovni pogodbi z Nemčijo, ki je bila podpisana v dvorcu Versailles), številni ocenjevali kot krivično. Tako so menili tudi Slovenci, in to zaradi uresničitve določil londonskega pakta iz leta 1915, in Madžari zaradi določil trianonske mirovne pogodbe, tudi Nemci ... Tako so postala določila pariške mirovne konference nov vir sporov v Evropi in so pomembno prispevala k začetku 2. svetovne vojne, zlasti zaradi nezadovoljstva glede meja in številnih manjšin.

V učnem načrtu za gimnazije (modul 280 ur) se na pariško mirovno konferenco nanašajo naslednje vsebine:

»Mirovna pogajanja in pariška mirovna konferenca: temeljni problemi; nove države in nove meje – novi zemljevid Evrope; ustanovitev Društva narodov.

Stara in nova konfliktna žarišča. Problem francosko-nemške razmejitev. Povojna Avstrija, Čehoslovaška, Finska, Madžarska, Poljska, Rusija; baltiške države. /.../ Slovenci v boju za etnične meje – oblikovanje jugoslovansko-avstrijske meje; ozemelske težnje Italije in jugoslovansko-italijanska meja po prvi svetovni voj-

ni; jugoslovanske meje z ostalimi sosednjimi državami (Madžarsko).«¹

Operativni cilji, ki se nanašajo na pariško mirovno konferenco, se glasijo:

»Dijak:

- primerja zemljevid Evrope pred vojno in po njej ter pojasni novo politično podobo (nove države, nove meje novih in starih držav, mejni konflikti);
- pozna bistvo mirovnih pogojev premagani Nemčiji in sklepa o virih novih konfliktov v Evropi /.../;
- ovrednoti vojaška in politična prizadevanja pri urejanju mejnih vprašanj;
- pozna posledice mirovnih pogodb v Saint Germainu, Trianonu in Rapallu za slovensko etnično ozemlje /.../;
- opiše položaj zamejskih Slovencev v prvi avstrijski republiki, v Italiji in na Madžarskem;
- pojasni različna prizadevanja Slovencev za ohranitev narodne samobitnosti.«²

V nadaljevanju predstavljamo primere multiperspektivne obravnave, ki se nanaša na določila mirovnih pogodb, povezanih s slovenskimi mejami po končani prvi svetovni vojni, in na različne poglede na določila mirovnih pogodb, kot so razvidni iz izbranih slovenskih, madžarskih, avstrijskih in italijanskih učbenikov. V zvezi z urejanjem slovenskih mejnih vprašanj po prvi svetovni vojni moramo upoštevati tudi ozemlja, na katerih je živel etnično prepleteno prebivalstvo, in zato meja ni bilo mogoče začrtati tako, da bi povsem jasno ločile posamezne narode, poleg tega pa je bilo treba začrtati še meje med novonastalimi državami na tleh razpadle Avstro-Ogrske. Njeni nasledniki sta bili Avstrija in Madžarska, ki sta bili obe uvrščeni med države poraženke, na delu ozemlja habsburške monarhije pa je nastala Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki se je s Kraljevino Srbijo združila v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev in bila uvrščena med države zmagovalke. K zmagovalkam je bila prišteta tudi Kraljevina Italija, ki je imela na pariški mirovni konferenci tudi položaj velesile. Na določanje slovenskih meja po prvi svetovni vojni je tako vplivalo etnično raznoliko ozemlje, na katerem posamezni narodi niso živeli strnjeno, ampak prepleteno, pomembno pa je tudi bilo, kakšen položaj je imela na pariški mirovni konferenci posamezna država oz. ali je

¹ Učni načrt za zgodovino v gimnaziji (modul 280 ur) iz leta 1998, str. 14–15. Dostopen na spletni strani <http://www.zrss.si>, predmeti Zgodovina, rubrika Učni načrti (oktober 2007).

² Učni načrt za zgodovino v gimnaziji (modul 280 ur) iz leta 1998, str. 44–45. Dostopen na spletni strani <http://www.zrss.si>, predmeti Zgodovina, rubrika Učni načrti (oktober 2007).

nastopala v vlogi zmagovalk ali celo velesil ali pa v vlogi poraženek, ki so bile povabljene le k podpisu posameznih mirovnih pogodb. Zato je bilo upravičeno pričakovati, da bodo posamezni »poraženi« narodi nezadovoljni z novimi mejami. Tako tema o slovenskih mejah nudi odlično priložnost za multiperspektivno obravnavo oz. za njeno osvetlitev z različnih zornih kotov, in sicer s slovenskega, madžarskega, avstrijskega in italijanskega. Meja s Hrvaško v tem času še ni bila tako sporna, saj so Slovenci in Hrvatje živeli v isti državi, meje med narodoma pa so bile sprva meje med oblastmi in po letu 1929 meje med Dravsko in Savsko banovino. Za učno gradivo se lahko uporabi odlomke iz vseh mirovnih pogodb, primerja pa se lahko tudi, kako je ta tema predstavljena v slovenskih, avstrijskih, madžarskih in italijanskih učbenikih.

Učno temo, pri kateri bi obravnavali problematiko slovenskih meja po prvi svetovni vojni, bi lahko naslovili Posledice mirovnih pogodb za slovensko etnično ozemlje. Za izvedbo načrtovanih ciljev in vsebin smo načrtovali dve učni uri, najbolje dve zaporedni uri v istem dnevu. Učni cilji pa bi bili naslednji, in sicer dijaki:

- analizirajo določila trianonske, saintgermainске in rapalske mirovne pogodbe, ki se nanašajo na meje s Slovenci,
- na zemljevidu ugotavljajo potek slovenskih meja na severu, vzhodu in zahodu glede na določila mirovnih pogodb,
- primerjajo izbrana besedila iz slovenskih, madžarskih, avstrijskih in italijanskih učbenikov ter sklepajo, kako je določitev meja prikazana v izbranih učbenikih,
- utemeljijo, zakaj lahko govorimo o slovenskem, avstrijskem, madžarskem in italijanskem pogledu na določitev meja,
- predvidijo, kje in zakaj bi določila o mejah v mirovnih pogodbah lahko povzročila nove konflikte,
- razložijo, kako bi bilo mogoče meje najpravičnejše začrtati.

Prikaz poteka učne ure

V uvodni motivaciji se ponovi določila tajnega londonskega pakta, v katerem sta Velika Britanija in Francija obljubili Italiji dobršen del habsburškega ozemlja, če vstopi v vojno na strani antantnih sil. Znova se lahko osvetli tudi narodne zahteve iz časa pomladi narodov v letih 1848/49, in sicer slovenske zahteve iz programa Zedinjena Slovenija, malo- in velikonemški koncept združitve Nemčije, italijanske zahteve v zvezi z »neodrešeno Italijo« oz. iredentističnimi prizadevanji ter hrvaške in madžarske narodne zahteve. V pogovoru se poudari tudi prizadevanja velesil za ohranjanje interesnih območij oz. širjenje interesnega vpliva, zlasti nemška prizadevanja za širjenje vpliva proti Jadranskemu morju (most do Jadrana) oz. na

Vzhod (prodor na Vzhod) ter nasprotovanje Velike Britanije, Francije in Rusije nemškemu vplivu na tem območju. Tematika se lahko aktualizira tudi s trenutnimi dogajanji, in sicer s širjenjem nemškega gospodarskega vpliva na slovenski Obali in italijanskim nasprotovanjem.

V osrednjem delu pa se dijaki z analizo različnih zgodovinskih virov s sodelovalnim učenjem poglobijo v določila mirovnih pogodb, ki so bile sklenjene na pariški mirovni konferenci in se nanašajo tudi na slovenske meje. Kako so bila določila mirovnih pogodb glede meja sprejeta med prizadetimi narodi, pa se z različnih zornih kotov oz. perspektiv osvetli z odlomki iz izbranih modernih zgodovinskih učbenikov, ki so v uporabi v Sloveniji, Avstriji in Italiji, za Madžarsko pa smo izbrali dvojezični učbenik in knjigo s prikazom kratke zgodovine Madžarov. Sodelovalno učenje poteka eno učno uro v petih skupinah. Dijaki vsake skupine prejmejo delovne liste z izbranimi odlomki iz zgodovinskih virov in nalogami, ki se nanašajo na analizo, sintezo in interpretacijo zgodovinskih virov.

Prva in druga skupina dijakov se posvetita obravnavi severne meje in jo osvetlita s slovenskega in avstrijskega zornega kota. V nadaljevanju sta prikazana delovna lista prvih dveh skupin.

Delovni list prve skupine dijakov

Na delovnem listu so izbrani odlomki iz določil mirovne pogodbe z Avstrijo, ki je bila sklenjena v Saint Germainu, ter odlomki iz slovenskega in avstrijskega učbenika, ki razlagata razmejitve med Avstrijo in Kraljevino SHS. Pozorno analizirajte vse odlomke in odgovorite na zastavljena vprašanja.

Besedilo 1: Mirovna pogodba z Avstrijo v Saint Germainu

Mirovna pogodba z Avstrijo v Saint Germainu je bila podpisana 10. 9. 1919. Imela je 14 delov s 381 členi. Potrdila je ločitev Ogrske od Avstrije in sestavo Ogrske, določila je območja Češkoslovaške republike ter določila, da Južna Tirolska, kjer je živelo 250.000 Nemcev in 47.000 Italijanov, pripade Italiji. Avstrijski del monarhije se je skrčil s 325.000 km² z 22 milijoni prebivalcev na 93.000 km² z osmimi milijoni prebivalcev. Kraljevina SHS je pridobila Južno Štajersko z mesti Maribor, Celje in Ptuj, dele Koroške, Kranjsko, Hrvaško, Slavonijo, Bosno in Hercegovino ter dva ogrska komitata. Po prvotnih določilih naj bi tudi Reka pripadla Kraljevini SHS, za celovško kotlino je bil določen plebiscit.³ Mirovna pogodba je določila mejo med Avstrijo in Kraljevino SHS, in sicer od Peči na vzhodu in po Karavankah. Določena pa je bila tudi

³ Povzeto po: Weber, Tomaž, Novak Drago 1996: 20. stoletje v zgodovinskih virih, besedi in slikah. Slovenci v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov, v Kraljevini SHS in Jugoslaviji (1918–1941). Ljubljana: DZS, str. 24.

severna meja plebiscitnega območja, ki je tekla od Karavank proti severu in približno 10 km vzhodno-severovzhodno od Beljaka, nato do meje med okrajema Št. Vid in Velikovec, nato približno 10 km severozahodno od Celovca in do meje med okrajema Št. Vid in Celovec, proti severovzhodu do Krke, nato proti vzhodu in severno od Laboda.⁴ Plebiscitno območje je bilo razdeljeno v coni A in B. Plebiscit naj bi bil najprej izveden v coni A; če bi na tem območju prevladali glasovi za Kraljevino SHS, bi bil izveden še v coni B.

Vprašanja:

1. Po katerem naravno geografskem mejniku je bila določena meja med Avstrijo in Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev?
2. Po katerih večjih geografsko-upravnih mejnikih je bila določena meja plebiscitnega območja?
3. Kakšna so bila določila mirovne pogodbe glede izvedbe plebiscita?

Besedilo 2: Mirovna pogodba iz Saint Germaina je določila tudi zaščito manjšin

Člen 66 določa:

»Vsi avstrijski državljani so brez razlike rodu (narodnosti), jezika ali vere pred zakonom enaki in uživajo iste državljanske in politične pravice.

Razlike v religiji, veri ali izpovedi ne smejo škodovati nobenemu avstrijskemu državljanu pri uživanju državljanskih in političnih pravic, posebno pri doseganju javnih poslov činov in dostojanstev ali pri različnih poklicih in obrteh.

Nobenemu avstrijskemu državljanu se ne sme omejevat svobodne uporabe njegovega jezika v privatnem, poslovnem, verskem, časnikarskem in drugačnem oziru, kakor tudi ne na javnih zborovanjih.

Kljub uvedbi državnega jezika morajo dobiti nemško govoreči državljani tudi primerne olajšave pri uporabi svojega jezika pred sodiščem, in to v govoru in pisavi.⁵

Člen 68 pa določa:

»Kar se tiče javnega pouka, bo avstrijska vlada v mestih in okrajih, kjer stanuje razmeroma precejšnje število državljanov drugega jezika (anderssprachiger) kakor nemškega, dovolila primerne olajšave, da zagotovi v ljudskih šolah otrokom teh avstrijskih državljanov pouk v lastnem jeziku. Ta določba pa ne bo ovirala avstrijske vlade, da uvede na imenovanih šolah pouk v nemščini kot obvezen predmet.«⁶

Vprašanja:

1. Katere pomembne pravice je mirovna pogodba z Avstrijo določila manjšinam?
2. Razmisli, katere manjšine so ostale v Avstriji po mirovni pogodbi.

Besedilo 3: Slovenski učbenik o saintgermainski mirovni pogodbi

Na Koroškem so se po končani vojni začeli spopadi med Slovenci in Nemci, a narodna vlada v Ljubljani ni uspela zbrati dovolj velike vojske, ker so bili vojaki naveličani bojov, primanjkovalo pa je tudi orožja. Avstrijska vojska je tako pregnala slovenske prostovoljce, srbska vojska pa je Celovško kotlino zasedla maja 1919, ko so na mirovni konferenci v Parizu že odločali o mejah. Za Koroško je bil določen plebiscit, ki je bil izveden oktobra 1920, za Avstrijo pa je glasovalo 59 odstotkov prebivalcev. Vzroki, da so Slovenci glasovali za Avstrijo, so bili protisrbska propaganda, srbska vojska je bila neprijazna do domačinov, deli Koroške pod jugoslovansko upravo so bili slabo prekrbljeni s hrano in drugimi potrebščinami, koroški kmetje so bili odvisni od prodaje pridelkov v Celovcu, narodna vlada Korošcem ni znala dobro predstaviti pomena slovenstva, prisotno pa je bilo tudi staro deželno rivalstvo med Koroško in Kranjsko. Mejo na Štajerskem je z vojaškim posegom določil general Rudolf Maister, ki ga je narodni svet v Mariboru povišal v generala, da bi imelo njegovo delo večjo težo tudi v Parizu. Avstrijskim Nemcem je preprečil, da bi zasedli Maribor.⁷

Vprašanje:

1. Kaj je avtorjem slovenskega učbenika pomembno v zvezi z mirovno pogodbo z Avstrijo?

Besedilo 4: Avstrijski učbenik o saintgermainski mirovni pogodbi

Dne 2. septembra 1919 je avstrijska delegacija v Saint Germainu podpisala mirovno pogodbo z naslednjimi točkami:

- Odstopiti je morala nemško govoreče in etnično mešane predele Češke, Moravske in Šlezije, Južno Tirolsko, Kanalsko dolino in Južno Štajersko. Za izravnavo je dobila po mirovni pogodbi z Madžarsko nemško govoreče zahodne predele Madžarske, to je Gradiščansko.
- Priznati je morala nove sosednje države Češko-slovaško, Poljsko, Madžarsko in Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev.

⁴ Povzeto po navedenem delu, str. 26.

⁵ Prav tam, str. 25–26.

⁶ Prav tam, str. 26.

⁷ Povzeto po: Dolenc, Ervin, Gabrič Aleš 2002: Zgodovina 4, učbenik za 4. letnik gimnazije. Ljubljana: DZS, str. 81–82.

- Ni smela več uporabljati imena Austro-Ogrska, prepovedana je bila združitev z Nemčijo.
- V vojski je lahko imela le 30 tisoč vojakov, brez zračnih in pomorskih enot.
- Naložene so ji bile vojne reparacije.⁸

Besedilo 5: Avstrijski kancler Karl Renner o saintgermainski mirovni pogodbi

Avstrijsko delegacijo v Saint Germainu je vodil tedanji avstrijski socialnodemokratski kancler Karl Renner, ki je dejal, da so Avstriji v Parizu naprtili mirovno pogodbo, ki je pošastna, in da imajo vsi nemški Avstrijci občutek, da jih je oplazila huda krivica. Za posebno krivično so pojmovali, da je bila Avstrija v Parizu določena za naslednico habsburške monarhije in skupaj z Nemčijo za povzročiteljico vojne, medtem ko so bile njene nekdane manjšine, ki so razglasile neodvisne države, priznane za zmagovalke.⁹

Vprašanja:

- Analizirajte besedili 4 in 5 ter odgovorite na vprašanja.
1. Kakšna so bila določila mirovne pogodbe z Avstrijo?
 2. Kako so Avstrijci sprejeli mirovno pogodbo?
 3. Ali je bilo njihovo mnenje, da je pogodba krivična do Avstrije, upravičeno? Utemeljite.

Besedilo 6: Avstrijski učbenik o Koroški

Država SHS je hotela poleg slovenske Južne Štajerske še Južno Koroško z Beljakom in Celovcem. Koroška deželna vlada je razglasila Koroško za nedeljivo in za bolj nemško govorečo. Ko so na Koroško vkorakale jugoslovanske enote, se je začel »koroški obrambni boj«. Ameriški predsednik Wilson je poslal na Koroško komisijo, ki jo je vodil major profesor Martin, ki je ugotovil, da je Koroška nedeljiva. Na svoje veliko presenečenje pa je tudi ugotovil, da želi večina koroških Slovencev ostati v Avstriji. Saintgermainska mirovna pogodba je koroško vprašanje skušala rešiti s plebiscitom. Določeni sta bili dve plebiscitni območji, in v coni A je bil plebiscit izveden 10. oktobra 1920. 22.000 glasov je bilo za Avstrijo in 16.000 za Jugoslavijo. Tako je jasno, da je veliko Slovencev glasovalo za Avstrijo. Plebiscit v drugi coni je odpadel, Koroška je ostala nedeljena v Avstriji.¹⁰

Vprašanja:

Primerjajte vsebino besedil 3 in 6 in odgovorite na vprašanja.

1. Katere podobnosti in razlike glede koroškega vprašanja zaznate v slovenskem in avstrijskem učbeniku?
2. Ali je bilo mogoče koroško vprašanje rešiti pravično za obe strani?

Vprašanja za razmislek:

1. Koliko različnih pogledov na mejo najdemo v zgornjih besedilih?
2. Zakaj so bili pogledi na mejo različni? Utemeljite.

Delovni list druge skupine dijakov

Po prvi svetovni vojni lahko govorimo tudi o koroškem vprašanju, saj je bila Koroška etnično mešana dežela, v kateri je živel približno dve tretjini Nemcev in ena tretjina Slovencev. Slovenske oblasti so si prizadevale za priključitev slovenskega dela h Kraljevini SHS, avstrijske oblasti pa za nedeljivo Koroško, pri čemer so naletele na podporo ameriškega predsednika Wilsona. V duhu pravice narodov do samoodločbe pa je bilo na mirovni konferenci odločeno, da naj se o priključitvi k eni ali drugi državi odločijo prebivalci na plebiscitu. Obe državi sta začeli propagando, da bi pridobili podporo ljudi. Na delovnem listu so prikazani primeri volilne propagande obeh strani. Pozorno jih analizirajte in odgovorite na zastavljena vprašanja.

⁸ Povzeto po: Floiger, Michael, Ebenhoch, Ulrike, Tschegg, Kurt, Tuschel, Manfred 1999: Stationen. Spuren der Vergangenheit. Bausteine der Zukunft 3. Wien: Ed. Hölzel, str. 95.

⁹ Prav tam, str. 96.

¹⁰ Prav tam, str. 114–115.

Vir 1: Plebiscitni letaki in plakati, ki so jih izdale nemške organizacije.

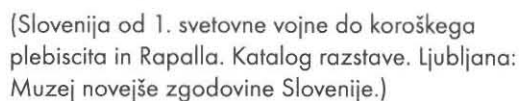
(Slovenija od 1. svetovne vojne do koroškega plebiscita in Rapalla. Katalog razstave. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine.)

1. Katere okoliščine je izkoriščala avstrijska propaganda? Kdo ali kaj se je največkrat pojavljal v protijugoslovanski propagandi? Zakaj?

1. V čem je simbolika zgornjih razglednic (npr. »stara falirana Avstrija«, »črna očala«)?

Vir 3: Projugoslovanski plebiscitni plakat

1. Katere prednosti ima glede na propagandni plakat Jugoslavija?

Vir 4: Izidi koroškega plebiscita 10. 10. 1920

Okraj	za Avstrijo	za Jugoslavijo	skupaj glasov
Rožek	1.980	2.318	4.298
Borovlje	6.427	4.981	11.408
Velikovec	8.306	2.444	10.750
Pliberk	5.321	5.535	10.847
Skupaj	22.095	15.278	37.303

Weber, T., Novak, D.: 20. stoletje v zgodovinskih virih, besedi in slikah. Slovenci v Državi SHS, Kraljevini SHS in Jugoslaviji. Ljubljana: DZS str. 26.

Delovni list tretje skupine dijakov**Vir 5: Analiza plebiscitnih izidov**

»Razčlemba globalnega izida pokaže, da je večina Slovencev glasovala za skupno življenje s Slovenci v Kraljevini SHS (59,2 odstotka); 40,8 odstotka jih je glasovalo za življenje v Republiki Avstriji in s tem omogočilo avstrijski strani doseči tiso globalno večino, ki je odločala o državni pripadnosti vseh. /.../ Tisti del še slovensko govorečih, ki so glasovali za nadaljnje življenje v Avstriji, je ravnal skladno z avstrijsko plebiscitno propagando, v katero so se vključevale vse avstrijske stranke razen komunistične. Bistvena izhodišča te propagande so bila koroški deželni patriotizem in prednosti avstrijske socialno urejene demokratične republike brez vojaške obveznosti, zlasti pa zagotavljanje, da se Slovenci z glasovanjem za Avstrijo ne bodo odrekli slovenski narodnosti, da bo, nasprotno, ta v Avstriji vsestransko spoštovana in enakopravno deležna javne podpore (v skladu z manjšinskovarstvenimi določbami 62.–69. člena senžermenske mirovne pogodbe).

(Enciklopedija Slovenije. 5. knjiga. Ljubljana: Nova revija, str. 289.)

1. Kateri so glede na zgornje besedilo glavni razlogi za to, da je okoli 10.000 Slovencev svoj glas oddalo za Avstrijo?
2. Ugotovite čim več razlogov, zakaj se je plebiscit iztekla ugodno za Avstrijo.

Vprašanja za razmislek:

1. Koliko različnih pogledov na plebiscit najdemo v zgornjih virih?
2. Zakaj so pogledi nanj tako različni? Odgovorite na podlagi podatkov iz zgornjih virov.

Cetrta delovna skupina dijakov se loti poglobljene analize določil mirovne pogodbe z Madžarsko, ki se nanašajo na meje in mejno tematiko osvetlijo s slovenskega in madžarskega zornega kota.

Besedilo 1: Mirovna pogodba v Trianonu

Mirovna pogodba z Madžarsko je bila podpisana 4. 6. 1920 v versajskem dvorcu Trianon. Pri njej je sodeloval tudi izvedenec za mejna vprašanja Kraljevine SHS, profesor bogoslovja dr. Matija Slavič, madžarski izvedenec za mejna vprašanja pa je bil profesor matematike in ravnatelj evangeličanske gimnazije v Budimpešti M. Šandor, doma iz Gornjih Petrovcev na Goričkem. Pogodba je v 27. členu določila tudi razmejitveno črto, in sicer zahodno od ceste Radgona–Monošter, nadalje približno 10 km južno od Monoštra, po črti, ki deli porečje Rabe na severu in porečje Mure na jugu, nato približno 16 km severovzhodno od Murske Sobote, po črti, ki teče vzhodno od krajev Veliki Dolenci, Hodoš, Domanjševci in Središče, nato približno 3 km zahodno od kraja Nemesnep, nato po dolini do reke Ledave, nato po črti vzhodno od Kobilja, Žitkovec, Genterovec, Mostja, Čentibe, Pinc, nato na jugovzhod po toku reke Ledave in Mure do meje s Hrvaško. S členom 41 je Ogrska priznala popolno neodvisnost Kraljevine SHS, s členom 42 pa se je Ogrska odpovedala vsem ozemljem, ki so prej pripadala Austro-Ogrski, po novi razmejitveni črti pa so pripadla Kraljevini SHS.¹¹

Vprašanja:

1. Kako se imenuje mirovna pogodba z Madžarsko in kdaj je bila podpisana?
2. Na podlagi besedila 1 in zemljevida v zgodovinskem atlasu, ki prikazuje zemljevid Kraljevine SHS oz. Jugoslavije, zapišite imeni dveh večjih mest v Prekmurju, ki sta s trianonsko mirovno pogodbo pripadli Kraljevini SHS.

¹¹ Povzeto po: Weber, Tomaž, Novak Drago 1996: 20. stoletje v zgodovinskih virih, besedi in slikah. Slovenci v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov, v Kraljevini SHS in Jugoslaviji (1918–1941). Ljubljana: DZS, str. 33.

Besedilo 2: Trianonska mirovna pogodba in zaščita manjšin

Trianonska mirovna pogodba je vsebovala tudi člene o zaščiti manjšin, čeprav v praksi niso živel. V členih o zaščiti manjšin lahko preberemo naslednje:

»44. člen

Država SHS se obvezuje, da bo v posebno pogodbo z zavezniškimi in pridruženimi silami vnesla prepise, po katerih bodo v državi SHS zaščitene pravice prebivalcev, ki se po rasi, jeziku in veri razlikujejo od večine prebivalstva, pa tudi, da bo zaščitila svoboden prevoz skozi državo in pravično ureditev za trgovino drugih narodov.

55. člen

Po členih četrtega dela te pogodbe, ki govori o zaščiti manjšin, se Ogrska obvezuje, da bo glede življenja in svobode vse svoje prebivalce popolnoma in usestransko zaščitila ne glede na rojstvo, narodnost, jezik, raso ali vero. Vsi prebivalci Ogrske bodo imeli pravico svobodno opravljati zasebne in javne posle ter izpovedovati vse veroizpovedi, v kolikor te ne bodo v nasprotju z javnim redom in moralo. Vsi pripadniki ne glede na vero, raso ali jezik bodo enaki pred zakonom in bodo uživali enake državljske in politične pravice. Ogrska ne bo predpisala nikakršne omejitve glede svobodne uporabe kateregakoli jezika, pa naj bo to v zasebnih ali trgovskih odnosih, enako glede vere, tiska, kakršnekoli knjižne izdaje ali na javnih zborovanjih.¹²

Vprašanje:

1. Katere pravice so bile s trianonsko mirovno pogodbo zajamčene madžarski in slovenski manjšini?

Besedilo 3: Madžarski pogled na trianonsko mirovno pogodbo

»V dvojezičnem slovensko-madžarskem učbeniku za pouk zgodovine je glede trianonske mirovne pogodbe zapisano:

»V Trianonu, enem od versajskih dvorcev, je bila 4. junija 1920 podpisana mirovna pogodba, ki je pomenila eno največjih tragedij za Madžare. Z njo je namreč Madžarska izgubila dve tretjini svojega ozemlja in približno 3,2 milijona Madžarov je pripadlo sosednjim državam: Romuniji, Čehoslovaški, Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (od leta 1929 Kraljevina Jugoslavija) in Avstriji.«¹³

Vprašanje:

2. Koliko ozemlja je z mirovno pogodbo izgubila Madžarska?

Besedilo 4: Odlomek iz kratke zgodovine Madžarov

V knjigi o zgodovini Madžarov pa lahko preberemo, da je moral madžarski narod v Trianonu podpisati »zelo nepravično mirovno pogodbo«, po kateri je Avstrija dobila Gradiščansko, Češkoslovaška Slovaško in Zakarpattje, dele ozemlja sta dobili še Romunija in Kraljevina SHS, ki je dobila Hrvaško in Prekmurje, na katerem naj bi živelo okrog 20.000 Madžarov, a »gledano z vidika slovenske narodne politike, je treba omeniti, da je tudi nekaj vasi z večinskim slovenskim prebivalstvom (v Porabju) ostalo na Madžarskem.« Madžarska je izgubila tudi rudnike, dele težke industrije in infrastrukture, v vojski je lahko imela največ 35.000 vojakov, vojna odškodnina pa je znašala 200 milijonov zlatih kron. Tako je v zavesti madžarskega naroda trianonska mirovna pogodba pomenila »enega najbolj tragičnih dogodkov v njegovi bogati zgodovini /.../ Enačijo ga z narodno tragedijo leta 1241, ko so po državi pustošili in jo uničili Tataři, in s simboličnim razpadom srednjeveške madžarske države po izgubljeni bitki s Turki pri Mohaču leta 1526.«¹⁴

Vprašanja:

1. Kako v besedilih 3 in 4 ovrednotijo mirovno pogodbo z Madžarsko? Utemeljite, zakaj.
2. Iz besedil 3 in 4 ugotovite, katero ozemlje je izgubila Madžarska in katere sosednje države so ga pridobile.

Besedilo 5: Reševanje madžarskega problema

Za rešitev »madžarskega problema« si je najbolj prizadevala angleška diplomacija, ki je leta 1919 vplivala na imenovanje nekdanjega admirala avstroogrske vojske Horthyja za političnega voditelja Madžarske, marca 1920 pa se je dal izvoliti za regenta. V pogajanja se je zaradi boljševistične revolucije nekoliko z zamudo vključil politik in diplomat Albert Appony, ki pa ni mogel veliko doseči, ker je bila Madžarska pojmovana kot poraženka v prvi svetovni vojni. V obmejnih območjih so poskušali doseči vsaj plebiscite, a niso uspeli, ker so sosednje države temu nasprotovale. Dosegli so le plebiscit v Sopronu in okolici, ki je bil izveden leta 1921. Na njem je dve tretjini prebivalcev glasovalo za Madžarsko, mesto pa so poimenovali za »mesto zvestobe«.¹⁵

¹² Weber, Tomaž, Novak Drago 1996: 20. stoletje v zgodovinskih virih, besedi in slikah. Slovenci v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov, v Kraljevini SHS in Jugoslaviji (1918–1941). Ljubljana: DZS, str. 33.

¹³ Bohnec, Magdalena 2005: Po sledeh čudežnega jelena. A csodaszarvas Nyomában. Učbenik z dodatnimi vsebinami za poučevanje madžarske zgodovine v 7., 8. in 9. razredu dvojezične osnovne šole. Ljubljana: Modrijan, str. 53.

¹⁴ Göncz, László 2004: Madžari. Kratka zgodovina Madžarov. Murska Sobota: Franc-Franc, str. 138–139.

¹⁵ Prav tam, str. 136–137 in Bohnec, Magdalena 2005: Po sledeh čudežnega jelena. A csodaszarvas Nyomában. Učbenik z dodatnimi vsebinami za poučevanje madžarske zgodovine v 7., 8. in 9. razredu dvojezične osnovne šole. Ljubljana: Modrijan, str. 54.

Vprašanja:

1. Kakšno vlogo je imela Madžarska na pariški mirovni konferenci? Zakaj?
2. Zakaj je mesto Sopron »mesto zvestobe«?
3. Ugotovite vsaj dva razloga, zakaj se je plebiscit v Sopronu in okolici iztekla ugodno za Madžarsko in na Koroškem za Avstrijo.

Besedilo 6: Slovenski pogled na trianonsko mirovno pogodbo

»V nasprotju z izgubo Primorske in Koroške je bila nepričakovana pridobitev Slovenske krajine na bivšem Ogrskem – **Prekmurja**. V novi madžarski državi je leta 1919 izbruhnila komunistična revolucija. Vodilne sile zahodnoevropske demokracije in kapitalizma, predvsem Francija in Velika Britanija, so revolucijo s pomočjo sosednjih držav zatrle. Pri tem je v soglasju z mirovno konferenco v Parizu sodelovala tudi jugoslovanska vojska. Ta je v začetku avgusta 1919 zasedla ozemlje, poseljeno s Slovenci in Hrvati: Prekmurje, ki ga je začela upravljati pokrajinska uprava v Ljubljani, in Medžimurje, ki je pripadlo zagrebški upravi.«¹⁶

Vprašanje:

1. Kakšno stališče je glede slovenske vzhodne meje izraženo v slovenskem učbeniku? Utemeljite.

Vprašanja za razmislek:

1. Koliko različnih pogledov o meji najdemo v zgornjih virih?
2. Zakaj so bili pogledi različni? Utemelji.

Peta in šesta delovna skupina dijakov poglobljeno obravnavata mejo z Italijo. Peta skupina obravnava slovenska prizadevanja in pogled na mejo, šesta skupina pa italijanska prizadevanja in pogled na mejo.

Delovni list četrte skupine dijakov

Besedilo 1: Mirovna pogodba v Rapallu

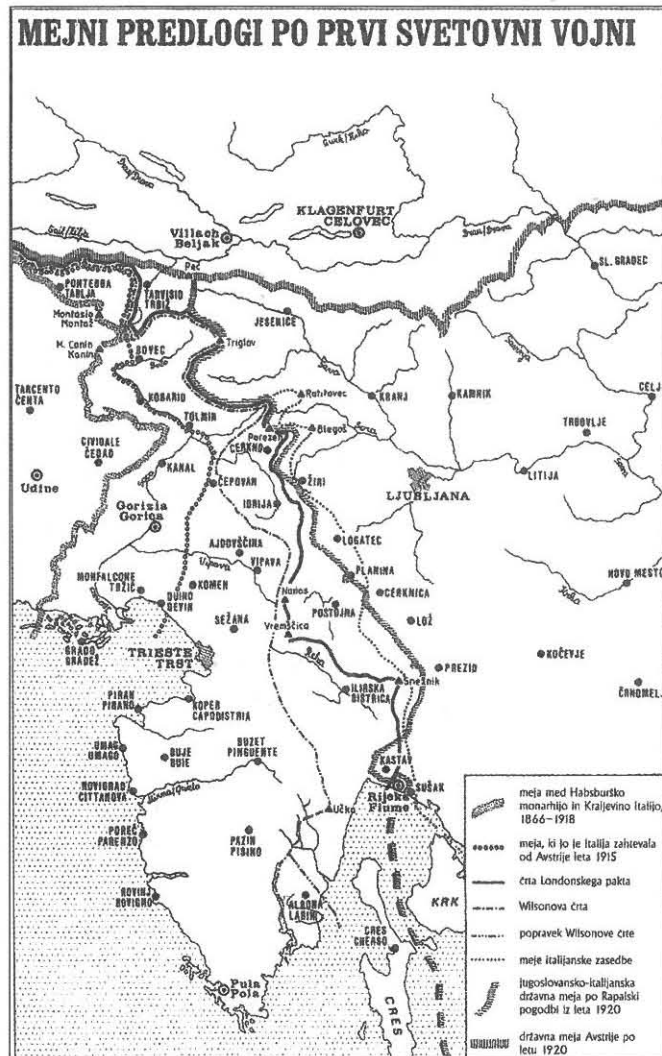
*Rapalska pogodba med Kraljevino SHS in Kraljevi-
no Italijo z dne 12. 11. 1920 je natančno določila potek
meje med obema državama. Mejna črta je tako poteka-
la od Peči prek Jalovca, po razvodnici med porečjema
Save Dolinjske do vrha Triglava, po razvodnici med
porečjema Soče in Save Bohinjske, prek Porezna in
Blegoša, prek Bevk do Zelš, tako da so kraji Logatec,
Planina, Unec, Zelše, Rakek pripadli Kraljevini SHS,
Postojna pa Italiji. Mejna črta se je nadaljevala od Zelš
do Čabranske in Griža. Pristanišče Reka je postalo
neodvisna Država Reka. Italija je dobila še dalmatin-*

sko pristanišče Zadar ter otoke Cres, Lošinj, Lastovo in Palagruža.¹⁷

Vprašanja:

1. Po katerih večjih geografskih mejnikih je bila začrtana meja med Kraljevino SHS in Kraljevino Italijo?
2. Katera večja mesta na Primorskem so pripadla Kraljevini SHS in katera Kraljevini Italiji?

Zemljevid: Mejni predlogi

(Zgodovina v šoli, tematska številka o zahodni meji v 20. stoletju. Letnik XV, št. 1–2, str. 25.)

Vprašanja:

1. Primerjajte staro mejo med Italijo in habsburško monarhijo z mejo po londonskem paktu, Wilsonovem mejnem predlogu in rapalsko mejo. Zakaj so se pojavili različni mejni predlogi?
2. Ali je bilo mogoče začrtati »pravično« mejo med Italijo in Jugoslavijo? Utemeljite odgovor.

¹⁶ Dolenc, Ervin, Gabrič Aleš 2002: Zgodovina 4, učbenik za 4. letnik gimnazije. Ljubljana: DZS, str. 82.

¹⁷ Weber, Tomaž, Novak Drago 1996: 20. stoletje v zgodovinskih virih, besedi in slikah. Slovenci v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov, v Kraljevini SHS in Jugoslaviji (1918–1941). Ljubljana: DZS, str. 28–29.

Besedilo 2: Odlomek iz slovenskega učbenika

Italija je kot članica zmagovite antante takoj po podpisu premirja zasedla skoraj tretjino slovenskega ozemlja do Logatca, Istro in Kvarnerske otoke. Kraljevina SHS si je prizadevala za samoodločbo narodov, Italija pa je želela zasesti vse ozemlje, ki so ji ga obljubili Angleži in Francozi. Ker se državi nista mogli sporazumeti, so na pariški mirovni konferenci odločili, da vprašanje meja uredita sami. Tako je bil sklenjen sporazum v letovišču Rapall, s katerim sta bili obe strani nezadovoljni, saj je v Italiji ostalo okrog 340.000 Slovencev in 160.000 Hrvatov, ni pa dobila obljubljenе Dalmacije. Da bi beograjske oblasti pomirile Italijo, so ji leta 1924 odstopile še državo Reka, ki je bila po rapalski pogodbi nevtralna mestna država. Izguba Primorske je bila za Slovence velika žrtev, saj so izgubili približno tretjino ozemlja in četrtno slovenskega naroda.¹⁸

Vprašanje:

1. Kakšno stališče izraža glede rapalske pogodbe odlomek iz slovenskega učbenika? Utemeljite.

Vprašanje za razmislek:

1. Zakaj so Slovenci označili rapalsko mejo za krivično? Utemeljite odgovor.

Delovni list pete skupine dijakov**Besedilo 1: Rapalska mirovna pogodba med Italijo in Kraljevino SHS je izhajala iz tajnega sporazuma, ki ga je Italija leta 1915 podpisala v Londonu z antantnimi silami.**

Medtem ko so potekale polemike med različnimi strujami (italijanska javnost ni bila enotna glede vloge Italije v vojni, op. av.), se je vlada neuspešno pogajala z Avstrijo. Marca 1915 se je odločila poiskati stike z antanto. 16. aprila je sklenila tajen pakt v Londonu. Od Italije je zahteval, da v mesecu dni intervenira proti centralnim silam, v zameno za Trento, Južno Tirolsko, Istro (razen Reke) in Dalmacijo. Pakt je predvidel aneksijo Dodekaneza in delež v osrednji Turčiji, v primeru, če bi antanta razdelila Turčijo, ter delež nemške kolonialne posesti, če bi Francija in Velika Britanija zasedli nemško Afriko.¹⁹

Besedilo 2: Odlomek iz italijanskega učbenika

»Z londonskim paktom (26. aprila 1915) se Italija obvezuje, da stopi v vojno z Avstrijo, a ne z Nemčijo. V primeru zmage bo dobila Trento, Južno Tirolsko vse do Brennerja, Trst, Istro, ozemlje do razvodja Vzhodnih Alp, osrednjo Dalmacijo (razen Reke) s pripadajočimi otoki. Dobila bo še Valono, protektorat nad Albanijo, posest nad Dodekanezom in vplivno območje v Mali Aziji, če bi turški imperij propadel.

Sporazum je bil tajen, le v vednosti kralja in ministrov in brez vednosti parlamenta.«²⁰

Besedilo 3: Odlomek iz italijanskega učbenika

»Italijanska vlada je 26. aprila 1915 podpisala tajni pakt v Londonu: Italija se je obvezala, da bo intervenirala v mesecu dni na strani antante in v primeru zmage bo dobila Trento, Južno Tirolsko do Brennerja, Trst, Istro (razen Reke), večji del Dalmacije in nekatera ozemlja v Turčiji in Afriki, v primeru razpada turškega imperija in nemškega kolonialnega imperija.«²¹

Vprašanja:

1. Kakšen dokument je podpisala Italija leta 1915?
2. Kaj je dokument nalagal Italiji in kaj ji je obljubljajl?
3. Zakaj se je Italija odločila stopiti v vojno na strani antante, čeprav je bila pred vojno članica centralnega tabora?
4. Utemeljite, zakaj je bil dokument usoden za Slovence in Hrvate.
5. Preberite vsa tri besedila in ugotovite, katere ozemeljske zahteve Italije vsebujejo vsa tri.
6. V čem se besedila razlikujejo glede navajanja italijanskih temeljnih zahtev?
7. Ali vsa besedila vsebujejo zahtevo po zahodnem slovenskem ozemlju? Ugotovite, v katerem besedilu je zapisana in kako.

Besedilo 4: Odlomek iz italijanskega učbenika

»Odnosi med Italijo in Jugoslavijo so se poslabšali. Italijanska javnost je izredno nasprotovala stališču Wilsona o vprašanju Reke in Dalmacije. V Italiji so se krepile nacionalistične sile, ki so označevale Wilsonova stališča kot sprenevedanje in neumnost in so zahtevale uporabo sile.

V Italiji je prišlo do večjih zaostritev tudi zaradi vprašanja Reke. Nasprotovali so nadzoru antantnih sil nad Reko. Militantni nacionalistični prostovoljci so zasedli Reko in ustanovili začasno vlado z D'Annuziem na čelu. Maja 1920 je bila zunanjemu ministru Carlu Sforzi dana naloga, da reši jadransko vprašanje.

¹⁸ Povzeto po: Dolenc, Ervin, Gabrič Aleš 2002: Zgodovina 4, učbenik za 4. letnik gimnazije. Ljubljana: DZS, str. 80.

¹⁹ Camera, Augusto, Fabietti, Renato 1994: Elementi di storia, L'età contemporanea 3. Bologna: Zanichelli, str. 1082.

²⁰ Spini, Giorgio, 1966: Disegno storico della civiltà, Per licei classici, scientifici e istituti magisstrali. Volume III. Roma: Cremonese, str. 329.

²¹ Chicco, F., Martini, B. 1992: La grande avventura 3. Corso di storia per la scuola media. Torino, str. 253–254.

Najprej je Italija reševala albansko vprašanje. Zaradi odločnega odpora albanske gverile je Italija priznala neodvisnost Albanije. V zameno je dobila zelo ugodne gospodarske koncesije in zavarovanje strateških interesov na Jadranu. (Nadzor nad otokom Sazan in valonskim zalivom je Italiji omogočal, da bi lahko komurkoli preprečila dostop do Jadranskega morja.)

Potem je podpisala pogodbo v Rapallu z Jugoslavijo (12. novembra), s katero se je Italija odpovedala Dalmaciji, obdržala pa je Zadar, najpomembnejše пристanišče v Dalmaciji. Dosegla je tudi odstop Jugoslavije od zahtev po notranji Istri. Italijansko-jugoslovanska meja je bila načrtovana še vzhodneje, kot jo je predvidela Wilsonova mejna črta. To je Italiji zagotavljalo zelo močno vojaško pozicijo na tem področju. Reka je postala svobodno mesto. Obdržala je italijanski utrip z nekaj olajšavami Jugoslavije pri dostopu do morja. /.../ Italija je prevzela vodstvo v koaliciji držav, ki so bile zainteresirane, da se ne bi na Jadranu ponovno oblikovala habsburška prevlada.

Rapalska pogodba predstavlja zelo jasno zmago italijanske diplomacije. Če ne upoštevamo nič drugega, je v Jugoslaviji ostalo nekaj tisoč Italijanov, medtem ko je znotraj italijanske meje ostalo 350.000 Slovanov.²²

Besedilo 5: Odlomek iz italijanskega učbenika

»Jadransko vprašanje je reševala Italija z neposrednimi pogajanjimi s predstavniki Jugoslavije in dosegla rapalsko pogodbo (12. novembra 1920). S pogodbo je Italija obdržala Zadar in se odpovedala preostalemu delu dalmatinske obale, ki je bila v resnici naseljena s slovenskimi ljudstvi. Reka je bila razglašena za svobodno mesto. Vzhodna meja z Jugoslavijo je bila določena tako, da so Italiji ostali vsa Istra in nekateri otoki, npr. Cres, Lošinj in drugi.«²³

Vprašanja:

1. Kje in kdaj je bila dokončno določena zahodna meja med Kraljevino SHS in Italijo?
2. Zakaj se jugoslovansko-italijanska meja ni rešila na pariških mirovnih pogajanjih?
3. Ali je Italija z mirovno pogodbo uresničila londonski pakt? Pojasnite.
4. Kako je Italija ocenjevala rapalsko pogodbo? V besedilu poiščite podatke, ki bodo utemeljili vašo trditev.
5. Ali je Italija priznavala različne narodnosti na vzhodni jadranski obali?
6. Kako je »opravičevala« izgubo Dalmacije?
7. Kje je Italija s pogodbo iztržila več, kot je določal londonski pakt?
8. Kaj je italijanska politika (poleg ozemeljskih interesov) predvsem želela doseči z rapalsko pogodbo?

Vprašanje za razmislek:

1. Kakšno stališče je imela do rapalske meje Italija? Utemeljite odgovor.

Po končanem delu vseh petih skupin člani skupin poročajo o svojih ugotovitvah. Dijaki na posebnem delovnem listu sočasno rešujejo skupne naloge, ki se nanašajo na poudarjanje glavnih zamisli in bistva učne snovi. Navajamo primer delovnega lista:

Delovni list: Posledice mirovnih pogodb za slovensko etnično ozemlje – multiperspektivni pogled

Vprašanja za povzemanje učne snovi:

a) Mirovna pogodba z Avstrijo:

1. Mirovna pogodba z Avstrijo je bila sklenjena v Saint Germainu. Katera so njena glavna določila glede meje med Kraljevino SHS in Avstrijo?
2. Katera so njena druga pomembna določila glede Avstrije?
3. Kako je obravnavala manjšine?
4. Kako so določila mirovne pogodbe glede meje doživljali Slovenci in Avstrijci?
5. O čem je odločal koroški plebiscit? Kakšen je bil izid? Utemeljite odgovor.
6. Kakšna sta slovenski in avstrijski pogled na koroški plebiscit?

b) Mirovna pogodba z Madžarsko:

1. Kaj je glede meja določila mirovna pogodba z Madžarsko v Trianonu?
2. Kako so posledice mirovne pogodbe doživljali Madžari in Slovenci? Utemeljite odgovor.

c) Mirovna pogodba z Italijo:

1. Kateri mejni predlogi so bili oblikovani glede meje med Italijo in Jugoslavijo? Zakaj so bili predstavljeni različni mejni predlogi?
2. Kaj je glede meje določila mirovna pogodba z Italijo?
3. Kakšne so bile podlage za sklenitev mirovne pogodbe z Italijo?
4. Kako so posledice mirovne pogodbe z Italijo doživljali Slovenci in Italijani? Utemeljite odgovor.

č) Katere nove konflikte predvidevate glede na novo-začrtane slovenske (jugoslovanske) meje po prvi svetovni vojni?

d) V kolikšni meri predvidevate, da bo zakonodaja Evropske unije v današnjem času ublažila ali celo odpravila stare spore in nasprotja med vsemi štirimi narodi, ki živijo skupaj v okviru te evropske povezave?

²² Spini, Giorgio, 1966: Disegno storico della civiltà. Per licei classici, scientifici e istituti magisstrali. Volume III. Roma: Cremonese, str. 357–358.

²³ Camera, Augusto, Fabietti, Renato 1994: Elementi di storia, L'età contemporanea 3. Bologna: Zanichelli, str. 1135.

Povzetek

Projekt Sveta Evrope *Evropska dimenzija pri pouku zgodovine* priporoča obravnavo ključnih dogodkov iz evropske zgodovine 19. in 20. stoletja tako, da se jih osvetli iz več zornih kotov. Izbrani ključni dogodki in procesi, o katerih so bili v okviru projekta organizirani tudi simpoziji, so revolucije v letih 1848/49, balkanski vojni 1912/13, pariška mirovna konferenca 1919, konferenca na Jalti 1945 in razpad komunističnega sistema ter uvajanje samostojnih demokratičnih parlamentarnih držav v Vzhodni Evropi v letih 1989/90. V te dogodke in procese je bilo vključenih več prizadetih narodov, skupin in posameznikov, zato se priporoča osvetlitev tega dogajanja z vidika vseh prizadetih strani. Vendar naj se ne razširja zgodovine z vključevanjem celotnega evropskega dogajanja, ampak le ključnih dogodkov in procesov ter dogajanja, pomembnega z vidika nekega naroda, ki pa se ga osvetli iz različnih zornih kotov. Tako v pouk zgodovine vnašamo tudi evropsko dimenzijo, katere bistveni del je multiperspektivni pouk. Glavne cilje in zamisli projekta smo v pričujočem članku ponazorili s pariško mirovno konferenco, a izbrali le mirovne pogodbe, ki so vplivale na določanje slovenskih (jugoslovanskih) meja s sosedi po končani 1. svetovni vojni. V pretres smo tako vključili določila saingermainske, trianonske in rapalske mirovne pogodbe z določili o mejah in zaščiti manjšin. Različne zorne kote oz. perspektive smo osvetlili z odlomki iz izbranega slovenskega, avstrijskega, dvojezičnega slovensko-madžarskega učbenika in treh italijanskih učbenikov, ki obravnavajo tematiko o mejah po 1. svetovni vojni.

Končne ugotovitve so bile, da so Slovenci, Avstrijci in Madžari nove meje doživeli kot krivične, Italijani pa kot dokajšen uspeh. V avstrijskem učbeniku so Slovenci omenjeni s svojim etničnim imenom, navzočnost slovenskih in nato srbskih (jugoslovanskih) vojakov pa označijo za okupacijo, proti kateri je potekal koroški obrambni boj. Pri plebiscitu izpostavijo, da se je za Avstrijo izreklo tudi veliko koroških Slovencev. Za krivično označijo tudi uvrstitev nove avstrijske republike v krog poraženek iz 1. svetovne vojne, druge naslednice habsburške monarhije, kot sta bili Češkoslovaška republika in Kraljevina SHS, pa sta bili uvrščeni v krog zmagovalk. V italijanskih učbenikih je omenjena le Istra, Goriške ne omenjajo, niti Slovencev z etničnim imenom. V dvojezičnem slovensko-madžarskem učbeniku je poudarjena krivičnost trianonske mirovne pogodbe, ki je bila ena izmed treh največjih katastrof, ki so doletele Madžare, poleg pustošenja Tatarov leta 1241 in bitke pri Mohaču 1526. Zanimivo je, da svojih manjšin, razen v avstrijskem učbeniku, drugi ne omenjajo. Avtorji članka smo prepričani, da predstavljena multiperspektivna obravnava omogoča pouk zgodovine, ki bo vodil k večjemu razumevanju med sosednjimi narodi in razblinjanju stereotipov, zlasti po letu 2004, ko vsi štirje narodi živijo v Evropski uniji, ki omogoča in spodbuja nove možnosti sodelovanja na različnih področjih. Takšne analize učbenikov so lahko tudi vodilo oz. nasvet piscem učbenikov, da pri novih dopolnjenih izdajah dodajo še kakšno poglavje o zgodovini svojih manjšin in morda že v učbenike vključijo zgodovinske vire, ki omogočajo obravnavo ključnih in tudi občutljivih tem iz različnih zornih kotov.

Mag. Jelka Razpotnik, Gimnazija Šentvid

Projekt sveta Evrope Podoba drugega

Svet Evrope je mednarodna evropska ustanova, ki si od leta 1949 prizadeva za razvoj demokratičnih odnosov v Evropi, ki izhajajo iz evropske listine o človekovih pravicah. Cilji Sveta Evrope so promocija in zaščita človekovih pravic, demokracije in spoštovanja prava; spodbujanje evropske identitete in različnosti; iskanje skupnih rešitev za izzive, s katerimi je soočena sodobna Evropa (diskriminacija manjšin, ksenofobija, netoleranca ...) ter spodbujanje demokratične stabilnosti v Evropi s podpiranjem političnih, konstitucionalnih in drugih reform v posameznih državah.

Svet Evrope je vse od začetka delovanja namenjal veliko pozornosti pouku zgodovine, saj naj bi le-ta imel pomembno vlogo pri spodbujanju evropske identitete in

spoštovanju različnosti. V letu 2006 se je tako zaključil projekt *Evropska dimenzija pri pouku zgodovine*, v katerem so ključni dogodki iz evropske zgodovine zadnjih 150 let (1848, 1913/14, 1918/19, 1945, 1989) prikazani skozi poglede različnih držav. Nekako v tej smeri – prikazati različne poglede na zgodovinske dogodke – se nadaljuje delo oddelka za poučevanje zgodovine tudi sedaj. V letu 2005 je Svet Evrope sprejel načrt za razvoj medkulturnega dialoga, ki je poudaril potrebo po razširjanju znanja o zgodovini, različnih kulturah, umetnosti in religijah v Evropi. Rezultat načrta je tudi dokument o pristopih za urejanje evropske kulturne različnosti z medkulturnim dialogom in preprečevanjem konfliktov.

Sredi leta 2006 so v Svetu Evrope, da bi prispevali k medkulturnemu dialogu, zasnovali nov projekt *Podoba drugega* (The Image of the Other). Snovalci projekta želijo pri poučevanju zgodovine promovirati pristope, ki bi odsevali kulturno in versko raznolikost v Evropi; s spodbujanjem vrednot, kot so toleranca, odprtost do drugih, spoštovanje človekovih pravic in demokracije, želijo prispevati k sodelovanju, poznavanju, razumevanju in zaupanju med različnimi kulturami. Rezultati projekta bodo priporočila, kako medkulturni dialog vključiti v poučevanje zgodovine; različne strategije za ministrstva v posameznih državah, kako spremeniti priporočila v prakso; različna priporočila, kako izvajati izobraževanje učiteljev za medkulturni dialog (na primer v obliki priročnika za učitelje). Pomembno naj bi bilo tudi sodelovanje z institucijami, ki izobražujejo učitelje.

Člani projektne skupine so različni strokovnjaki, ki delujejo na področju poučevanja zgodovine, na primer zgodovinarji, predstavniki muzejev, medijev in arhivov ter predstavniki Evropske zveze učiteljev zgodovine (Euroclio).

V okviru projekta so bile izbrane tri teme:

1) Različne podobe, skupna usoda? – Učiti se o zgodovini v multikulturni družbi

Z navedeno temo naj bi pri poučevanju zgodovine prikazali multiperspektivnost in pluralizem zgodovinske percepcije in spomina. Preučevanje teme naj bi zajemalo obdelavo različnih zgodovinskih podob v različnih reli-

gijah, predvsem primerjava tradicionalnih evropskih religij in islamskega sveta. Nadalje naj bi k tej temi prispevalo tudi preučevanje korenin – evropskih in ne-evropskih – ter spomina prebivalcev Evrope.

2) Podoba drugih in nas v globaliziranem svetu

Aktivnosti v okviru te teme naj bi zajemale spremenjene poglede Evropejcev na lastno vlogo po koncu hladne vojne; poglede Evropejcev na svet, zlasti sosednje regije, na primer južno Sredozemlje, Bližnji vzhod in srednjo Azijo.

3) Podoba drugega v konfliktnih razmerah: učiti se o različnih zgodovinah z namenom znova zgraditi zaupanje.

Svet Evrope je v svojih preteklih projektih dvostranskega in regijskega sodelovanja pridobil mnogo izkušenj, kako preseči konflikte in graditi razmerje zaupanja. Na primer: v 50. letih je prvi dal pobudo za analiziranje učbenikov za zgodovino z namenom izogniti se stereotipom. Z vključitvijo te teme v projekt naj bi poučevanje zgodovine postalo pomembno sredstvo za preprečevanje zločinov nad človeštvom.

V okviru projekta bo izvedenih več seminarjev in simpozijev, na katerih bodo strokovnjaki predstavili svoje poglede na posamezne teme projekta. Največji poudarek bo na pripravi učnega gradiva, ki naj bi bilo dostopno najširšemu krogu učiteljev, kar naj bi dosegli tudi tako, da bo učno gradivo objavljeno na spletni strani Sveta Evrope.

Goranka Kreačič, Osnovna šola Preserje

Življenje v Evropi v drugi polovici 20. stoletja: mladi v 60-ih in 70-ih

Projekt eTwinning izhaja iz nove generacije programov Evropske unije. Je del programa eLearning in je namenjen spodbujanju uporabe sodobnih informacijsko-komunikacijskih tehnologij v izobraževanju, predvsem v osnovnih in srednjih šolah. Za različne programe EU in njihove projekte se je treba prijaviti na razpis. Vse za prijavo v te projekte najdete na portalu eTwinning: <http://www.etwinning.net/sl>. Na spletni strani so dostopna vsa informacijsko-komunikacijska orodja za pripravo in izvajanje mednarodnih projektov, kot so iskalnik partnerjev, elektronska klepetalnica, elektronska pošta, iskanje gradiv itn. Na teh spletnih straneh je mogoče dobiti tudi ideje za projekte. Omeniti velja, da je za uspešnejše delo pri projektih na voljo tudi vodnik o tem, kako pripraviti in voditi mednarodni projekt v šoli. Avtor je Robert Marinšek,

ki je svetovalec za projekte eTwinning pri Centru za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja.

Osnovna šola Preserje se je povezala s šolo Amurin iz Tampereja, ki se nahaja v osrednjem delu Finske. Na Finskem je bil projekt izveden pri urah zgodovine v 9. B razredu, v Sloveniji pa pri dodatnem pouku iz slovenskega jezika v 9. A razredu. Preden smo registrirali projekt na spletnih straneh eTwinninga, sva s finsko učiteljico zgodovine, ki je bila tudi mentorica projekta, primerjali učne načrte zgodovine za 9. razred. Ugotovili sva, da sta učna načrta kompatibilna, zato sva se soglasno odločili, da izbereva temo, ki je v učnem načrtu in ki bi učence morda najbolj zanimala. Nato sva se pogovorili z učenci. Tako smo prišli do ideje, da bi podrobneje raziskali čas,

ki je bil značilen za Evropo in severnoameriške države. Leto 1968 in njegova generacija je postalo simbol upora proti vladajočim represivnim sistemom. Mlade generacije izobražencev so zahtevale ukinitve toge in neživljenjske zakonodaje, zlasti v ZDA so se uprli rasni segregaciji in vojni v Vietnamu.

v določenem zgodovinskem okvirju, izboljšanje znanja angleškega jezika, ki je bil sporazumevalni jezik projekta ter izboljšanje IKT znanj.

Za opis in ilustracijo zgodovinskega ozadja smo za vire uporabili novejšo fotografsko gradivo Mestnega muzeja v Ljubljani, finska šola pa je kot vir uporabila spletno

Na fotografijah 1 in 2: Študentske demonstracije v Ljubljani, april 1971. (Foto: Žare Veselič. Arhiv Mestnega muzeja v Ljubljani, oddelek za novejšo zgodovino.)

V Sloveniji je odmevalo masovno študentsko gibanje in druge oblike neformalnih gibanj, ki so bili prvi znanilci porajajoče se civilne družbe. Odločili smo se za v naslovu zapisano ime projekta, ki je sporočalo prav vse, kar so učenci raziskovali – od zgodovinskega ozadja do glasbe, ki se je poslušala, oblačil, ki so se nosila, oz. mladinske mode (mini krila, džins, maxi krila, dolgi lasje), potovanj itn.

Nato smo opredelili cilje projekta, ki obsegajo širjenje evropske dimenzije, spoznavanje individualne in skupinske identitete, spoznavanje skupne zgodovinske dediščine (z lokalne na državno raven, evropsko in celo svetovno razsežnost), razumevanje vloge civilne družbe

strani nekega finskega muzeja (<http://www.jyvaskyla.fi/ksmuseo/haloo/nuoriso/pukeutuminen.htm>). Ob tem naj omenimo, da je v prostorih prenovljenega Mestnega muzeja v Ljubljani postavljena stalna razstava – spominska soba, ki predstavlja prav ta čas. Zato je bilo iskanje virov olajšano, saj smo na enem mestu našli prav vse: fotografije študentskih demonstracij iz leta 1971, modo mladih v 60-ih in 70-ih, popularno glasbo tega obdobja, spominke s potovanj, najbolj brane knjige, ki so jih napisali mladi literati obravnavanega obdobja.

Nato so se učenci lotili samostojnega dela. Individualno ali v skupini so se odločili, da z metodo intervjuja

Fotografiji 3 in 4: Moda mladih v 60-ih letih 20. stoletja v Ljubljani. (Arhiv Mestnega muzeja v Ljubljani, oddelek za novejšo zgodovino.)

pridejo do želenih podatkov. Tako so za glavni del naloge uporabili ustne vire, ki so jim pomagali pri rekonstrukciji preteklosti. Predvsem pa jim je pomagalo razumeti, kako so intervjuvanci interpretirali dogodke iz preteklosti. Da so se pri takšnem načinu dela učenci zares nekaj naučili, povejo njihovi zapisi, iz katerih je razvidno, da pripovedi niso samo zapisali, temveč so vanje vtakli tudi osebne vtise, jih vrednotili in primerjali z današnjim časom. Vprašanja za vse intervjuvance so bila enaka, in sicer:

- Koliko ste bili stari okoli leta 1968?
- Kje ste živeli v tistem času?
- Opišite svoj življenjski slog, med 15. in 20. letom?
- Kakšna oblačila ste takrat nosili, kdo je bil vaš priljubljeni glasbenik ali kakšen drugi umetnik?
- Kje ste poslušali glasbo?
- Kako ste izrabili svoj prosti čas?

Slovenski in finski učenci so intervjujali svoje starše, sorodnike in celo učitelje, ki so odraščali v tem obdobju. Slovenski učenci so odgovore strnili v besedila, ki so jih poimenovali: *Spomini moje mame na Ljubljano v 60-ih*, *Moj oče je bil rock glasbenik*, *Kako je moj oče živel v primorskem mestecu v 70-ih* ter *Študentsko gibanje, glasba in potovanja v 60-ih in 70-ih*. Finski učenci so odgovore intervjuvancev zapisali v obliki kratkih zgodb z naslovi: *Moda na Finskem v 60-ih*, *Mladina na Finskem v 70-ih* – veliko različnih slogov, *70- ta leta: razlike in podobnosti med Finsko in Združenimi državami Amerike* (učenec je sin ameriških staršev) ter *Mladinska kultura v 70-ih v Sovjetski zvezi* (učenka je hči ruskih priseljencev).

Slovenski učenci so skupaj s starši pobrskali tudi po zaprašenih družinskih foto albumih in izbrane fotografije dodali k intervjujem. Izbor družinskih fotografij je bil za

mentorico preizkušnja, na kateri je ugotovila, ali so učenci pravilno dojeli in uporabili napotke, saj so se družinske fotografije in izbor fotografij iz arhivov Mestnega muzeja (omeniti velja, da nam je za namene našega projekta muzej dal v uporabo okoli 60 fotografij) popolno ujemali. Računalniška tehnologija je omogočila skeniranje fotografij, da smo jih lahko dodali pisnemu delu projekta. Finski in slovenski učenci so si izmenjali naslove z namenom, da bi tudi v bodoče ostali v stiku. Skušali smo izpeljati t. i. videokonferenco, vendar je imela finska šola težave s stalno zasedeno računalniško učilnico.

Za dogovarjanje s partnerji v projektu je več možnosti. Najbolje je partnerja spoznati v živo. V programih Socrates, ki jih vodi CMEPIUS (Center za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja), je mogoče dobiti finančno pomoč pri udeležbi eTwinning pedagoške konference, kjer se boste srečali s partnerjem. S partnerji se lahko srečate oz. jih spoznate tudi na drugih oblikah izobraževanja, kot so seminarji Comenius, individualna mobilnost učiteljev. Jaz sem finsko kolegico srečala na izobraževanju na Irskem. Stalna in hitra komunikacija, ki jo danes omogoča računalniška tehnologija, včasih tudi po zaključenem delu, pripelje do nadaljevanja stikov med udeleženci. Vsako sodelovanje v mednarodnih projektih vsebuje tudi medkulturno izmenjavo. To je dodatna vrednost, ki se je v našem primeru tudi nadaljevala. Finska učiteljica je večkrat izrazila navdušenje nad posredovanimi informacijami (ki se niso nanašale samo na projekt) in je kmalu po koncu šolskega leta Slovenijo obiskala skupaj s svojo družino.

Končni izdelek našega projekta je brošura, napisana v angleščini, ki jo lahko najdete na spletni strani OŠ Preserje/projekti/mednarodni projekti/zaključeni projekti.

Goranka Kreačič, Osnovna šola Preserje

Toledo: Stičišče kultur (Toledo: Crisol de culturas)

Svet Evrope pripravlja vrsto seminarjev za učitelje¹ v okvirju programa Pestalozzi, ki predstavljajo diseminacijo njegovih različnih projektov. Avtorica pričujočega prispevka se je med 8. in 12. 5. 2006 udeležila seminarja *Toledo: Stičišče kultur (Toledo: Crisol de culturas)*. Seminar, ki

sta ga organizirala Svet Evrope in špansko² Ministrstvo za šolstvo, je potekal v okvirju projekta *Medkulturno učenje in prakse družbene integracije v šolah (Intercultural learning and social integration practices at school)*.

¹ Ogrodje za delo Sveta Evrope na področju izobraževanja predstavlja Evropska kulturna konvencija, h kateri je do danes pristopilo skoraj 50 evropskih držav. Zato je vloga Sveta Evrope na področju izobraževanja vseevropska in presega skupnost držav Evropske unije.

² Bralca kaže opozoriti, da se izraz špansko in Španija uporablja le kot politični pojem, nikakor pa ne kot jezikovni. V Španiji je politično nekorrektno uporabljati izraz španski jezik. Država je politična skupnost štirih jezikovnih skupnosti: kastiljščine, katalonščine, baskovščine in galicijsčine (galego-portugues). Ta je galicijska različica portugalsčine in je jezik, v katerem so bile zapisane prve pesniške stvaritve na polotoku.

Na seminarju je bilo predstavljenih več zanimivih predavanj, okroglih miz in delavnic. Seminarja se je udeležilo 20 učiteljev iz Španije in drugod iz Evrope, od tega dve učiteljici iz Slovenije.

Z uvodnim predavanjem *Migracije in nova družbena realnost* (*Immigración y nueva realidad social*) se je predstavila Rosa Delia Blanco Terán, poslanka in predsednica mednarodnega združenja poslancev. Čustveno obarvana razlaga nove družbene realnosti, v kateri se je znašla Španija zaradi velikega števila priseljencev iz Južne Amerike, držav Magreba in podsaharske Afrike, ni skrivala sočutja poslanke, katere svetovnonazorsko usmeritev bi lahko prepoznali. Nato je sledilo predavanje Montserrat Grañeras iz Centra za raziskave in dokumentacijo na področju izobraževanja z Ministrstva za šolstvo. Govornica je predstavila delovanje španskega izobraževalnega sistema pred priseljenjskimi valovi z naslovom *Izobraževalni sistem pred izzivom kulturne raznolikosti* (*El sistema educativo ante el reto de la diversidad cultural*). Za lažje razumevanje kaže poudariti, da se v sodobni terminologiji projektov Sveta Evrope (in tudi širše) beseda *izziv* uporablja kot evfemizem za problem.³ Naslednje predavanje *Obravnavanje medkulturnosti* je predstavil Vincent Satorres, vodja na področju jezikovne politike iz Valencie, multikulturnega kotla z mejnega območja med kastiljsko in katalonsko kulturo in jezikom ter svojevrstno inačico katalonščine t. i. valenciano. Če tej iberoromansko-krščanski družbi, dodamo še sefardske Jude in mavrsko civilizacijo, ki je do rekonkviste dajala močan pečat večjemu delu polotoka, ugotovimo, da je naslov seminarja *Crisol de culturas* zelo domiselno izbran. Čeprav je dobesedni prevod naslova seminarja *Talilni lonec kultur*, implicira točno tisto, kar sociolingvistika razume kot medkulturnost: nakazuje možnost in nujnost navzkrižnih medsebojnih zvez med kulturami oziroma njihovimi pripadniki. Ta večpomenskost je še večja, kot se zdi na prvi pogled. Sugestija medkulturnosti je intencionalna oz. namerna: kot da prišepetava, da se mora ob srečanju oz. stiku med govorniki ali akterji dveh (ali več) kultur, roditi še nekaj tretjega oz. novega.

Projekti Sveta Evrope na področju medkulturnega izobraževanja imajo že tridesetletno tradicijo. Začela se je leta 1975 po konferenci evropskih ministrov za izobraževanje, ki so zaradi vse večjih migracij na stari celini podprli medkulturne razsežnosti v izobraževanju. Zato je najpomembnejši cilj medkulturnega izobraževanja *učiti se živeti skupaj*.⁴ V luči nove družbene realnosti se moramo Evropejci učiti novih strategij soočanja tako v družinskem in šolskem okolju kot tudi v ožji in širši skupnosti.

Dobro predavanje je pripravila Pilar Aguilar Carrasco, znana esejistka, filmska teoretičarka in kritičarka. Na

predavanju *Gradiva o filmu in vrednotah* (*Materiales sobre cine y valores*) smo se seznanili s sodobno evropsko filmsko produkcijo, ki obravnava medkulturne teme, odnose med spoloma in vlogo žensk.

V sklopu predavanj smo imeli še dve predstavitvi, in sicer *Živeti in živeti skupaj v razredih: reševanje problemov* (*Vivir y convivir en las aulas: Resolución de conflictos*) ter *Pravljice za solidarnost in strpnost* (*Cuentos para la solidaridad y la tolerancia*). Predavateljica prvega predavanja je bila Montse Espert iz delovne skupine za šolsko mediacijo in reševanje problemov pri društvu učiteljev Rosa Sensat. Drugo predavanje pa je bila predstavitev pripovedovanja zgodb različnih narodov, ki sta jih predstavili Roser Ros in Marta Escudero, udeleženci v projektu *Pravljice vseh barv* (*Cuentos de Todos los Colores*).

Poleg predavanj smo imeli še delavnice, kjer smo si učitelji iz 15 evropskih držav izmenjevali izkušnje v medkulturnem izobraževanju, verski in kulturni raznolikosti ter reševanju problemov. Zadnji dan so vodje popoldanskih delavnic na skupni predstavitvi podali pregled dela, sklepe in smernice novih sodelovanj.

Veliko informacij in obsežno večkulturno podobo sodobne Španije smo dobili na okrogli mizi *Verska svoboda in laičnost: verska realnost in njen odsev v Španiji* (*Libertad Religiosa y laicidad. Realidad religiosa y su reflejo en España*). Mizo so vodili ugledni predstavniki štirih verskih skupnosti v Španiji: Angel Luis Encinas iz španske islamske federacije, Jacob Israel, predsednik združenja judovskih skupnosti v Španiji, Llaume Llenas, glavni sekretar evangeličanske skupnosti v Španiji in Juan José Tamayo, predstojnik katedre za teologijo in znanost na Univerzi Carlosa III.

Že ta nadvse kratek in informativen pregled daje vpogled v kakovost in raznovrstnost tega seminarja. Vendar smo v tako polnem urniku našli čas in si še *in situ* ogledali katedralo v Toledu, judovsko sinagogo in muzej španskih Judov – sefardov, staro arabsko tržnico in kopališče iz 10. stoletja ter prostore, kjer je delovala znamenita prevajalska šola v Toledu (*Escuela de Traductores de Toledo*). Tudi zato je Toledo mesto, ki se ponša z naslovom *Dediščina človeštva* (*Patrimonio de la Humanidad*), skrbno izbran sedež za seminar, katerega glavna tema je bila predstavitev španskega medkulturnega koncepta v večkulturni družbi.

Tudi zato so si Španci izbrali kastiljščino kot uradni jezik mednarodnega seminarja, ki ni bil namenjen učiteljem »španskega«⁵ jezika v državah Evrope, čeprav je bilo le-teh največ. Uporaba kastiljščine je bila za evropske učitelje pravi izziv (ni evfemizem!): v praksi smo dokazali (vsaj tisti, ki nismo učitelji kastiljščine), da je vseživljenjsko učenje realnost.

³ Izraz izziv (the challenge) kot evfemizem za problem je uporabil že dr. Pieter Bataalaan v konceptualnem okvirju za projekt Intercultural Education and the challenge of religious diversity and dialogues in Europe: Conceptual framework. Strasbourg: Council of Europe, 2003 (CD-ED).

⁴ Delors, J. et al. (1996) Learning: the Treasure within. Report to UNESCO of the International Commission on Education for the 21st Century. Paris: UNESCO.

⁵ V Španiji govorijo štiri uradne jezike: kastiljščino, katalonščino, galicijščino (gallego-portugues) in baskovščino. Izraz španščina ima določeno konotacijo, zato je duhu časa in politično primerneje bolj nevtrarno uporabljati izraz kastiljščina.

Za sklep naj omenim, da je špansko Ministrstvo za šolstvo pripravilo spletno stran z vsemi informacijami o seminarju in sklepi delovnih skupin: <http://aplicaciones.mec.es/programas-europeos/jsp/plantilla.jsp?id=cetolindex/>.

Ne nazadnje naj omenim organizatorko in direktorico seminarja Yolando Zárate Muñiz z oddelka za evropske programe pri španskem Ministrstvu za šolstvo. Po njeni zaslugi je bil seminar odličen in zelo dobro organiziran.

Dr. Danijela Trškan, Filozofska fakulteta v Ljubljani

Londonski muzej, Narodna galerija portretov in pouk zgodovine v Veliki Britaniji

Uvod

V Veliki Britaniji imajo muzeji veliko izobraževalno funkcijo, saj so pravi centri učenja, muzeji z razstavami, programi in delavnicami pa postajajo učna središča. Muzeji imajo specializirano osebje, ki se ukvarja z načrtovanjem izobraževanja in vsaj enkrat na leto izvaja evalvacijo svojega dela. Muzeji so odprti za vse, še posebej za vse stopnje šolanja. Poudarja se predvsem partnerstvo med muzeji in šolami oz. sodelovanje učiteljev in drugih izobraževalcev z muzejskimi pedagogi. Ker muzeji postajajo centri javnega učenja, so pomembni tudi za državo, ki se tako tudi finančno in aktivno vključuje v razvoj muzejev.¹

Z muzejem se lahko dosega različni učni cilji: je dodatni vir za pouk zgodovine, ponuja dokaze za spremembe in kontinuiteto, podaja slikovit prikaz načina življenja ljudi in s tem omogoča lažje vživljanje v načine življenja ljudi, pospešuje individualno ali skupinsko učenje ter predstavlja vir za projekte in raziskave učencev.²

V Veliki Britaniji je vloga muzejev pri pouku zgodovine precejšnja, zato sta v nadaljevanju predstavljena dva muzeja s pedagoškimi dejavnostmi, in sicer Londonski muzej in Narodna galerija portretov v Londonu.*

Londonski muzej

Londonski muzej ponuja za nižje razrede osnovne šole dejavnosti za predmete zgodovina, umetnost, geografija, državljanstvo in pisanje, npr. krajše dramske igre z zgodovinsko vsebino, pripovedovanje zgodbic in lutkovno gledališče, uporabo predmetov in oblačil ter kreativno pisanje.³

Muzejske razstave vključujejo naslednje tematike: London pred Londonom (450.000 pr. Kr.–50 po Kr.), Rimski London (od ustanovitve do 410), Anglosasi in srednjeveški London (410–1558), Tudorski London, London v času Stuartov (17. stoletje), London v 18. stoletju (georgijansko obdobje), London – svetovno mesto in viktorijansko obdobje (1789–1914). Posebna razstava so fotografije iz obdobja 60. in 70. let 20. stoletja.⁴

Muzej pri posameznih tematikah ponuja razne dejavnosti za učence. Npr. pri tematiki Požar v Londonu leta 1666 vključuje igro vlog z uporabo oblačil in predmetov, poslušanje zgodbe ali gledanje lutkovne predstave. Pri tematiki Viktorijansko obdobje vključuje ravno tako igro vlog z uporabo oblačil in predmetov (stanovanje, otroci, ulični prodajalci); poslušanje zgodbe in igro Mary Seacole itd. Pri tematiki Rimsko obdobje vključuje uporabo pravih rimskih predmetov, uporabo kopij oblačil in predmetov, igro vlog na temo življenje v rimskem Londonu, poslušanje zgodb, literarno delavnico s pripovedovanjem ali pisanjem zgodb in srečanje z arheologom. Tematika Anglosaksoni vključuje le poslušanje zgodb, tematika Tudorsko obdobje pa spoznavanje predmetov in sprem-

¹ A Common Wealth. Museums in the Learning Age (1999). Norwich: Crown copyright, str. 3–6.

² Stradling, Robert (2004). Poučevanje evropske zgodovine 20. stoletja. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, str. 168.

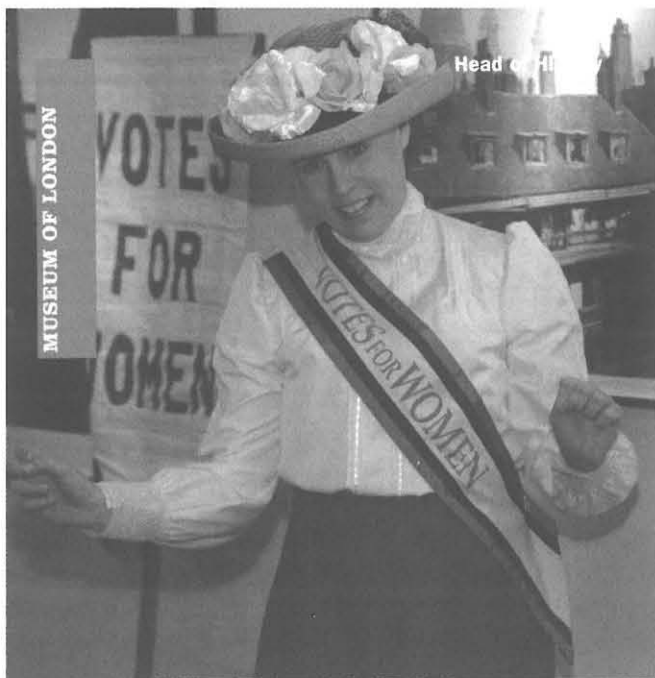
* Predstavljene naloge in slikovno gradivo so vzeti iz učiteljskega gradiva pri obeh muzejih, ki sem ga prejela kot udeleženka konference in seminarja Heirnet, ki je bil 14. 7. 2005 v Londonu, ter s spletnih strani, namenjenih šolam oz. učiteljem.

³ Learning programme for primary schools 2005/06. London: Museum of London, str. 2.

⁴ Prav tam, str. 3.

ljanje igre vlog gostilničarke, ki pripoveduje o mestnem življenju. Pri posebni temi za državljanstvo in zgodovino črncev v Londonu pa učenci spoznajo londonske priseljence (primer Mary Seacole iz 19. stoletja in priseljencev v 20. stoletju).⁵

Muzej ima pripravljene dejavnosti tudi za druge predmete, npr. za arheologijo (izkopavanje, arheološka izkopavanja v teoriji in praksi), državljanstvo in verstva (npr. dramska uprizoritev sufražetk in boja za volilno pravico), latinski jezik (rimski London).

Sufražetke⁶

Glavna spletna stran muzeja je: www.museumoflondon.org.uk/learning, kjer lahko učitelji ali učenci dobijo veliko zbirko slikovnega gradiva, zbirke fotografij razstavnih predmetov in muzejskih prostorov ter različne delovne liste.

Muzej ponuja tudi dejavnosti za učence s posebnimi potrebami. Muzejski delavci obiščejo njihove šole in številne bolnišnice (zlasti osnovnošolske otroke). Imajo štiri vrste dejavnosti:

- krajše dramske igre z zgodovinsko vsebino (velika razstava 1851, viktorijansko obdobje),
- pripovedovanje zgodbic in lutkovno gledališče (veliki požar v Londonu 1666, rimski London, podzemne skrivnosti – muzejski arheolog),
- uporaba predmetov in oblačil (iz časa Rimljanov in viktorijanske dobe),
- likovne delavnice (risanje portretov, kolaži rimskih mozaikov).⁷

Muzej ima posebno ponudbo tudi za višje razrede osnovne šole in srednje šole, ki je usklajena z nacionalnim učnim načrtom.⁸

Npr. v povezavi z učnim načrtom Britanija 1066–1500 (za učence 11–14 let) je pripoved o kugi in življenju v srednjeveškem Londonu (uporaba predmetov, gledališka predstava); v povezavi z učnim načrtom Britanija 1500–1750 je življenje v tudorskem mestu (uporaba predmetov), veliki požar (dramska predstavitev na podlagi dnevnika); v povezavi z državljsko vzgojo državljanska vojna (debata, delavnica in gledališka predstava); v povezavi z učnim načrtom Britanija 1750–1900 pa je industrializacija Londona (delavnica in gledališka predstava), sufražetke (predstava, zapisovanje); v povezavi z državljsko vzgojo pa zgodovina črncev (gledališka predstava, razstava fotografij, plesna delavnica, gledališka predstava, igra vlog učencev) in razstava fotografij iz 20. stoletja o afriško-karibski skupnosti v Londonu.⁹

Za dijake (16–18 let) pa so v povezavi z učnim načrtom naslednje tematike:

- volilna pravica žensk in njihov boj na začetku 20. stoletja (v obliki konference: predavanja, dramska predstavitev, ogled razstave, preučevanje originalnih predmetov),
- študijski dan o volilni pravici žensk (delavnica, dramska predstavitev sufražetke Kitty Marion in ogled razstave),
- življenje v 19. stoletju, zlasti revnih (v obliki konference: predavanja, pogovor s konzervatorjem, uporaba predmetov, ogled razstave),
- življenje v 19. stoletju, študijski dan (tako kot za konferenco, samo da so tu še delavnica s predmeti, obisk razstave, dramska predstavitev ulične prodajalke).¹⁰

Primeri nalog

V nadaljevanju predstavljamo devet primerov nalog, ki se lahko uporabljajo za umetniške slike in muzejske prostore.

Prvi primer

V drugi polovici 19. stoletja je posebna šola za revne vključevala tudi otroke od 12 do 16 let, ki so v času Velike razstave 1851 čistili čevlje obiskovalcem.

Učenci si ogledajo umetniško sliko in odgovorijo na vprašanja:

- Zakaj so morali obiskovalci dati očistiti svoje čevlje?
- V kaj je oblečen čistilec?
- Zakaj je jopič čistilca čevljev rdeč?
- Poglej po razstavnem prostoru. Katera dela so otroci še opravljali? /.../

⁵ Prav tam, str. 4–13.

⁶ Secondary schools 2005/06. History programme. London: Museum of London. Naslovnica.

⁷ London Inside Out. Let the Museum come to you! Autumn term 2005. London: Museum of London.

⁸ Osnovna šola: Key stage 1 (5–7 let), Key stage 2 (7–11), Key stage 3 – nižja srednja šola (11–14), Key stage 4 (14–16), Key stage 5 (VI Form ali A Level, As level) (16–18 let).

⁹ Secondary schools 2005/06. History programme. London: Museum of London.

¹⁰ Prav tam.

- Čistilec čevljev otroku kaže osebo (Lord Shaftesbury). Kaj meniš, kaj je rekel temu otroku?¹¹

1862¹²

Drugi primer

Učenci izberejo pet predmetov v muzeju ali določenem prostoru, ki bi jih razstavili na drugi razstavi. Predmete narišejo in zapišejo pomembne informacije o teh predmetih. Podatke lahko dobijo tudi iz drugih knjig.¹³

Tretji primer

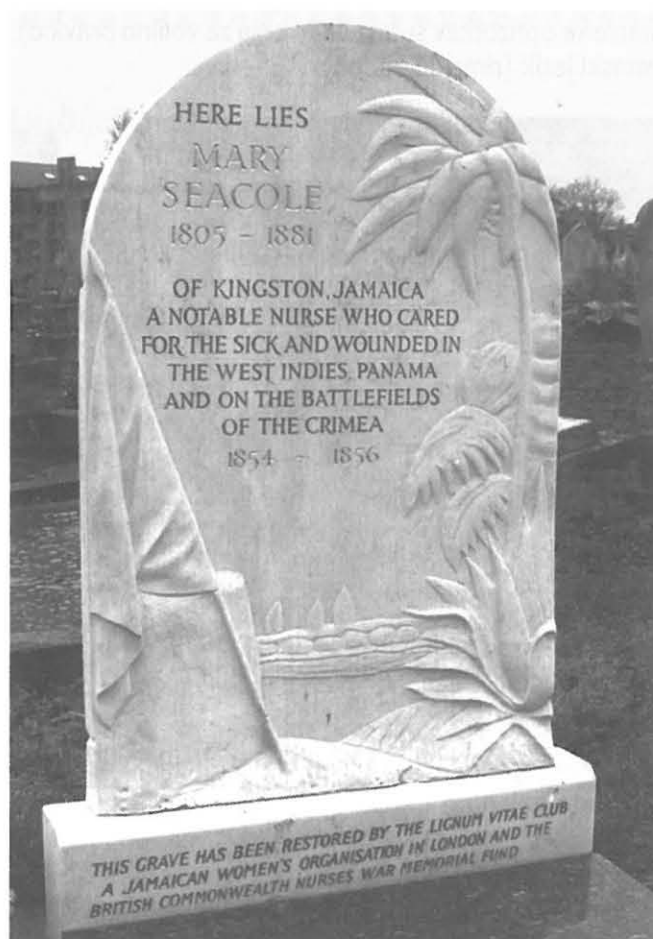
Slika prikazuje ljudi, ki uživajo v parku.

Hyde Park 1858¹⁴

Učenci lahko opišejo različne stvari, ki jih ljudje delajo na sliki. Potem podčrtajo stvari, ki jih ljudje še danes počnejo. Na koncu pa napišejo vsaj tri stvari, ki jih vidijo na sliki, ki jim povedo, kakšno je bilo življenje v Londonu leta 1858.¹⁵

Četrty primer

Grob Mary Seacole¹⁶

Učenci lahko odgovorijo na vprašanja:

- Kaj je izklesano na grobu?
- Koliko je bila stara, ko je umrla?
- Kaj pomeni »notable« oz. ugleden?
- Preberi napis. Kateri trije kraji, kjer je Mary skrbela za ljudi, so omenjeni?

Si nekdo, za katerega je skrbela bolničarka Mary. Napiši pismo za časopis in v njem opiši, kaj občutiš ob njeni smrti.

Skiciraj nagrobni spomenik za Mary, ki prikazuje eno od pomembnih stvari, ki jih je naredila.¹⁷

¹¹ World City galleries. Teachers Pack. (2001). London: Museum of London. Starting point. Working children 6.

¹² World City galleries. Teachers Pack. (2001). London: Museum of London. Shaftesbury, or Lost and Found, 10. Avtor: William MacDuff, Leto: 1862.

¹³ World City galleries. Teachers Pack. (2001). London: Museum of London. Activity sheet. A new exhibition 1.

¹⁴ World City galleries. Teachers Pack. (2001). London: Museum of London. A Summer Day in Hyde Park, 6. Avtor: John Ritchie, leto: 1858.

¹⁵ World City galleries. Teachers Pack. (2001). London: Museum of London. Activity sheet. A Summer Day in Hyde Park 2.

¹⁶ Mary Seacole. Picture Resource Pack. (2005). Florence Nightingale Museum Trust. Mary Seacole's grave.

¹⁷ Prav tam.

Peti primer

Rimska kuhinja¹⁸

Npr. za razstavni prostor o rimski kuhinji učenci lahko odgovorijo na različna vprašanja:

- Kaj so Rimljani jedli?
- Ali je kakšen dokaz, ki predlaga za to, kaj so Rimljani pili?
- Kaj vidiš v tej kuhinji, kar je podobno današnji?
- Katero hrano vidiš?
- Za kaj so uporabljali npr. posodo na mizi?

Učenci lahko primerjajo rimsko kuhinjo z današnjo kuhinjo in ugotovijo, kako so Rimljani pomivali posodo, od kod so dobivali vodo, kakšna je bila delovna površina, kako sveža je bila hrana, kako je bila urejena ventilacija, kako je bila hrana skuhana, kako so poskrbeli za varnost ...¹⁹

V razstavnem prostoru je treba učencem dati čas, da si predmete ogledajo, da se o njih pogovorijo, šele potem postavimo vprašanja, da si predmete ogledajo še bolj pozorno. Spodbudimo jih, da poiščejo dokaze pri odgovorih na vprašanja, pogledajo podobnosti in razlike med predmeti in, kjer je mogoče, naredijo primerjavo z današnjimi predmeti. Ravno tako jih spodbudimo, da tudi sami postavijo vprašanja, pomagamo jim, da se zavedajo, kaj predmeti lahko in kaj ne morejo povedati o ljudeh, ki so jih uporabljali.²⁰

Šesti primer

Ker obiskovalci kupujejo tudi razglednice, lahko učenci izberejo nov predmet in ga narišejo tako, da bi bil primeren za novo razglednico.

Napišejo, zakaj so ta predmet izbrali. Predvidevajo tudi kratko informacijo o predmetu in jo zapišejo na razglednico.²¹

Sedmi primer

Učenci si na razstavnem prostoru izberejo predmet. Postavijo vsaj pet vprašanj, na katere ne morejo odgovoriti samo z opazovanjem. Za vsako vprašanje napišejo tudi možen odgovor. Potem vprašanje pokažejo sošolcu, ki poskuša na vprašanje odgovoriti. Če ne more, poskušajo ugotoviti, kdo ali kje bi lahko dobili odgovor (učitelj, prijatelj, strokovnjak, knjiga, ni mogoče odgovoriti ...).²²

Osmi primer

Učenci so rimski vojaki, ki so ravno prišli v London (Londinium). Postavili so jih na Hadrijanov zid, kjer je hladno, vlažno in nevarno. Učenci imajo nalogo, da izberejo nekaj stvari, ki bi jih vzeli s seboj (oprema, orožje). Ta predmet narišejo na list in napišejo, zakaj so ga izbrali.²³ V pomoč jim je razstavni prostor.

Izbral sem _____

Zato, ker _____

Skica:

Deveti primer

Učenci na razstavnem prostoru o velikem požaru v Londonu 1666 izberejo tiste stvari, ki bi jih obranili pred ognjem. Izberejo pa tudi stvari, ki bi jih v primeru požara danes vzeli s seboj oz. bi jih želeli ohraniti.

¹⁸ Roman London. Gallery pack. (1996). London: Museum of London. Activity sheet 3: A Roman kitchen. Rimska kuhinja je tudi na: http://www.museumoflondon.org.uk/MOLsite/learning/features_facts/picturebank/roman/roman_kitchen.html (21. 8. 2005).

¹⁹ Roman London. Gallery pack. (1996). London: Museum of London. Activity sheet 3: A Roman kitchen.

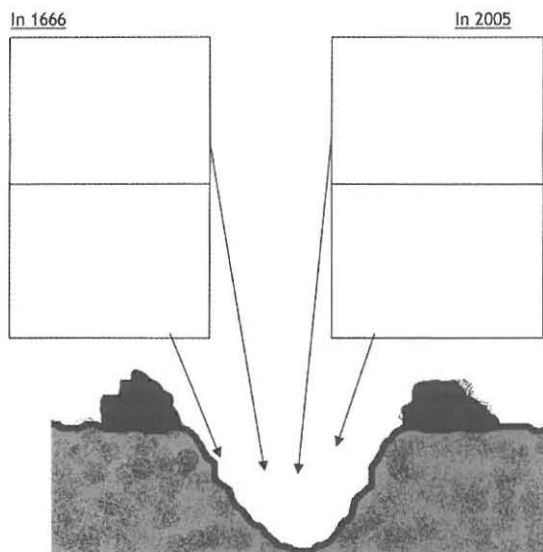
²⁰ Roman London. Gallery pack. (1996). London: Museum of London. Starting points 4: Trade and food.

²¹ Roman London. Gallery pack. (1996). London: Museum of London. Activity sheet 2: A new postcard.

²² Roman London. Gallery pack. (1996). London: Museum of London. Activity sheet 4: Investigating objects.

²³ Gallery activity sheet. Roman London gallery. A soldier's backpack. Museum of London 2005.

Na spodnji skici vpišejo izbrane predmete.²⁴

Narodna galerija portretov

Narodna galerija vsebuje portrete velikih in tudi manj znanih ljudi v Veliki Britaniji. Portreti so predstavljeni kot umetniške slike, karikature, kipi ali fotografije. Z natančnim opazovanjem lahko učenci ugotovijo način življenja in tudi uspešnost oseb.

Pri portretih učenci ponavadi opazujejo barve, pozicijo, izraz na obrazu, obleko, kompozicijo. Enostavna vprašanja so: kaj je učencem na portretu všeč in kaj ne, kaj oseba nosi, dela ali gleda, kakšna oseba je, ali jih spominja na koga itd. Opazovalna vprašanja so: katere barve je avtor uporabil, kaj je v ozadju, kateri so še drugi detajli in kaj pomenijo, ali je kakšen ključ, kdaj je portret nastal, ali je bila oseba zadovoljna s portretom, zakaj je bil portret naročen itd.²⁵

Spletna stran galerije: <http://www.npg.org.uk/live/index.asp> ponuja veliko slikovnega gradiva, posebna stran za učitelje z gradivom in informacijami pa je: www.npg.org.uk/live/edelearning.asp.

Narodna galerija ponuja različne dejavnosti za različne predmete, npr. za osnovnošolsko zgodovino tudorsko obdobje, za predmet pismenost življenjepise avtorjev, pesnikov ali pisateljev, za glasbo plese ob portretih, za naravoslovje naravne materiale, za umetnost risanje itd.

Npr. učenci (5–7 let) lahko opazujejo portrete družin in otrok iz 17. stoletja, narišejo otroka iz portretov, se pogovarjajo, kako so živeli otroci, lahko tudi igrajo vloge na ta način, da fotografijo uporabijo za poziranje z uporabo nekaterih predmetov ali delov oblačil, lahko se pogovarjajo o življenju neke osebe (prizori na sliki so osnova za pripravo igre vlog, kjer otroci zaigrajo življenje

neke osebe od rojstva do smrti itd.), poslušajo zgodbe o slavnih ljudeh, ženskah in moških (npr. o londonskem požaru ali o Mary Seacole) itd.²⁶

Npr. učenci (7–11 let) lahko opazujejo portrete Tudorjev (Henrik VIII., Elizabeta I.) ali iz viktorijanske dobe in se o njih pogovarjajo, izpolnjujejo delovne liste, se pogovarjajo o oblačilih.²⁷

Za učence (11–16 let) galerija prireja za predmete zgodovina, umetnost in državljanska vzgoja naslednje dejavnosti: kaj je portret, pogovor ob diapozitivih, likovno in fotografsko delavnico ter pogovor ob portretih z risanjem ali delovnimi listi.

Za srednješolce (16–18 let) galerija ponuja pogovore ob diapozitivih za različna obdobja, opazovanje, diskusijo in risanje (zlasti politika v 17., 18. in 19. stoletju in sodobni portreti), predavanja ob diapozitivih, katerim sledi pogovor ali risanje.²⁸

Galerija omogoča tudi videokonference, ki zajemajo pogovore učencev z izobraževalci v galeriji (www.global-leap.com) za različna obdobja: tudorsko obdobje, viktorijansko obdobje, slavni ljudje, medicina skozi čas, volilna pravica žensk, moderni portreti 20. stoletja, osebni portreti. Videokonferenca poteka 45 minut (z vnaprejšnjo najavo). Galerija omogoča tudi usposabljanje učiteljev (npr. portreti kot zgodovinski dokazi). Za učence s posebnimi potrebami pa ponuja ogled in predstavitev, delavnice z dodatnimi pripomočki (npr. ustvarjanje tudorskega nakita, risanje viktorijanskih portretov, izdelovanje fotografskih portretov ...) itd.

Primeri nalog za portrete

Prvi primer

V muzeju je nekaj portretov, ki v ozadju prikazujejo življenje portretiranca od rojstva do smrti. Učenci tako lahko zaigrajo nekatere prizore iz njegovega življenja: npr. šolanje, delo, prosti čas, pokop itd.

Henry Unton²⁹

²⁴ Activity: What would you save? Museum of London 2005.

²⁵ <http://www.sheffieldgalleries.org.uk/buildingcharacters/content/resources/flashcard1.pdf> (21. 8. 2005).

²⁶ National Portrait Gallery. Education Programme 2005–06. London: National Portrait Gallery, str. 3.

²⁷ Prav tam, str. 4.

²⁸ Prav tam, str. 10–21.

²⁹ Sir Henry Unton, c. 1596, neznani avtor, 740 x 1632 mm. National Portrait Gallery. Education Programme 2005–06. London: National Portrait Gallery, str. 8. Tudi na: <http://www.npg.org.uk/live/search/portrait.asp?search=sp&sText=sir+Henry+Unton&rNo=0> (21. 8. 2005).

Drugi primer

V muzeju je veliko portretov družin, tako da lahko učenci zaigrajo vlogo portretirancev. Pri tem lahko pripravijo tudi predmete, ki jih imajo osebe na sliki.

Družina Capel³⁰

Fotografija z udeleženci, 14. 7. 2005

Tretji primer

Elizabeta I.³¹

Učenci po opazovanju portreta poskušajo odgovoriti na vprašanja:

1. Kateri del portreta najprej opaziš?
2. Koliko naj bi bila na tem portretu stara Elizabeta?
3. Ali je prikazana starejša?
4. S čim oz. na kakšen način jo umetnik prikazuje mlajšo?
5. Zakaj jo je umetnik prikazal mlajšo?
6. Kam gleda? Zakaj tako gleda?
7. Kam je njen obraz usmerjen (na eni strani je sonce, na drugi nevihta). Kaj to pomeni?³²

Še nekaj vprašanj z odgovori:

- Kje stoji? Elizabeta stoji na ozemlju Velike Britanije, kateri vlada. Želi pa vladati še drugje.
- Kaj predstavlja ta prostor? Veliko Britanijo.
- Kaj predstavljata simbola sonce in nevihta? Boljšo prihodnost (sonce), ravno se je končala bitka s Španci (nevihta).

³⁰ The Capel Family, Camellius Johnson, c. 1640, 1600 x 2691 mm NPG 4759. National Portrait Gallery. Education Programme 2005–06. London: National Portrait Gallery, str. 5. Tudi na: www.show.me.uk/hosted/faceit/index.html (21. 8. 2005).

³¹ Elizabeth I, 1533–1603. Marcus Gheeraerts the Younger, c. 1592, 2413 x 1524mm. National Portrait Gallery (NPG 2561).

³² http://www.sheffieldgalleries.org.uk/buildingcharacters/content/tutorials/portraiture_1.htm; <http://www.sheffieldgalleries.org.uk/buildingcharacters/content/resources/How%20to%20use%20this%20Portrait%20trail.doc> (21. 8. 2005).

- Kaj predstavljajo biseri? Bogastvo monarhije.
- Zakaj bela barva? Je v belini, kot devica, ki se je poročila s svojo deželo.
- Kako je predstavljena, kakšna je? Kot mlada vladarica, čeprav je bila takrat stara 59 let. Lepoto predstavlja bela koža in rdečkasti lasje (lasulja). Starost pa dokazujejo gube pod očmi, manjša usta.

Četrty primer

Henrik VIII.³³

Vprašanja o portretu:

1. Kdo naj bi bil na sliki? V ospredju je Henrik VIII., v ozadju njegov oče.
2. Po čem prepoznate Henrika VIII.? Drži, obleki.
3. Kaj sporoča ta oseba? Moč, avtoriteto, bogastvo ...
4. Kako vemo, da to sporoča? Velikost, orožje v roki, pokončna drža, nakit in dodatki na obleki, prstan ...
5. Kdo je pomembnejši? Tisti, ki je v ospredju.
6. Kakšna so oblačila? Široka.
7. Kaj sporoča izraz na obrazu? Resnost, avtoritar-nost ...
8. Kako je predstavljen? Kot velika oseba, močna oseba (široka ramena, stabilna drža ...).

Peti primer

Mary Jane Seacole³⁴

Vprašanja o portretu:

1. Kaj lahko poveš o starosti osebe? Je starejša gospa, ima nekaj belih las. Ozadje ima letnico 1869, torej je stara ok. 64 let.
2. Kaj ima na sebi, da lahko poveš o njenem življenju? Kaj na njej ti pove nekaj o njenem življenju? Medalje (pomagala je ranjenim vojakom v Krimski vojni), kreolski rdeči križ za bolničarko, rdeča kreolska ruta...
3. Kako bi opisal njen obraz? Je zguban, ima ozke oči, rdeče ličnice ...

³³ Henry VIII., 1491–1547 and Henry VII., 1457–1509. Hans Holbein the Younger, c. 1536–7, 2578 x 1372mm. National Portrait Gallery (NPG 4027).

³⁴ Avtor: Albert Charles Challen, leto: 1869, 240 x 180 mm, NPG L235 <http://www.npg.org.uk/live/edseacole.asp> (21. 8. 2005).

4. Kaj pove njen izraz na obrazu? Je ponosna, samozavestna, malo izčrpana ...
5. O čem razmišlja? O svojem življenju: otroštvu na Jamajki, stanovanju v Kingstonu, času v Panami, njenem delu na Krimu, v Veliki Britaniji ...³⁵

Glavni namen Narodne galerije portretov je, da se obiskovalci v sliko oz. portrete vživijo. Zato so vprašanja namenjena učencem in zahtevajo natančno opazovanje in gledanje slike.

Narodna galerija lahko v enem prostoru sprejme največ 30 ljudi, zato ima tudi posebne zahteve za učence:

- učenci morajo biti pod nadzorstvom ves čas,
- ne smejo jesti ali piti,
- ne smejo uporabljati fotografskega aparata, kamere, telefona, kasetofona, diktafona ipd.,
- ne smejo teči in biti preblizu portretov ali se jih dotikati,
- uporabljajo lahko le suhe barvice in material za risanje,
- morajo biti primerno tiho,
- morajo se primerno obnašati glede na ostale obiskovalce.³⁶

Sklep

Londonski muzej in Narodna galerija portretov predstavljata zanimiv pristop k razstavljenim predmetom in slikovnim gradivom. Učitelji zgodovine lahko številne portrete uporabijo tudi za spoznavanje in razumevanje vsakdanjega življenja v določenih obdobjih. Na podoben način bi se lahko uporabili tudi slovenski mestni muzeji in galerije. V Veliki Britaniji imajo muzeji veliko vlogo, saj pripravljajo tudi delavnice za učitelje, muzejski sodelavci pa se pogosto pogovarjajo z učitelji za usklajevanje učnih vsebin z učnimi načrti. Muzeji pripravljajo dejavnosti skozi celo šolsko leto in jih usklajujejo z učnimi načrti, saj so le tako lahko tudi državno financirani. Ker skrbijo za večjo ponudbo, je tudi povpraševanje večje. Tako je tudi število obiskovalcev, zlasti število mladih v muzejih in galerijah vsako leto večje.

Literatura in viri

- A Common Wealth. Museums in the Learning Age (1999). Norwich: Crown copyright. Stradling, Robert (2004). Poučevanje evropske zgodovine 20. stoletja. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- London Inside Out. Let the Museum come to you! Autumn term 2005. London: Museum of London.
- Mary Seacole. Picture Resource Pack. (2005). Florence Nightingale Museum Trust.
- Roman London. Gallery pack. (1996). London: Museum of London.
- World City galleries. Teachers Pack. (2001). London: Museum of London.
- <http://www.museumoflondon.org.uk/MOLsite/learning/> Museum of London (Dostopno 21. 8. 2005)
- <http://www.npg.org.uk/live/index.asp> National Portrait Gallery (Dostopno 21. 8. 2005)
- Learning programme for primary schools 2005/06. London: Museum of London.
- National Portrait Gallery. Education Programme 2005–06. London: National Portrait Gallery.
- Secondary schools 2005/06. History programme. London: Museum of London.

Povzetek

Pedagoške dejavnosti, ki jih izvajata Londonski muzej in Narodna galerija portretov v Londonu, sta le dva primera zanimivega povezovanja muzejev in galerij s šolami v Veliki Britaniji.

Londonski muzej ponuja šolam v skladu z nacionalnim učnim načrtom in v povezavi s predmetom zgodovina številne dejavnosti, kot so npr. dramske igre, likovne in literarne delavnice, gledališke predstave, predavanja, risanje, uporaba oblačil in predmetov itd. Narodna galerija portretov pa z natančnim opazovanjem portretov omogoča boljše razumevanje vsakdanjega, tudi gospodarskega, družbenega in političnega življenja v različnih obdobjih.

Konkretni primeri za muzejske razstavne prostore, predmete in umetniške slike pa predstavljajo načine aktivnega vključevanja učencev v muzejih in galerijah, ki se lahko z določenimi dopolnili uporabijo tudi v slovenskih muzejih in galerijah.

³⁵ <http://www.npg.org.uk/live/edseacole.asp> (21. 8. 2005).

³⁶ National Portrait Gallery. Education Programme 2005–06. London: National Portrait Gallery, str. 32.

Dragica Motik, Zavod RS za šolstvo

Avstralska slovenska skupnost Prizadevanja za učenje in ohranjanje slovenščine in slovenske kulture v Avstraliji

V prispevku želimo predstaviti avstralsko slovensko skupnost. Poleg pisnih dokumentov nam je bil pomemben vir aktualnih podatkov ena izmed zelo dejavnih članic te skupnosti, mag. Aleksandra Čeferin. V Avstraliji živi in deluje več kot pol stoletja.¹

Priseljevanje Slovencev v Avstralijo

Prvi priseljenci slovenskega rodu so v Avstralijo prihajali okrog leta 1910. Težko je bilo določiti, koliko je bilo res Slovencev, saj so bili državljani avstro-ogrske monarhije in niso bili evidentirani kot Slovenci, temveč kot Avstrijci.

Prvi večji val priseljevanja v Avstralijo se je v začetku 20. let preteklega stoletja zgodil kot posledica omejevanja priseljevanja v ZDA. Takrat so se mnogi posamezniki in skupine namesto proti ZDA usmerili v Avstralijo. V tem času se je v Avstralijo priselilo nekaj manj kot deset tisoč Slovencev. Med njimi je bilo predvsem veliko Primorcev, ki so se izselili z območij, ki so po prvi svetovni vojni pripadla Italiji. Med njimi so bili tako ekonomski izseljenci kot izseljenci, ki so se hoteli izogniti nasilni raznarodovalni politiki (Igor Maver, 1999).

Slovensko priseljevanje med obema vojnoma težko ocenimo. Po nekaterih virih se je do druge svetovne vojne v Avstralijo priselilo približno 200 Slovencev (Igor Maver, 1999). V tem obdobju jih je večina prišla z italijanskimi potnimi listi, kar dodatno onemogoča natančnejšo oceno.

Glavni razlogi za izseljevanje Slovencev so bili spremembe družbenopolitičnega sistema po 2. svetovni vojni ter ekonomski položaj in spremembe v Sloveniji, ki so bile posledica hitre industrializacije in deagrarizacije.

Število Slovencev v Avstraliji še ni natančno znano; navaja se, da ji je med 25 in 30 tisoč. Statistični podatki iz leta 1999 (Australian Population, 1999) navajajo 20 tisoč Slovencev. V istem viru so tudi podatki za Hrvate, 160 tisoč naj bi jih bilo; Srbov naj bi bilo 51.480; Bošnjakov 22 tisoč; Makedoncev pa naj bi bilo 98 tisoč. Verjetno je število še precej večje. Razlogi za to so, da so Slovenci prihajali v Avstralijo kot državljani Jugoslavije, Avstrije in Italije in zato niso bili evidentirani po narodnosti, temveč kot pripadniki teh držav oziroma po državljanstvu.

Po drugi svetovni vojni so bili prvi priseljenci iz Slovenije begunci iz političnih razlogov. Ti so v poznih 40. in zgodnjih 50. letih prihajali iz begunskih taborišč v Italiji in Avstriji. V 50. letih, ko je bilo ilegalno prestopanje meje najpogostejši način odhoda iz države, so Slovenci začeli odhajati v Avstralijo tudi iz ekonomskih razlogov.

V 60. letih, po odprtju jugoslovanskih meja, se je okreplil nov val priseljevanja. V 70. letih (po letu 1978) pa se je začelo priseljevanje zmanjševati. Od takrat govorimo le o posameznikih in manjših skupinah priseljencev, ne več o tokovih priseljevanja.

Slovenski priseljenci v Avstraliji začenjajo organizirano skrbeti za ohranjanje slovenščine

Slovenski priseljenci v Avstraliji so se zelo hitro organizirali, in začela so se prizadevanja za prepoznavnost slovenske kolonije ter slovenskega jezika in kulture v novi do-

¹ Aleksandra (Saša) Čeferin je profesorica angleškega in nemškega jezika in magistra nemške literature. Je Slovenka, rojena v Ljubljani, toda več kot 50 let živi v Avstraliji. Tam je tudi študirala in po končanem študiju več let poučevala oba jezika na tamkajšnjih šolah. Bila je tudi koordinatorica za tuje jezike in šolski kurikulum ter svetovalka za tuje jezike na Ministrstvu za šolstvo dežele Viktorije (Ministry of Education of Victoria) ter kot ravnateljica na šoli za tuje jezike (Victorian School of Languages, VSL) vodila strokovno usposabljanje učiteljev in celoten kurikulum na VSL (650 učiteljev, 40 jezikov).

Ustanovila je združenje slovenskih učiteljev (Slovenian Teachers Association of Victoria, STA) in uspelo ji je, da je slovenski jezik uveden na srednješolski in maturitetni stopnji. V letih šolske prenovе v Viktoriji je bila članica odbora za prenovu pouka tujih jezikov, ki so bili na maturi (Field of Studies Committee for Languages Other Than English), sodelovala je pri pripravi maturitetnih učnih načrtov za nemščino in slovenščino.

Mag. Aleksandra Čeferin je direktorica Instituta for Slovenian Studies of Victoria Inc. Ustanovila ga je v letu 1998 in v sodelovanju s spletnim razvijalcem Bojanom Ažmanom in prof. Sandi Čeferin pripravila spletišče www.thezauros.com.

Skupaj z učiteljico in koordinatorico slovenskega jezika na VSL je pripravila gradivo in model za poučevanje slovenskega jezika na osnovni in srednješolski stopnji; od prvega do 12. razreda idr.

V letu 2004 je prejela nagrado Republike Slovenije za inovacijsko in organizacijsko delo na področju poučevanja slovenščine v svetu.

Deluje tudi kot publicistka; objavlja članke v avstralskih in slovenskih medijih. Posebno v slovenskih je veliko let obveščala zlasti o pouku slovenščine, šolanju in drugih dogajanjih in iniciativah v okviru multikulturnih programov. Je glavna urednica Thezaurosovih spletnih projektov in avtorica člankov spletne revije Sloveniana.

movini. Prizadevanja za ohranjanje in učenje slovenščine so potekala po dveh poteh: neformalni in formalni.

V prvo skupino spadajo tiste oblike ohranjanja jezika in kulture, ki so otrokom in mladini omogočale, da na nedeljskih srečanjih, pri maši in po njej, v društvih in verskih središčih pridobivajo osnove slovenskega jezika. Slovenska verska središča so v prvem valu priseljevanja Slovencev na avstralsko ozemlje pomembno pomagala, da so izseljenci ohranili slovenski jezik, saj v začetku niso imeli stikov s Slovenijo.

Priseljenci, ki so v Avstralijo prišli po 2. svetovni vojni, niso imeli stikov s tako imenovanimi starimi izseljenci iz prvega vala priseljevanja. Tudi organiziranega poučevanja slovenščine ni bilo, razen po domovih. V začetku 50. let preteklega stoletja so se začele slovenske skupine v večjih krajih družiti po domovih, lokalnih dvoranah in cerkvah. Začele so pripravljati tradicionalne slovenske prireditve, na primer miklavževanje. Na njih so nastopali otroci, ki so se slovenske pesmi, igrice in recitacije učili pri navdušenih posameznikih.

Leta 1961 so v državi Viktorija začeli formalno poučevanje slovenščine v Slovenskem verskem in kulturnem centru v Melbourneu. Pouk so izvajali prostovoljci, navdušenci raznih drugih poklicev in seveda govorci, ki jim je bila slovenščina materni jezik. Nekateri med njimi pa so bili poklicni učitelji. Poleg jezikovnega pouka so ti prevzemali tudi vlogo kulturnih animatorjev. V 60. in začetku 70. let so ti učitelji oziroma kulturni animatorji otroke in mladostnike učili slovenskih folklornih plesov in zborovskega petja ter jih pripravljali za nastope na kulturnih prireditvah.

V 70. letih so nastajala slovenska društva. Tu so začeli tudi organizirano poučevanje slovenščine. Pouk je bil vsaka dva tedna, udeleženci pa so ga dokaj redno obiskovali. Zaživele so društvene kulturne dejavnosti, vključevali so se poklicni učitelji, ti pa so v društva pripeljali učence in njihove starše.

Mladi so se v društvenih prostorih v slovenščini pripravljali na dramske in koncertne nastope, vadili zborovsko petje v slovenščini in se učili slovenskih ljudskih plesov. Nekaterne skupine so se razvile v kakovostne mladinske ansamble, ki so izvajali slovensko narodno-zabavno in drugo popularno glasbo. Nastopali so na mladinskih koncertih po vsej Avstraliji. Ta mladinska srečanja so prerasla v tradicijo, ki živi še danes.

Slovenstvo se je v Avstraliji negovalo in ohranjalo v različnih središčih in združenjih

- Slovenska društva so nastajala od 50. let.
- Pouk slovenščine se je začel v 60. letih, najprej v verskem središču v Melbourneu, pozneje po slovenskih društvih. V avstralski šolski sistem je bil pouk slovenščine vpeljan kot izbirni predmet. Tega je mogoče izbrati od leta 1977 v Melbourneu. Od leta 1979 so lahko dijaki slovenščino za maturitetni predmet izbrali v Sydneyju, od leta 1980 pa tudi v Melbourneu.

- Od 60. let deluje v Melbourneu versko središče, v katerem so tudi Baragova knjižnica, Baragov dom s hostelom in Dom matere Romane za ostarele.
- V Melbourneu imajo od leta 1975 tudi radijske oddaje v slovenščini (*Special Broadcasting Services*).
- Prvi slovenski mesečnik *Misli* je začel izhajati leta 1952 in nepretrgano izhaja še danes.
- Vrsto let je izhajalo tudi več revij in glasil, v najboljšem obdobju celo 12 publikacij.
- Nekateri avstralski Slovenci, kot so Bert Pribac, Ivan Burnik Legiša, Pavla Gruden, Draga Gelt, Ivan Lapuh, so v teh revijah objavljali svoje pesmi.

Slovenska družina ima velik pomen pri ohranjanju slovenstva

V prvih letih po priselitvi v Avstralijo se je v slovenskih družinah govorilo slovensko in je bila slovenščina otrokom prvi jezik. Šele z vstopom v šolo so otroci prišli v stik z angleškim jezikom. Pozneje, ko so se starši naučili angleščine, je marsikatera družina svoje otroke prikrajšala za slovenščino, ker so se doma pogovarjali v angleščini. To so v družinah pojasnjevali z lažjim vključevanjem otroka v avstralsko okolje. Tako je angleščina postopoma izrinila slovenščino. Pa ne le v teh družinah, tudi v tistih, v katerih so še v domačem okolju zavestno govorili slovensko. Slovenščina je postopoma zdrsnila iz aktivne v pasivno vlogo. Mnogi mladi so jo še razumeli, toda staršem so odgovarjali angleško. Slovenščina je iz vsakdanjega družinskega življenja in pogovora izginjala v ozadje. Najdlje se je ohranila v tistih družinah, v katerih so poleg staršev prosti čas z otroki preživljali tudi stari starši, ki niso znali angleščine. Njim otroci niso mogli odgovarjati v angleščini, ker jih ti enostavno niso razumeli.

Pomemben prispevek k ohranjanju slovenščine je v prvih desetletjih po prihodu na avstralsko celino dalo tradicionalno slovensko praznovanje. Takrat je še bila močna želja staršev, da bi ohranili materinščino tudi v naslednjem rodu.

V razgibano kulturno življenje slovenskih skupnosti so vedno intenzivneje vključevali otroke. Ti so bili še zlasti dejavni na praznovanjih materinskih in očetovskih dni ter pri miklavževanjih. Že leta 1952 je bil v Melbourneu ustanovljen prvi otroški zbor.

Slovenščina si je utrla pot v avstralski šolski sistem

V letu 1976 se je v Melbourneu v Baragovem domu slovenščino učilo veliko otrok. Bilo je več razredov, in to je bila dobra priložnost, da bi začeli dejavnosti za vpeljevanje

slovenščine kot rednega izbirnega predmeta v državni šolski sistem Viktorije. To se je tudi zgodilo, in slovenščina je bila vključena v predmetnik posebne državne jezikovne šole oziroma Saturday School of Modern Languages (ustanovljena leta 1934). Pouk slovenščine, ki so ga izvajali ob sobotah po tri šolske ure, so lahko obiskovali dijaki iz državnih in zasebnih šol. Poleg glavnih svetovnih jezikov, kot sta francoščina in nemščina, so v letu 1976 na tej šoli poučevali še 22 drugih jezikov. Res je bila to velika izbira za dijake, pa tudi izziv in prava priložnost za slovenščino. Za uvajanje vsakega novega jezika na seznam jezikov omenjene šole je bilo treba izpolnjevati določene pogoje. Med te je poleg učnega programa in strokovnih gradiv spadalo tudi pedagoško osebje z ustrežno strokovno kvalifikacijo. Nič ni bilo tako samoumevno. Gradiv ni bilo, zato so jih zagnani učitelji in člani slovenskih skupnosti zbirali po drugih krajih in celinah. Naročali so jih v Sloveniji, pri zamejskih Slovencih v Trstu ter slovenskih skupnostih v Združenih državah Amerike in drugje. Bili so uspešni.

V letu 1977 so na jezikovno šolo Saturday School of Modern Languages kot izbirni srednješolski predmet uvedli slovenščino. To je bilo prvič v Avstraliji. Poučevali so strokovno usposobljeni učitelji slovenščine, ki so se šolali v Avstraliji ali pa so se v Avstralijo priselili in imeli pedagoško izobrazbo.

Učenci so morali pouk slovenščine obiskovati redno, delati naloge in izpite. Ob polletju in koncu šolskega leta so dobili spričevalo z ocenami.

V prvem letu poučevanja je slovenščino za izbirni predmet izbralo 140 dijakov. Obiskovali so šest razredov v treh centrih, in to v tistih krajih, v katerih so Slovenci živeli bolj strnjeno.

Vsečina nacionalnega kurikula /National Curriculum Framework

Ta ima osem ključnih predmetov (angleščino, matematiko, družbo in okolje, znanost, umetnost, tuji/drugi jeziki, tehniko in skrb za zdravje).

Šole oblikujejo kurikul glede na potrebe okolja, v katerem je šola.

Ključna predmeta v vseh razredih oziroma stopnjah sta angleščina in matematika.

Druge predmete izbirajo šole same: npr. umetnosti, znanosti in podobno. To velja še zlasti za tuji/drugi jezik. Dijak lahko izbere tudi kitajščino, če šolo obiskuje veliko dijakov kitajskega rodu. Tudi starši imajo velik vpliv. Odločitve se sprejemajo na šolskem svetu.

Osnovna šola

Predšolski razred (starost 5 let)

Od 1. do 6. razreda

V srednji šoli je poudarek na glavnih predmetih, ki vodijo v visokošolski študij (npr. angleščina, matematika, fizika, kemija). Drugi del ponudbe srednjih šol pa je v raznolikosti drugih predmetov in njihovi veliki izbiri, npr. najnovejši tehnologiji, multimediji, laboratorijskih vajah in podobno. Kot priprava na

poklic pa večina šol v 10. letniku ponuja tudi prakso (vocational training).

V višjih razredih šole ponujajo tudi druge predmete oziroma dejavnosti, pri katerih dijaki razvijajo različne spretnosti: dramo, glasbo, umetnost, debatne ure in vaje za javni nastop (public speaking) ter različne športne dejavnosti in tekmovanja med šolami in posamezniki.

Srednja šola

Od 7. do 10. razreda

Matura

Po 11. razredu (8 predmetov po izbiri) in po 12. razredu (5 predmetov po izbiri)

Visoka šola

Za vstop na visoko šolo dijaki potrebujejo predvsem znanje angleščine. Za vstop na medicinsko in nekatere druge fakultete delajo izpit iz matematike, fizike in/ali kemije. Za vse druge fakultete lahko izberejo tuji jezik in vrsto drugih predmetov.

Pri maturi iz jezika dobi dijak bonus 10 točk, ki jih prištejejo k rezultatom najboljših štirih predmetov. Povpraševanje po najprestižnejših univerzah in najbolj cenjenih tečajih (npr. medicini, zakonodaji, računalništvu) je veliko. To ima v nadaljnjem življenju mladih velik pomen, zato je tudi izbira predmetov za maturo pomembna.

Moč posameznika v skupnosti – slovenščina celo na maturi

Do prve pobude je prišlo leta 1976, ko je bilo v Verskem in kulturnem središču v Melbourne večje število mladostnikov. V slovenski skupnosti so predlagali, da bi mladim omogočili nadaljnje učenje slovenščine oziroma da z njo pridejo do mature. Na maturitetni izpit so se v tem obdobju lahko prijavi govorci slovenščine, čeprav se ti jezika niso učili po rednem osnovnošolskem programu. To je bila priložnost za otroke, ki so slovenščino obvladali iz družinskega okolja. Začela se je naporna pot za pridobitev formalnega statusa slovenščine na srednješolski stopnji.

Za pridobivanje tega statusa so se v slovenski skupnosti povezali z Victorian Universities and Secondary Education Board (VUSEB). Pripravili so učni načrt, seznam ustreznih učbenikov in drugega gradiva, napisali standarde znanj, ocenjevalno lestvico in vprašanja za pisno maturo. Osrednja oseba v teh prizadevanjih je bila mag. Aleksandra Čeferin. Uspelo ji je, da je v državi Viktorija leta 1979 dosegla uvrstitev slovenščine na seznam maturitetnih predmetov. Za enak položaj slovenščine je mag. Aleksandra Čeferin poskrbela tudi v državi Novi Južni Wales.

To je bil prvi jezik iz skupine manj številčnih narodnostnih skupnosti na maturi. Slovenščina v predmetniku avstralske šole in kot predmet na maturi je bila od takrat zgled tudi drugim jezikom.

Matura iz slovenskega jezika je bila za Slovence v Avstraliji izjemnega pomena. Šele z njo je slovenska kolonija v Avstraliji dobila pomembno veljavo kot narodnostna in jezikovna skupnost. Dosegla je prepoznavnost slovenskega jezika in slovenske skupnosti ter se tako iztrgala iz primeža jugoslovanske skupnosti, s katero so jo dolgo enačili.

Od slovenske skupnosti, zlasti staršev, je odvisno življenje slovenščine v Avstraliji in njen položaj v avstralski šoli

Število srednješolcev, ki so se odločali za slovenščino na maturi, je bilo v začetku zadovoljivo. Na osnovnošolski ravni je bila motivacija višja, saj so za tem stali starši. V mladostniških letih pa so nujni opredelitev dijaka, njegova volja in življenjski cilji. V tej dobi ne gre več brez močne mladostnikove motivacije. Potrebna sta spodbujanje in iskanje razlogov za učenje slovenščine. Po avstralskem sistemu lahko dijaki za maturo izberejo pet predmetov. Ocene iz štirih predmetov odločajo o vpisu na univerzitetni študij. Tu je imela slovenska skupnost veliko možnosti. Zavedali so se, da je slovenski mladini slovenščina še dovolj blizu oziroma bližja kot drugi tuji jeziki, npr. nemščina ali francoščina, in jim v teh okoliščinah daje prednost pred drugimi. Zato so se takrat še številni odločali za slovenščino. Prav zaradi slovenščine so dosegali večje število točk in tako tudi študijsko mesto na želeni univerzitetni usmeritvi, zlasti za študij ekonomije, humanistike, turističnih in zdravstvenih smeri in podobno.

Znanje tujega jezika, tudi slovenskega je bila v avstralskem okolju velika prednost. Maturanti slovenskega rodu so pripovedovali, da so z znanjem slovenščine lažje dobili mesto v bolnišničnih in turističnih usmeritvah ter v bankah. Slovenščina jim je pomagala pri sporazumevanju z ljudmi, ki so govorili druge slovanske jezike, lažje so komunicirali z ljudmi, ki niso dobro obvladovali angleščine.

Prihodnost slovenščine v Avstraliji

Leta 2005 je bilo v Avstraliji konec tako imenovane zlate dobe slovenščine, ki je bila na predmetniku maturitetnih predmetov. Vedno manj je bilo dijakov, ki bi

se želeli in zmogli učiti slovenščino oziroma bi jo izbrali za maturitetni predmet. Slovenski starši niso dovolj vztrajali, da bi ohranjali slovenščino v domačem okolju in jo tako prenašali na svoje otroke. Začel se je zaton. Mag. Čeferin pravi, da je vzrok ne le v številu Slovencev, temveč v nezainteresiranosti posameznikov za ohranjanje materinščine. Staršem druge generacije priseljencev iz Slovenije slovenščina ni več toliko pomembna, da bi jo želeli predati v dediščino svojim otrokom in vnukom. Posledice so se pokazale v jezikovni šoli Victorian School of Languages. Ni bilo zadosti dijakov, in slovenščina je izpadla iz predmetnika in tudi z mature.

»Slovenska skupnost je na poti, ki pelje v asimilacijo,« pravi naša sogovornica. »Zanimanje za slovenski jezik in kulturo peša. Mnogi slovenski starši v Avstraliji pravijo, da bi otrok pomešal jezike, če bi doma govorili slovensko. Nič boljše ni v Sloveniji. Če se navdušen tujec želi učiti slovenščino, se mu Slovenci v Avstraliji čudijo in sprašujejo, kako je prišel na to, da bi se učil ta obskurni jezik. Prav zato težko verjamem,« pravi, »da bi še kak drug maloštevilni narod s tradicijo, razvitim sodobnim jezikom in blestečo literaturo tako slabo cenil svoj jezik. Pogosto pomislim na Srbe in Hrvate, Grke in Italijane, kako se s ponosom oklepajo svojega jezika in kulturnega izročila.«

Leta 2003 so v Avstraliji praznovali 25-letnico šolstva. To priložnost so izrabili še za mladinsko konferenco *Prihodnost slovenske kulture in jezika in izgubljena generacija*. Na konferenci so mladi govorili, koliko jim pomeni slovenska tradicija in kako so jo kot otroci doživljali v narodno-zabavnem vzdušju slovenskih društev in središč. To so tisti mladi ljudje, avstralski Slovenci, ki so obiskovali slovenski pouk po nedeljski maši, potem pa v jezikovni šoli in s slovenščino prišli celo do mature. Vsi so izražali potrebo po nadaljevanju teh prizadevanj, da bi mlade obdržali v krogu slovenske skupnosti in z njimi ohranjali slovenstvo na avstralskih tleh.

Spletna učilnica – nova pot v prizadevanju za prepoznavnost slovenskega kulturnega izročila v Avstraliji in po svetu ter spodbuda za učenje slovenskega jezika

Mag. Aleksandra Čeferin, predstavnik slovenske skupnosti v Melbournu, s ponosom gleda na dosežke slovenske skupnosti: »Slovenščina je, znana in priznana v avstralskem okolju. V Melbournu in Sydneyju so do mature pripeljali 340 mladih Slovencev. Žaživelo je spletno stičišče www.Thezaurus.com, s katerim so se

podali v globalno učilnico s številnimi bralci. Ne sedijo več samo v klasičnih učilnicah, v klasičnem razredu, temveč v neskončnem razredu, ki sega na vse celine. Z novo komunikacijsko tehnologijo tudi kot skupnost dosegajo večjo prepoznavnost, in z njo tudi slovenski jezik in kultura novo razsežnost. Slovenski splet iz Melbournea je v zadnjem desetletju bogatejši, saj omogoča vpogled v sodobno Slovenijo, ponuja številne podatke, dnevne novice in pomembne dogodke. Obiskovalcem je na voljo avtentično gradivo, pomembno za vse, ki prek spleta pridobivajo osnovne jezikovnih zmožnosti v slovenščini in spoznavajo prvine slovenskega kulturnega izročila. Na enem mestu so predstavljeni oziroma združeni naravno in kulturno bogastvo Slovenije ter slovenska družbena realnost.

S spletnim stičiščem spodbujajo tudi zanimanje za učenje slovenščine.«

Avstralija – od anglocentrizma do medkulturne družbe in nazaj

Možnosti za ohranjanje jezika in kulture v avstralski družbi – naklonjenost raznolikosti – narodnostni, kulturni, jezikovni, verski

Avstralska multikulturna družba omogoča učenje slovenščine in drugih manjšinskih jezikov. Tu velja enako načelo za vse, za jezike številčnih skupnosti, kot so francoska, nemška, japonska, in za skupnosti z manjšim številom govorcev. Pa ni bilo vedno tako. Na začetku 20. stoletja je veljalo načelo asimilacije. Država je takrat spodbujala predvsem učenje angleškega jezika. Po mnenju takratnih nosilcev politike so vsi morali kar najhitreje pozabiti materni jezik in rodno deželo ter se prilagoditi novim razmeram.

Z naraščajočim številom priseljencev iz neangleško govorečih držav: Italije, Grčije, Jugoslavije, Poljske in drugih, ki jih je Avstralija zelo potrebovala za dela pri gradnji velikih hidrocentral in v proizvodnji, se je začetni asimilacijski pristop izkazal za neživljenjskega.

Priseljenci, med njimi veliko Slovencev, so prihajali v velikih skupinah. Ustvarjali so svoje kulturne in jezikovne kolonije/otoke, v katerih so se počutili doma. V priseljenicah je živela želja, da bi njihovi otroci spoznavali in ohranjali jezik in domačo kulturo. Otroci so bili v državnih kolonijah – skupnostih deležni kulturne razgibanosti in domačnosti njihovega »zapuščenega ognjišča«. Zaživel so njihova društva in verska središča.

V tem času in razmerah je zacvetela tudi jezikovna šola Saturday School of Modern Languages (SSML), ki smo jo prej predstavili.

Avstralska družba se je začela spreminjati, od politike asimilacije se je tehtnica prevesila v prid integraciji. Ta temelji na prepoznavanju identitete in kulturne raznolikosti, ki so jo priseljenci različnih narodnosti prinašali s seboj. V tem je srčika avstralskega »multikulturalizma in medkulturalizma«. Ta se v vsakdanjem življenju kaže v državnem dejavnem podpiranju učenja jezikov priseljencev in spodbujanju etničnih festivalov. Ti jeziki so pomembni tudi pri zaposlitvi, zlasti v različnih državnih službah, storitvenih dejavnostih, tudi v bolnišnicah. Povsod ponujajo informacije, napotke in usmeritve v različnih jezikih in nagovarjajo ljudi, ki govorijo različne jezike. Znati in govoriti različne jezike, ne le svetovne je družbena vrednota in prednost tistih, ki te jezike obvladajo.

Multikulturalizem je po mnenju večine še vedno najboljša rešitev za avstralsko družbo, ki temelji na angleškem jeziku in westminstrski demokraciji. Država in njeno gospodarstvo sta odvisna od velikega števila priseljencev z različnih delov sveta. Priseljenci prinašajo s seboj svojo kulturo, jezik in identiteto, se postopoma integrirajo v novo okolje in družbo, ki njim in njihovim otrokom ponujata boljše preživetje, kot jim ga je nudila rodna dežela. To sprejemajo s hvaležnostjo, sami pa se še naprej oklepajo svojega. Šele njihovi otroci se vraščejo in uživajo v avstralsko okolje in ga s svojim bivanjem tudi preoblikujejo. Sprejmejo angleški jezik, avstralskemu načinu življenja vdihnejo tudi prvine lastne kulturne dediščine.

Ta proces je viden ne le pri Italijanih in Grkih, čuti ga tudi slovenska skupnost. Opazen je na vsakem koraku; vtakan je v način življenja, raznolikost festivalov in izjemno pestrost restavracij, ki jih ponujajo različne narodnostne skupnosti. To je danes lahko zaznati tudi v večji odprtosti avstralske družbe, ki je bila nekoč izjemno zaprta in anglocentrično usmerjena.

Slovenska skupnost v Avstraliji je povezana s Slovenijo

Ko je slovenska skupnost leta 1976 uvajala slovenski jezik v avstralski šolski sistem, je iskala stike tudi z matico, s Slovenijo. Povezovala se je neposredno z založbami, pri katerih je naročala gradiva: slovarje, slovnice, vadnice in druga gradiva. To je bil čas, ko je bilo v avstralskih šolah prepovedano uporabljati gradiva in besedila s komunističnimi simboli. To je tudi razlog, da se je slovenska skupnost tesneje povezovala z zamejskimi Slovenci in z drugimi slovenskimi skupnostmi po svetu. Primerne učbenike in berila za učence je tako naročala v Trstu, ZDA in drugje.

V 90. letih so se stiki s Slovenijo zelo okrepili. Najprej z Uradom vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu in takoj za tem z Ministrstvom za šolstvo in šport ter z Zavodom Republike Slovenije za šolstvo. Začeli so dobivati primerna gradiva za učence in učitelje, ki so začeli odhajati na strokovno usposabljanje za poučevanje slovenščine kot drugega oziroma tujega jezika v Slovenijo.

Od osamosvojitve Slovenije se stiki posameznikov in predstavnikov slovenskih skupnosti v Avstraliji s Slovenijo krepijo. V Sloveniji dobivajo tudi finančno podporo za svoje delovanje.

Cas je prinesel nove in drugačne izzive. Angleščina postaja latinščina 21. stoletja in njen vpliv je v zahodnem svetu ogromen. Ta izziv je nekatere posameznike spodbudil, da bi slovenščini in slovenski kulturi intenzivneje utirali pot tudi med govorce angleščine, zlasti tiste, ki imajo slovenske korenine.

Sodobna informacijsko-komunikacijska tehnologija je omogočila pripravo sodobnega gradiva in njegovo dostopnost. Zato pripravljajo oziroma razvijajo gradiva za različne stopnje znanja slovenščine, vključno z začetniki.

»Znanja slovenščine med mlajšimi generacijami izseljencev skoraj ni več. Treba je iskati poti do posameznikov, ki se slovenščine začenjajo učiti na začetni stopnji. Prav njih je treba najprej navdušiti nad slovensko kulturo in jim omogočiti spoznavanje Slovenije ter v nadaljevanju vzbuditi interes tudi za učenje jezika,« pravi naša sogovornica mag. Aleksandra Čeferin. To trditev utemeljuje z dobrim poznavanjem rojakov na avstralski celini in z dejstvi. Od leta 1998 s svojimi sodelavci pripravlja spletno stran, ki so jo poimenovali Thezaurus. Skupaj na novo odkrivajo in doživljajo skrita bogastva slovenske naravne in kulturne dediščine. Morajo biti prepričljivi in tako bodo tudi spoštovani. Njihov glavni cilj je priprava gradiva, ki bo pri potencialnih obiskovalcih spletne strani vzbujalo zanimanje za Slovenijo in jim hkrati ponujalo številne informacije o naši državi. Pravi, da je spletna učilnica zelo obiskana. Od leta 2006 ima že 30 vsebin, v katerih so predstavljene sodobna Slovenija ter njene naravne in kulturne danosti. Tu so tudi dvojezična besedila, ki iskalca informacij vpeljujejo v branje v slovenskem jeziku, nato pa lahko isto vsebino spozna še v angleščini.

V načrtu imajo še druge programe, npr. jezikoslovno gradivo, slovenske pravljice in pripovedke, torej kulturne in jezikovne vsebine, ki budijo zanimanje za učenje jezika in ga obenem razvijajo. Pripravljajo programe za študentske izmenjave, kar je ena izmed najprepričljivejših poti za ohranjanje slovenščine.

Za takšne in podobne projekte potrebujejo načrtno podporo ter razumevanje in sodelovanje z matično državo. Slovenija je tu že zelo dejavna. Ministrstvo za šolstvo in šport ter Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu financirata strokovne seminarje za učitelje slovenščine in drugih predmetov v slovenskem je-

ziku v sobotnih šolah po svetu. Zavod Republike Slovenije za šolstvo izvaja omenjene seminarje, pripravlja pa tudi spletno Stičišče za Slovence po svetu (<http://www.zrss.si/slovenscina>), več kot dve desetletji organizira in izvaja Poletne šole slovenščine za potomce Slovencev po svetu, zagotavlja gradiva zanje in še mnogo drugega. Vse to je za preživetje in razvijanje slovenske skupnosti v Avstraliji, pa tudi na drugih celinah zelo pomembno.

Literatura:

- Maver, I. *Slovenci v Avstraliji*. (1999). Slovenska izseljenska književnost. ZRC Ljubljana.
- Australian Population. (1999). *Ethnic Origins People and Place* vol. 7.
- Čeferin, A. (2003). *Slovenian Language in Avstralija. 25 years of Slovenian language in Victorian Schools*. Institute of Slovenian Studies of Victoria 1977-2002.

Drugi viri:

- Pogovor z mag. Aleksandro Čeferin, učiteljico slovenščine v Avstraliji.
- Arhiv ZRSS; Seminarji za učitelje in učiteljice sobotnih šol slovenščine v Avstraliji iz let 1996, 1998, 2000, 2002, 2004, 2006.

Povzetek

Prvi Slovenci so se priselili v Avstralijo okrog leta 1910, po prvi svetovni vojni so v priseljevanju prednjačili Primorci. K povečanju števila priseljencev pa je prispevala tudi omejevalna priseljevalna zakonodaja v Združenih državah Amerike v letu 1924, nakar so izseljenci iskali druge dežele in celine, med njimi tudi Avstralijo. Izseljevanje se je nadaljevalo tudi po 2. svetovni vojni in postopno ponehalo v 70. letih 20. stoletja. Po tem času so se v Avstralijo izseljevale le še manjše skupine Slovencev. Statistični podatki navajajo, da živi v Avstraliji približno 20 tisoč Slovencev. Slovenska avstralska skupnost se je organizirala v cerkvenih središčih in od 70. let 20. stoletja tudi v društvih. Slovensko kulturno izročilo ohranjajo z dramskimi in koncertnimi nastopi, zborovskim petjem, glasbenimi ansambli, ki igrajo popularno in narodno-zabavno glasbo. Izdajajo tudi glasila in revije v slovenščini, v letu 1961 pa so začeli v zvezni državi Viktorija formalno poučevanje slovenščine. Največ zaslug za pouk slovenščine ima mag. Aleksandra Čeferin, ki je v sodelovanju z Univerzo države Viktorije in srednješolskim odborom te države pripravila učni načrt za slovenščino, standarde znanja, strukturo mature iz slovenščine ter seznam učbenikov in gradiv za pouk. Leta 1979 je dosegla, da je bila slovenščina uvrščena na seznam maturitetnih predmetov. Poleg Viktorije je slovenščina dobila status maturitetnega predmeta tudi v zvezni državi Novi Južni Wales. Tako je slovenska narodna skupnost pridobila enakopravno veljavo kot druge in se iztrgala iz jugoslovanskega primeža. Slovenska avstralska mladina se je

v tem času v velikem številu odločala za slovenščino, saj jim je uspešno opravljen izpit omogočil zlasti vpis na ekonomske, humanistične in medicinske fakultete. Z znanjem slovenščine so lažje dobili službe v turizmu, zdravstvu in gospodarstvu, saj so se lažje sporazumevali z drugimi priseljenci slovanskega rodu. V letu 2005 je bilo konec tako imenovane zlate dobe slovenščine, saj se staršem druge generacije ni zdelo več pomembno ohranjati slovenščino in poskrbeti, da bi se njihovi otroci naučili jezika staršev. Tako je slovenščina izpadla iz predmetnika in iz mature. Posamezniki so celo govorili, da se ni treba več učiti tako obskurnega jezika, in kažejo na to, kako malo cenijo svoje korenine, kulturo in jezik. Pomembno je še zapisati, da je avstralska država v začetku 20. stoletja podpirala čim hitrejšo asimilacijo priseljencev, z naraščanjem števila neangleških priseljencev pa se je načelo asimilacije pokazalo za neživljenjsko. Začeli so poudarjati pomen multi- in interkulture družbe in spodbujali ohranjanje kulturne raznolikosti, učenje jezikov priseljencev in etnične festivale. Vzrok je bila odvisnost avstralske države od dela priseljencev. Kljub vsemu so se priseljenci postopoma integrirali v novo okolje. Slovensko kulturno izročilo v novjšem času ohranjajo s sodobno informacijsko komunikacijsko tehnologijo, s spletnim središčem www.Thezaurus.com, v katerem vsem Slovence po svetu, ne le avstralskim, predstavljajo naravno in kulturno bogastvo domovine. Potekajo tudi študentske izmenjave, Zavod RS za šolstvo pa organizira seminarje za učitelje slovenskega jezika za Slovence po svetu, pripravlja pa tudi svoje spletno središče za Slovence po svetu na spletnem naslovu <http://www.zrss.si/slovenscina/>.

NATIONAL ASSESSMENT FRAMEWORK FOR LANGUAGES AT SENIOR SECONDARY LEVEL
PUBLIC EXAMINATION

1992 SLOVENIAN

STUDENT/ CANDIDATE NUMBER		STATE/ TERRITORY	
CENTRE NUMBER		PAGES: 12	

EXTENDED LEVEL
PAPER 2: PART A—WRITING IN SLOVENIAN
PART B—REORGANIZING WRITTEN INFORMATION

Monday 26 October

Time: 1 hour and 30 minutes

Approved English-Slovenian/Slovenian-English dictionaries,
monolingual dictionaries, or word lists may be used.

Instructions to Candidates

1. Write all your responses to the tasks in this booklet. Space is provided for you to make notes.
2. You are required to respond to both Part A and Part B.
3. Make sure that you write your Student/Candidate Number, the State or Territory in which the examination is taken, and the Centre Number (if required) on the front cover of this booklet.
4. The assessment criteria for this section are printed on the back page of this booklet.

This examination is used for the VCE (Victoria), the Year 12 Certificate of Achievement (South Australia and the Northern Territory), and the NSC (Tasmania).

Slika 1: Maturitetna izpitna pola za slovenski jezik.

Slika 2: Aleksandra Čeferin v pogovoru z Eli Rizmal ob 25. letnici slovenskega šolstva. (Foto: Sandi Čeferin; posneto leta 2003 na radijski postaji SBS, ki oddaja slovenski program.)

Radovan Pulko, profesor zgodovine in geografije

Delovanje Ruske matice in ruskega Rdečega križa na Slovenskem

Leta 1920 se je na jugu Rusije odvilo zadnje poglavje ruske državljanske vojne. Zdesetkana protirevolucionarna vojska, pri nas znana pod imenom Bela armada, se je pred napredujočo Rdečo armado umikala na Krim. Iz strahu pred maščevanjem boljševikov je z njo bežalo številno civilno prebivalstvo. Ko je vrhovni poveljnik Ruske vojske¹ general baron Peter Nikolajevič Vrangl sprevidel, da je nadaljnji odpor nesmiseln, se je s tujimi zavezniki, Britanci, Francozi in Američani, dogovoril za evakuacijo civilistov in vojaškega osebja.

Novembra 1920 so iz črnomoških pristanišč Sevastopol in Novorosijsk evakuirali še zadnje begunce, ki so z več kot sto parniki zavezniških trgovskih in vojaških flot odpluli v negotovo prihodnost. Konvoj ladij, prenatrpan z begunci, se je najprej ustavil v Istanbulu. Od tam je naslednji dan nekaj ladij z begunci odplulo proti egejskemu otoku Lemnos. Preostale begunce so namestili v okolico Istanbula, vojake pa poslali na polotok Galipoli. Večina civilistov je pozneje dobila zatočišče v Franciji, Nemčiji, Češkoslovaški in Jugoslaviji, ruski carski vojaki pa so morali s svojimi družinskimi člani še do sredine naslednjega leta bivati v izjemno težkih razmerah v vojaškem taborišču na Galipoliju. Po pogajanjih med generalom Vranglom in predsednikom jugoslovanske vlade Nikolo Pašićem aprila 1921 je na koncu večino teh ljudi sprejela Kraljevina SHS.²

Ruski begunci so v Kraljevino SHS prihajali že od začetka leta 1919. V organiziranih skupinah, ki bi jih glede na čas prihoda lahko razdelili v pet izseljenskih valov, so prihajali vse do 5. maja 1923, ko je pod poveljstvom generala Martinova prispela še zadnja skupina ruskih vojakov.³

V Kraljevini SHS so bila za sprejem velikega števila beguncev točno določena pristanišča in železniške postaje. Sprejemna pristanišča so bila Kotor, Dubrovnik, Split in Bakar. Begunce, ki so prišli z železnico, pa so sprejemali v Caribrodu in Gevgeliji. Po prihodu v Kraljevino SHS so se ruski begunci lahko sami odločili, kje se bodo naselili. Izbirali so lahko med Beogradom, Zagrebom, Ljubljano, Nišem, Skopjem, Mostarjem in Osijekom. Ministrstvo za promet je z drugimi organizacijami, ki so skrbele za begunce, pomagalo izdelati načrt za prevoz izseljencev

v notranjost države po železnici. Kdor je imel v kakšnem mestu sorodnike ali znance, se je lahko preselil k njim.⁴

Ruska matica

Ruski begunci, ki so leta 1921 prišli v Ljubljano, so od ljubljanske mestne občine dobili dovoljenje za naselitev v barakah na Masarykovi cesti. Barake so bile zapuščina Avstro-Ogrske in so se med prvo svetovno vojno uporabljale za zapiranje vojnih ujetnikov. Tako je pri kolodvoru nastalo zasilno naselje, imenovano Kolonija ruskih emigrantov. Zasilna bivališča v prvem ruskem naselju so bila zelo slaba. Barake so bile lesene, prekrite s strešno lepenko in razporejene v dolgih blokih. Stene so bile tanke, preplepljene s časopisnim papirjem, okna enojna. Tu so bili zbrani ljudje najrazličnejše izobrazbe, starosti in družbenih položajev. Z najnižjim slojem so bivali veleposestniki, trgovci, intelektualci, študentje, generali, ki so še pred nekaj leti poveljevali tisočem ... Skupaj so morali živeti ljudje z različnimi in dostikrat nasprotujočimi si političnimi pogledi na oktobrsko revolucijo in preteklo državljansko vojno. Srečevali so se, ko so si to najmanj želeli, skozi tanke lesene stene so slišali vse, tudi česar niso hoteli. Med njimi so velikokrat izbruhnili hudi prepiri, navadno zaradi malenkosti, ki bi jih v normalnih življenjskih razmerah popolnoma spregledali. Zaradi spominov na gorje v državljanski vojni, boleče izgube premoženja in nenehnega sanjarjenja o vrnitvi v domovino je veliko ljudi psihično zbolelo.⁵

Podobne razmere kot med izseljenci v Ljubljani so vladale tudi po ruskih kolonijah v drugih krajih. Da bi izseljence vsaj moralno podprli ter ohranili njihov jezik in kulturo, so ruski intelektualci razmišljali o ustanovitvi Ruske matice. Takšne organizacije do takrat Rusi niso imeli, saj ni bilo potrebe po njeni ustanovitvi. Rusi so namreč v 19. stoletju imeli vse tisto, za kar so si drugi slovanski narodi šele prizadevali. Živel so v lastni državi, imeli so svoje šole, gimnazije, fakultete in akademijo znanosti.⁶ V popolnoma drugačnih razmerah pa so se znašli ruski izseljenci.

¹ Tako so se uradno imenovali enote protirevolucionarne vojske, ki jih je general Vrangl formiral iz nekdanjih Denikinovih Oboroženih sil juga Rusije (Большая советская энциклопедия, Третье издание, Издательство «Советская энциклопедия», Москва 1971, str. 421).

² Pulko Radovan, *Ruska emigracija na Slovenskem 1921–1941*, Vojni muzej Logatec, Logatec 2004, str. 8–12.

³ Јовановић Мирослав, *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919–1924*, Књига прва, Стубови културе, Београд 1996, str. 97–153.

⁴ Pulko, str. 14 in 16.

⁵ Pulko, str. 39, 40, 41 in 49.

⁶ Билимович А. Д., *Русская Матца*, Издание русской матицы, Люблина 1924, str. 7.

Na pobudo profesorja Verguna so se z možnostmi ustanovitve Ruske matice v izseljenstvu ukvarjali že na prvem kongresu ruskih znanstvenikov v Pragi oktobra 1921. S predlogom o ustanovitvi Ruske matice so se ukvarjali tudi na shodu ruskih pedagogov v češkoslovaški prestolnici spomladi leta 1923. Vendar do uresničitve predloga ni prišlo.

Zavedajoč se nujnosti ustanovitve takšne organizacije, se je s krajšimi, vendar odločnejšimi koraki dela lotila manjša skupina ljubljanskih Rusov; 9. marca 1924 so sklicali predhodno zborovanje, na katerem je bil izdelan predlog za ustanovitev Ruske matice. Sestavljen je bil dvanajstčlanski odbor, katerega naloga je bila dopolniti ustanovitveni akt ter ga predstaviti in dati v potrdilo mestnim oblastem. Ustanovitveni akt Ruske matice je bila potrjen v Ljubljani 30. aprila 1924.

Prvo splošno zborovanje Ruske matice je bilo 25. maja 1924 v Ljubljani. Na njem so odobrili delovanje organizacijskega komiteja, potrjeno je bilo finančno poročilo blagajnika, izpeljane so bile volitve v upravo, revizijsko komisijo in sodišče.⁷

Odbor Ruske matice so po ustanovitvenem aktu organizacije volili vsaka tri leta. Na ustanovnem sestanku leta 1924 je bil za predsednika izbran redni profesor Pravne fakultete v Ljubljani dr. Aleksander Bilimovič, za sekretarja prof. dr. Evgen Spektorski, blagajnik je postal ing. dr. Aleksej A. Kopilov, član odbora pa Fedor Tkačev. Oblikovali so tudi revizijsko komisijo, v katere pristojnosti je bila revizija celotnega poslovanja odbora in vseh dejavnosti Ruske matice. Revizijsko komisijo so leta 1924 sestavljali Nikolaj Kruševski kot predsednik ter člana Mihajlo Voronov in Aleksej Bobrecki. V naslednjih letih se vodilni v organizaciji niso kaj dosti spreminjali. Na volitvah leta 1927 se je odbor spremenil samo toliko, da je član odbora postal še prof. dr. Aleksander Maklecov. Po volitvah leta 1930 pa je dotedanjega predsednika Bilimoviča zaradi afere s študentsko organizacijo Zveza ruskih akademikov in organizacijo Zveza nacionalne mladine zamenjal Spektorski.⁸

Knjižnica Ruske matice v Ljubljani

Med prvimi nalogami, ki si jih je zadal Bilimovič s sodelavci, je bila ustanovitev ruske javne knjižnice. Odprta je bila že 1. aprila 1924. Del knjig za novo ustanovo so prispevali njeni ustanovitelji. Druge knjige je prispeval ljubljanski *Rusky kružok*, ki je bil na pobudo dr. Lud-

vika Jenka ustanovljen že leta 1899.⁹ Ruski krožki so v tistem času nastajali tudi po drugih naših večjih mestih, pri njihovem ustanavljanju pa je vneto sodeloval ljubljanski župan, liberalni politik Ivan Hribar. Hribarju je uspelo, da je s posredovanjem Davorina Hostnika od Slovanskega dobrodelnega društva iz Sankt Peterburga prejel nekaj zabojev ruskih knjig, ki jih je nato razdelil med ruske krožke.¹⁰ Ob začetku prve svetovne vojne je bilo delo ljubljanskega Ruskega krožka ustavljeno. Že decembra 1919 pa je imel svoj drugi ustanovni občni zbor.¹¹ Po 1. svetovni vojni je krožek deloval v hiši kirurga dr. Jenka na Jurčičevem trgu 3. Na tem naslovu je začela delovati tudi knjižnica Ruske matice. Dr. Jenko je umrl že leta 1912, njegova žena Terezija Jenko, soorganizatorka predvojne Ruskega krožka, pa je postala častna članica Ruske matice.¹²

Zbirka knjig se je postopoma večala in je 1. januarja 1935 obsegala že 3.766 enot. Tik pred drugo svetovno vojno pa je imela knjižnica po Voronovem mnenju približno 10.000 knjig. Pri dopolnjevanju knjižničnega fonda so posebno pozornost namenili knjigam za otroke in mladino. Velik del dragocenih knjig, izdanih pred prvo svetovno vojno, so dobili od zasebnikov in antikvariatov. Ogromno knjig, večinoma dela ruskih klasikov, berila in učbenike, je Ruski matici podaril njen častni član profesor V. A. Francev. S podarjenim fondom so brezplačno založili oddelke Ruske matice, ruske invalidske domove in nekatere ruske šole v Jugoslaviji in Franciji. Večja količina knjig je bila podarjena za predavanja ruskega jezika na tečajih Ruske matice in lekturo ruskega jezika na Univerzi v Ljubljani. Nekaj so jih dali tudi profesorju Ivanu Lahu, predavatelju ruskega jezika v slovenski ljubljanski ženski gimnaziji. Knjige je prejela tudi Narodna čitalnica v Šabcu, preostale pa so kot nagrade podelili ruskim otrokom.

Knjižnica Ruske matice je z literaturo zalagala tudi naročnike iz drugih krajev. Knjige je pošiljala v zelo oddaljene kraje, kot so bili jadranski otoki in obmejne postaje, kjer so bili pri finančni straži zaposleni ruski vojaki. Med naročniki knjig so bili duhovniki, profesorji, učitelji, inženirji, zdravniki, večinoma pa navadni ljudje, zaposleni v tovarnah sladkorja, rudnikih, železniških carinarnicah in poštah, ter njihovi družinski člani. Izseljenci so se knjig v domačem jeziku zelo veselili. »Zahvaljujem se za trenutek, ko sem izvedela za to organizacijo,« je knjižnici pisala ruska ženska, zaposlena v rudniku. Prosila je, da bi jo sprejeli med člane Ruske matice ter da bi včlanili tudi njenega moža in sedemletnega sina, da se bo lahko ustrezno izobrazil. Marsikdo od izseljencev je živel v krajih, kjer so živeli samo Slovenci ali Hrvati, in tako svojega jezika ni mogel nikoli slišati.

⁷ Билимовичъ, str. 7 in 8.

⁸ Pulko, str. 53.

⁹ Nekateri avtorji navajajo kot letnico ustanovitve leto 1900 (Dolenc Ervin, Kulturni boj, Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918–1929, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1996, str. 90, in Русская Матица (1924–1934). Отчетъ о деятельности, Издание русской матицы, Люблина 1935, str. 13 in 23).

¹⁰ Čurkina Iskra, Rusko-slovenski kulturni stiki od konca 18. stoletja do leta 1914, Slovenska matica v Ljubljani, 1995, str. 205.

¹¹ Dolenc, str. 90.

¹² Čurkina, str. 205, in Pulko, str. 49.

Največ knjig so naročnikom poslali leta 1930. Oddanih je bilo 2.064 paketov. V obdobju do leta 1934 so se pošiljke knjig gibale med številkama 1.200 in 1.500, pri čemer sta bili v posameznem paketu večinoma vsaj dve knjigi. Cena izposoje je bila nizka. S tem so omogočili, da so bile knjige dostopne tudi manj premožnim.

Do leta 1925 je delo knjižničarja opravljal N. A. Smolenski. Od leta 1925 do leta 1932 je to delo opravljal P. N. Dobrinin. Ko je umrl za tuberkulozo, je delo prevzel njegov dotedanji pomočnik Vladimir N. Pervago.¹³

Oddelki Ruske matice

Ruska matica je odpirala podružnice po številnih krajih predvojne Jugoslavije, kjer so živeli Rusi. Odprte so bile v Zagrebu, Banjaluki, Velikem Bečkereku (današnjem Zrenjaninu), Novem Sadu, Crvenki, Hrastovcu, Kraljevu, Bački Topolu, Užicah, Samoboru in Mariboru. Poleg teh je obstajal vsaj en oddelek v tujini. Ta je deloval v Bruslju.

Le redki oddelki so obstajali dalj časa. Do leta 1935 so poleg centrale v Ljubljani delovali samo še oddelki v Novem Sadu, Samoboru, Zagrebu, Mariboru in Hrastovcu v Slovenskih goricah.¹⁴

Oddelek v Hrastovcu je bil na Bilimovičevo pobudo odprt že leta 1926. Na začetku je imel 35 članov, med katerimi so bili v glavnem predavatelji in uslužbenci ruske gimnazije in dijaškega doma. Ruska gimnazija je najprej delovala v Ponovičah pri Litiji.¹⁵ O dejavnosti te šole se je pri nas ohranilo le malo podatkov. Znano je, da je v šolskem letu 1930/31 gimnazijo obiskovalo 46 učencev, poučevalo pa 13 učiteljev. Ravnatelj šole je bil Mihajlo Pavlovski, ki je predaval tudi naravoslovje. Na ruski gimnaziji je bil pouk iz naslednjih predmetov: ruski jezik, francoski jezik, nemški jezik, srbohrvaški jezik, matematika, zemljepis, zgodovina, naravoslovje, lepomiselnost in risanje, gimnastika, petje, ročno delo in verouk.¹⁶

Za predsednico oddelka Ruske matice v Hrastovcu je bila izbrana načelnica gimnazije N. A. Raevska. Po njenem odhodu je predsednik uprave postal B. V. Gerngross, pozneje duhovnik Hariton in B. B. Kudreveckij.¹⁷

Precej pozneje, leta 1934, je bil odprt oddelek Ruske matice v Mariboru. Oddelku je ves čas obstoja predsedoval profesor klasične gimnazije Boris Sokolov. Tajnik je bil Kramarenko. Odbor so sestavljali še Andrej Pčelnikov, Boris Nolde in Sermazonov. Mariborski oddelek je enkrat na leto organiziral veliko zabavo, na katero je bilo povabljeno tudi domače prebivalstvo. Odprli so neke vrste šolo, vrtec za otroke, ki so se učili ruščino. Občasno so na mariborski podružnici predavali tudi profesorji iz Ljubljane. V Mariboru je bila še knjižnica, ki jo je vodil

Jevgenij Bagrinovski. Ob nemški okupaciji leta 1941 so knjige shranili pri Nikolaju Zaharovu. Pozneje jih je imel na svojem domu Bagrinovski, po osvoboditvi pa so bile pri Ivanu Kiblačiču. Med drugo svetovno vojno in po njej se je veliko knjig izgubilo. Knjige so si med okupacijo izposojali razseljenci in vojni ujetniki iz Sovjetske zveze. Ti so ob koncu vojne naglo zapuščali Maribor, z njimi pa so šle tudi knjige.¹⁸

Skrb za rusko mladino

Ruska matica v Ljubljani je posebno skrb namenila ruski mladini. Ker sta mladi rod izseljencev humanitarno in materialno že podpirala Ruska kolonija in ruski Rdeči križ, se je osredotočila na vzgojno in izobraževalno dejavnost. Konec januarja 1926 je odprla nedeljsko šolo za ruske otroke – delovala je v šempetrski kasarni, kamor se je preselila tudi ruska kolonija. Šolo je vodil Voronov, njegova namestnica pa je bila S. P. Kulakova. Poleg njih sta poučevala še Bilimovič in Gerngross. Otroci so se učili predvsem pisati in brati, organizirane so bile tudi razne otroške prireditve ter tekmovanja v deklamiranju in branju.

Večina ruskih otrok, katerih starši so živeli v Ljubljani, se je v prvih letih izseljenstva šolala po ruskih gimnazijah, inštitutih in kadetskih korpusih. Tako so v Ljubljano prihajali le ob počitnicah. Ruska matica se je zato v prvem desetletju delovanja osredotočila predvsem na zunajšolske dejavnosti. Otroke je spodbujala k branju ruskih knjig in jih seznanjala s knjigami za mladino. Izbor knjig je vodil Voronov, otrokom pa so jih posojali brezplačno.

Da bi otroke čim bolj navdušili za branje ruskih knjig, so prirejali literarne večere, na katerih se je mladina lahko predstavila kot izvajalec, včasih pa tudi kot organizator prireditve. Za učence so organizirali tudi natečaj pisnih del. Učenci so bili pri tekmovanju razporejeni po starostnih skupinah, svoja dela pa so sestavljali na podlagi prebrane klasične ruske mladinske literature. Dela je ocenila posebna komisija, ki ji je predsedoval Maklecov. Najboljša dela so nagradili s knjigami in manjšimi denarnimi nagradami.

Organizatorji zunajšolskih dejavnosti so se zavedali, da je preobremenitev otrok med počitnicami lahko škodljiva. Skrbelo pa jih je, da so bili ruski otroci, ki so živeli v velikem, toda neprijetnem bloku šempetrske vojašnice ali v lesenih barakah na Masarykovi, prepuščeni sami sebi brez ustrezne zabave. Na Voronovo pobudo je Ruska matica organizirala športne igre v kriketu, nogometu in šahu. Priredili so še fotografski tečaj in omogočili učenje

¹³ Русская Матица (1924–1934), str. 12–16 in Pulko, str. 49.

¹⁴ Русская Матица (1924–1934), str. 11, 12.

¹⁵ Prav tam, str. 34 in 35.

¹⁶ Русская гимназия у Хростовцу, Извештај за школску 1930.–1931. годину, izdala Ruska gimnazija v Hrastovcu.

¹⁷ Русская Матица (1924–1934), str. 34, 35.

¹⁸ Pulko, str. 55.

glasbenih instrumentov. Poseben uspeh so imeli sprehodi pod vodstvom odraslih in ekskurzije, za katere je Ruska matica prispevala potrebna sredstva.

Matica je ustanovila tudi poseben denarni sklad, s katerim je pomagala pri šolanju revnih ruskih otrok, organizirala dodatne vaje za manj uspešne učence, dajala posojila za opravljanje izpitov ter skrbela za božično in velikonočno obdarovanje otrok. Dvakrat je denarno pomoč namenila ruskim manjšinskim šolam, delujočim zunaj Jugoslavije. Po svojih močeh je pomagala osirotelim otrokom ruske šole v Hrastovcu in na leto prispevala denarno pomoč za učence, ki so končevali šolanje v Konstantinovskem kadetskem korpusu v Sarajevu. Organizirala je tudi zbiralno akcijo za Komite za gmotno podporo višje izobražujoče se ruske mladine, živeče v tujini. Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev Ruska matica ni mogla pomagati vsej izseljenski mladini.

V skladu z načrtom ruske prosvetne organizacije iz Prage je Ruska matica v sodelovanju z upravo ruske kolonije in podružnico ljubljanskega ruskega Rdečega križa organizirala Dan ruskega otroka, na katerem je bilo ob veliki pomoči Terezije Jenko zbranih 3.887 dinarjev pomoči.¹⁹

Ruski Rdeči križ

V Ljubljani je svojo podružnico odprl tudi ruski Rdeči križ. Ustanovni občni zbor je bil 9. junija 1931. Priprave sta vodila A. Kopilov in T. Jenko.

Russkoe občestvo Krasnoga kresta (ROKK) je priznal Mednarodni Rdeči križ, zato je ROKK kot član prejemal denarno pomoč od organizacije RK v Ženevi. Največ sredstev je dobival za pomoč študentom in mladini. Društvo je do svoje smrti leta 1926 vodil V. D. Jevrejnov, za njim pa ruski poslanik Vasilij Strandtman. Poleg RK iz Ženeve so ROKK pomagali jugoslovanski Rdeči križ, srbski patriarh in jugoslovanska vlada.

ROKK v Ljubljani je imel naslednje naloge: pomagati ruskim bolnikom, skrbeti za zdravje ruskih otrok in pomagati ruskim izseljencem v kakršnikoli nesreči. Podružnica je pridobivala finančna sredstva s prirejanjem predstav v prostorih Ruske matice. Nastopale so amaterske skupine, sestavljene iz ruskih izseljencev.²⁰

Najpomembnejša zdravstvena ustanova, ki jo je pri nas odprl ROKK, je bil Sanatorij ruskega društva Rdečega križa v Vurbergu.²¹ V Vurberški grad, ki je bil že med prvo svetovno vojno pribežališče različnih beguncev in vojnih ujetnikov, je 31. maja 1921 prišel oddelek ROKK. Za

dve leti je najel grajske prostore in v njih uredil sanatorij za pljučne bolnike. Prvo leto je sanatorij vodila Natalija Aleksandrovna Duhonina, ki je imela nekaj izkušenj z vodenjem podobnega sanatorija v Crikvenici.²²

Finančna sredstva za vzdrževanje sanatorija so že oktobra 1921 pošla. Novih bolnikov ni bilo več mogoče sprejemati, dotedanji oskrbovanci pa so sanatorij polagoma zapuščali. Zadnji pacienti so sanatorij zapustili 30. oktobra 1921.²³

Grajski prostori so za kratek čas ponovno zaživel 24. junija 1922, ko je na počitnice prišel dekliški Marijinski donski inštitut iz Novočerkaska. V gradu je takrat bivalo 100 deklic in 26 drugih ljudi, med katerimi so bile učiteljice inštituta in ruski izseljenci, ki so prišli na oddih.²⁴

Ruski sanatorij je začel neprekinjeno delovati šele leta 1923, ko je na Vurberk prišel zdravnik poljskega rodu Boleslav Francevič Okolo Kulak. Imel je precej izkušenj z delom v tovrstnih ustanovah, saj je bil že leta 1920 primarij sanatorija za tuberkulozne bolnike blizu Jalte. Po evakuaciji s Krima je bil dve leti šef ruskega sanatorija za tuberkulozne bolnike v Istanbulu. Leta 1922 se je odzval povabilu ROKK, da pride v Jugoslavijo in ustanovi sanatorij za tuberkulozne bolnike na Vurberku. Sanatorij Vurberk so tako ponovno odprli 1. marca 1923. Od takrat je deloval nepretrgoma vse do leta 1941.²⁵

Prostore Vurberškega gradu so popolnoma preuredili za potrebe sanatorija. Zdravilišče je imelo 70 postelj. Bolniške sobe so bile svetle in obrnjene proti jugozahodu ali jugovzhodu. Uredili so sobe za kopanje, na voljo so bili balkoni in ležalne lope. Sanatorij je imel svojo električno centralo, vodovod z zdravno pitno vodo in kanalizacijo. Okolo Kulak je poskrbel, da so leta 1924 iz Istanbula prenesli skoraj ves inventar nekdanjega istanbulskega sanatorija ROKK. V vurberškem zdravilišču so tako imeli za tiste čase moderen rentgenološki kabinet in vse potrebne naprave za fizikalno terapijo.²⁶ Sanatorij je imel opremo za določanje diagnoze bolezni in izbiro ustrezne terapije. Imel je dobro urejen bakteriološki laboratorij, v katerem so bile tudi poskusne živali. Bolnike so glede na razvoj bolezni po sobah strogo ločevali.

Sanatorij je imel tudi knjižnico, ki je obsegala 2000 ruskih, srbskih in drugih tujejezičnih knjig. Za razvedrilo bolnikov sta bila v gradu pianino in radijski sprejemnik. Bolniki so se lahko po odredbi zdravnika sprehajali po gozdnih stezicah, ki so se večinoma serpentinasto in blago vzpenjale. Pozimi je bilo nekaterim bolnikom dovoljeno tudi sankanje. Zdravljenje v zimskih mesecih so posebno priporočali zaradi močnejšega ultravijoličnega sevanja sonca, ki je ugodno vplivalo na hitrejšo zdravljenje bolnikov.

¹⁹ Русская Матица (1924–1934), str. 20–23, Pulko, str. 44.

²⁰ Pulko, str. 61 in 62.

²¹ Sanatorijum Ruskog Crvenog Krsta u Vurbergu (Slovenija), 1927, str. 1, in Excerpta ex chronica Vurbergensi de natione Russorum, Izvleček iz vurberške »kronike«, Bivanje ruskih emigrantov v vurberškem gradu, začetek 1921.

²² Vurberg pri Ptuj, Ilustrirani Slovenec, št. 46, 11. 11. 1928, Excerpta ex chronica Vurbergensi de natione Russorum (podatki za leto 1921) in Pulko, str. 58.

²³ Excerpta ex chronica Vurbergensi de natione Russorum (podatki za leto 1921).

²⁴ Prav tam (podatki za leto 1922).

²⁵ Excerpta ex chronica Vurbergensi de natione Russorum (za leti 1923 in 1934) in Pulko, 2004, str. 59.

²⁶ Sanatorium Vurberg, Croix-Rouge-Russe in Pulko, 2004, str. 58.

Pri zdravljenju so uporabljali različne metode, prilagojene posameznim bolnikom. Zdravljenje so pacientu določili po strogem in natančnem pregledu. Sanatorij je imel vsa potrebna preizkušena sredstva za zdravljenje. Uporabljali sta se tako konservativna kot aktivna kirurška terapija. Urnik v sanatoriju je bil natančno določen. Strogo opredeljena so bila tudi pravila, ki so bila podobna tistim v sanatorijih po Švici. Bolniki so na dan prejeli pet obrokov hrane. Prehrana je bila obilna in raznolika. Dnevni obroki so imeli skupaj 4200 kalorij. Po zdravnikovi odredbi so v določenih primerih bolniku pripravili še posebno lahko hrano. Osebe sanatorija so sestavljali dva zdravnika, laborant, tri sestre usmiljenke, bolničarji in nekaj uslužbencev ekonomata. Ob posebnih primerih so bili v sanatorij poklicani tudi kirurgi in drugi specialisti.²⁷

Okolo Kulak je ostal zdravnik in upravnik sanatorija vsa naslednja leta obstoja zdravilišča. Skoraj vsa leta sta bila v vurberškem sanatoriju zaposlena tudi Vladimir in Ljudmila Špiganovič. Vladimir Lvovič Špiganovič je bil nekdanji poveljnik polka kubanskih kozakov. Opravljal je delo oskrbnika, Ljudmila pa je bila v sanatoriju kot sestra usmiljenka.²⁸ Drugo osebo sanatorija se je z leti zaradi odhoda na druga delovna mesta menjavalo.

Občasno so na Vurberk prihajali nekateri ruski zdravniki iz ruskih zdravstvenih ustanov, ki so delovale drugod po Jugoslaviji. Med drugim je prihajal upravnik in vodja kirurškega oddelka Sanatorija ruskega društva Rdečega križa v Pančevu Vladimir Aleksandrovič Levicki.²⁹

Med osebami, ki so se na Vurberku zdravile ali pa so v sanatoriju obiskovale paciente, je bilo veliko vojaškega osebja, predstavnikov oblasti in umetnikov.

Najpomembnejša predstavnika vojske, ki sta obiskali Vurberk, sta bila general Aleksander Pavlovič Kutjepov in general Jevgenij Karlovič Miller. Kutjepov je postal po smrti generala Vrangla vodja organizacije Ruska splošna vojaška zveza (ROVS). Njena naloga je bila združiti vso rusko vojsko, ki je bila zaradi izseljenstva razkropljena po vsem svetu, in jo pripraviti za ponovni vojaški pohod proti Sovjetski zvezi. Leta 1934 je imela ta vojaška organizacija že 400.000 članov. Posebej izurjeni pripadniki so pod Kutjepovim poveljstvom v Sovjetski zvezi izvajali diverzantske akcije in atentate. Zato so sovjetski agenti leta 1930 v Parizu naredili atentat na Kutjepova, pozneje pa še ugrabili njegovega naslednika Millerja.³⁰

Vurberk so obiskali tudi nekdanji moskovski župan Mihajlo Vasiljevič Čelnokov, poslanec IV. dume Gabrijel de Višnevski, komornik na dvoru carja Nikolaja in gubernator v Kazanu, Peter M. Bojarski in drugi.³¹

V sanatoriju je večkrat bival ruski pesnik, egofuturist Igor Severjanin. V gradu je napisal več pesmi, ki jih je posvetil neki gospe. Pozneje so izšle v pesniškem zborniku Medaljoni.³² Na vurberškem pokopališču pa so pokopali rusko pesnico Elizabeto Ignatijevno Krokos.³³

Za bolnike so v vurberškem sanatoriju občasno prirejali različne kulturne prireditve. Že leta 1921 so Rusi odigrali gledališko igro Antona Pavloviča Čehova Jubilej. 27. januarja 1924 pa so z dvema gledališkima igrarna nastopile domačinke. V sanatoriju so priredili tudi nekaj koncertov. Med drugim se je januarja 1930 predstavil orkester Ruslan, ki ga je sestavljalo devet članov, večinoma nekdanjih ruskih carskih oficirjev. Vodil jih je kapelnik Simeon Kirilovič Mirošnikov. Pripravili so kar štiri koncerte.³⁴

Občasno so prirejali tudi predavanja. 3. 12. 1936 je zdravnik Okolo Kulak predaval o jetiki. Predavanje je popestril s slikami, ki jih je prikazoval s skioptikonom, posebno projekcijsko napravo za projiciranje povečanih slik na platno. 24. julija 1934 je Evgen Karel Messner na Vurberški grad pripeljal razstavo o brezboštvo, s katero je hotel prikazati protiversko delovanje boljševikov v Rusiji.³⁵

V sanatoriju so se odvijale tudi različne svečanosti in praznovanja. Proslavljali so predvsem pravoslavne praznike in obletnice ustanovitve sanatorija. Na prireditve in k pravoslavnim praznovanjem so pogosto povabili tudi vurberškega župnika Alojzija Kokalja. Župnik se je zelo zanimal za razmere v Rusiji. Prijateljeval je s številnimi Rusi v sanatoriju, pogosto pa so ga obiskovali vsi pomembnejši ruski izseljenci, ki so iz kakršnihkoli razlogov prihajali na Vurberk. Obiskalo ga je tudi več pravoslavnih dostojanstvenikov. Največkrat ga je obiskal brat zdravnika Okola Kulaka, prelat dr. Anton Okolo Kulak, generalni vikar mogilevske nadškofije. Na Vurberku se je navadno ustavil, kadar se je vračal s svojih potovanj v Rim.

Leta 1929 je ruski poslanik Strandtman župniku Kokalju za sodelovanje z ruskim Rdečim križem in prijateljske odnose z ruskimi izseljenci podelil posebno diplomu. 10. aprila 1931 je vurberški župnik prejel še diplomu in znak ROKK, ki mu ga je kot prijatelju ruskega naroda podelila glavna uprava ROKK iz Pariza.³⁶

Prva leta so se v sanatoriju Vurberk zdravili samo ruski izseljenci in njihovi otroci. Zanje je bilo na voljo 60 brezplačnih ležišč. Sanatorij je vzdrževal ROKK s pomočjo Državne komisije za ruske begunce. Pozneje so bolniki za zdravljenje plačevali minimalne zneske, revne begunce pa so še naprej zdravili brezplačno.³⁷

²⁷ Sanatorium Vurberg, Croix-Rouge-Russe in Sanatorijum Ruskog Crvenog Krsta u Vurbergu (Slovenija), 1927, str. 1–3.

²⁸ Excerpta ex chronica Vurbergensi de natione Russorum (za leto 1923).

²⁹ Excerpta ex chronica Vurbergensi de natione Russorum (za leto 1930) in Несиба Палибрк-Сукић: Руске избеглице у Панчеву 1919-1941, Градска библиотека Панчево, Историјски архив у Панчеву 2005, str. 31.

³⁰ Pulko, 2004, str. 75, 80, 82 in 85.

³¹ Excerpta ex chronica Vurbergensi de natione Russorum (za leta: 1922, 1926, 1927 in 1929).

³² Arsenjev Aleksej, Novi Sad – pismo avtorju, 27. 3. 2006.

³³ Excerpta ex chronica Vurbergensi de natione Russorum (za leto 1932).

³⁴ Prav tam (za leta: 1921, 1924, 1927, 1931 in 1930).

³⁵ Excerpta ex chronica Vurbergensi de natione Russorum (za leto 1934).

³⁶ Prav tam (za leta 1929 in 1931).

³⁷ Pulko, 2004, str. 58, in Sanatorijum Ruskog Crvenog Krsta u Vurbergu (Slovenija), 1927, str. 3.

17. novembra 1925 je Ministrstvo narodnega zdravja dovolilo, da se v sanatoriju zdravijo tudi jugoslovanski in tuji državljani. Za te bolnike so pripravili 20 postelj.³⁸ Med jugoslovanskimi državljani so se tako zdravili predvsem uslužbenci Ministrstva za vojsko, državnih železnic, žandarmerije in uprave Dravske banovine. Zdravili so se še nekateri drugi Jugoslovani. Nastanitev je bila tudi zanje brezplačna. Leta 1934 so se razmere v vurberškem sanatoriju začele slabšati. Državna komisija je zaradi pomanjkanja sredstev precej oklestila finančno podporo sanatoriju. Med gospodarsko krizo tudi bolniki niso imeli dovolj sredstev za zdravljenje. Število postelj, namenjenih ruskim izseljencem, se je drastično zmanjševalo. S 60 mest se je njihovo število najprej zmanjšalo na 40 in potem na 25, 18 in po letu 1935 na samo še 10 brezplačnih mest za obbolele ruske izseljence. Tako so se od leta 1935 v sanatoriju večinoma zdravili jugoslovanski državljani.³⁹

Kljub finančnim težavam so od začetka delovanja sanatorija do leta 1938 vanj sprejeli kar 2.618 bolnikov, med katerimi je bilo 1.817 ruskih izseljencev, 780 Jugoslovancev in 21 tujih državljanov. Od pacientov, ki so jih iz sanatorija v tistem času odpustili, jih je bilo 984 sposobnih za delo, 1.200 pa le pod zdravniškim nadzorom. 160 osebam se zdravstveno stanje ni izboljšalo, 130 pa so jih napotili na zdravljenje v druge sanatorije. V 15 letih delovanja je med zdravljenjem umrlo 95 pacientov.⁴⁰

Sanatorij je deloval vse do začetka druge svetovne vojne. 6. junija 1941 so ga Nemci zaprli, zdravnike s pacienti pa premestili v Topolšico. Inventar so jim odvzeli. Večji del inventarja je bil nato med zavezniškim bombardiranjem grada Vurberk februarja 1945 uničen.⁴¹

Podobna usoda je med 2. svetovno vojno doletela vse ruske izseljenske organizacije. Ob okupaciji Slovenije leta 1941 so bile vse organizacije ruskih izseljencev razpuščene. Vsa združenja so morala okupatorjem predati programe in statute posameznih organizacij ter spiske svojih članov. Na nemškem okupacijskem območju je delovala le ROVS, vendar so bili njeni predvojni člani aretirani. Nekateri med njimi so po zaslišanju izpustili, marsikoga pa so poslali v koncentracijsko taborišče.

Sklep

Ruski Rdeči križ in Ruska matica sta imela velik pomen za ruske begunce in tudi za domače prebivalstvo. Ruska matica, ki je bila ena izmed najpomembnejših ruskih izseljenskih organizacij s kulturnim poslanstvom, je zelo pripomogla k ohranitvi narodne identitete beguncev iz časa po revoluciji. Ruske kulturne organizacije so veliko energije vlagale tudi v drugi rod ruskih izseljencev, v šolajočo se mladino. Z ustanavljanjem ruskih šol,

kakršna je bila pri nas ruska gimnazija v Hrastovcu, so se ruski otroci seznanjali z rusko kulturo, ustanove pa so jih tudi branile pred potujčevanjem. Vendar je imela takšna vzgoja za učence kot posameznike tudi negativne posledice. Ruski otroci, ki so se izobraževali na teh šolah, so se pozneje zaradi izolacije od domačih vrstnikov počutili pri nas kot tujci, čeprav so bili številni med njimi rojeni na slovenskih tleh in Rusije niso nikdar videli. Poseben pomen je imela Ruska matica tudi za Slovence, ki so imeli v času pred prvo svetovno vojno in še nekaj let po njej povsem drugačen pogled na Rusijo kot v letih po drugi svetovni vojni. Rusijo so videli kot mogočno slovansko državo, kot braniteljico pred prodirajočo germanizacijo. Zato je razumljivo, da je bilo med Slovenci veliko zanimanja za tečaje ruščine, različne kulturne prireditve in predavanja, ki jih je v Ljubljani prirejala Ruska matica. S prihodom ruskih izseljencev je Slovenija dobila veliko strokovnjakov, ki so bili priznani že v carski Rusiji. Veliko ruskih profesorjev je predavalo na Univerzi v Ljubljani, priznani ruski zdravniki pa so opravljali zahtevna zdravljenja pljučnih bolnikov v sanatoriju na Vurberku. Zaradi velikih uspehov ruskih zdravnikov, ki so zdravili tudi domače prebivalstvo, je sanatorij na Vurberku postal znan v širšem evropskem prostoru. Vurberk je obenem v letih po prvi svetovni vojni postal eno izmed zbirališč ruskih izseljencev, kamor so iz različnih razlogov zahajale tudi zelo znane in pomembne osebnosti iz vrst ruskega izseljenstva. Slovenija je bila tako kot drugi deli takratne Kraljevine Jugoslavije zatočišče za Ruse, ki se niso strinjali z novo politično ureditvijo v domovini. Z njihovim prihodom pa so Slovenci imeli priložnost podrobneje se seznaniti z rusko znanostjo in umetnostjo.

Povzetek

Po porazu protirevolucionarnih sil v ruski državljanski vojni se je ogromno državljanov nekdanje carske Rusije razselilo po svetu.

Ruski begunci, ki so leta 1921 prišli v Ljubljano, so se naselili v barakah na Masarykovi cesti. Življenjske razmere so bile izjemno slabe in begunci so naglo propadali. Da bi izseljence vsaj moralno podprli, so ruski intelektualci razmišljali o ustanovitvi Ruske matice. O možnostih ustanovitve takšne organizacije so razpravljali na 1. kongresu ruskih znanstvenikov v Pragi oktobra 1921. Ruska matica je bila nato ustanovljena v Ljubljani leta 1924. 1. aprila 1924 je Ruska matica odprla rusko javno knjižnico. Del knjig zanje so prispevali ustanovitelji, preostale pa so pridobili od Ruskega krožka.

Ruska matica je odprla več podružnic. Na Slovenskem sta delovala oddelka v Hrastovcu in Mariboru. Člani

³⁸ Sanatorijum Ruskog Crvenog Krsta u Vurbergu (Slovenija), 1927, str. 3.

³⁹ Excerpta ex chronica Vurbergensi de natione Russorum (za leta 1934, 1935, 1936 in 1939) in Pulko, str. 58.

⁴⁰ Excerpta ex chronica Vurbergensi de natione Russorum (za leto 1938).

⁴¹ Pulko, 2004, str. 59.

hrastovškega oddelka so bili v glavnem uslužbenci ruske gimnazije. Oddelek v Mariboru je odprl knjižnico in vrtec za ruske otroke. Ruska matica v Ljubljani je posebno skrb namenila ruski mladini. Odprla je nedeljsko šolo, spodbujala otroke k branju, prirejala zunajšolske dejavnosti in finančno pomagala ruskim otrokom.

V Ljubljani je svoj oddelek odprl tudi ruski Rdeči križ. Njegova najpomembnejša ustanova je bil sanatorij za pljučne bolnike na Vurberku. Neprekinjeno je deloval med letoma 1923 in 1941. Prva leta so se v njem zdravili samo ruski izseljenci, pozneje pa tudi jugoslovanski državljani. 6. junija 1941 so ga Nemci zaprli, ukinili pa so tudi vse ruske izseljenske organizacije.

Viri in literatura

Arsenjev Aleksej, Novi Sad – pismo avtorju, 27. 3. 2006.

Билимовичъ А. Д., Русская Матица, Издание русской матицы, Люблина 1924.

Čurkina Iskra, Rusko-slovenski kulturni stiki od konca 18. stoletja do leta 1914, Slovenska matica v Ljubljani 1995.

Dolenc Ervin: Kulturni boj, Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918–1929, Cankarjeva založba, Ljubljana 1996.

Excerpta ex chronica Vurbergensi de natione Russorum, Izvleček iz vurberške »kronike«, Bivanje ruskih emigrantov v vurberškem gradu, začetek 1921.

Јовановић Мирослав, Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919–1924, Књига прва, Стубови културе, Београд 1996.

Палибрк-Сукић Нesiба, Руске избеглице у Панчеву 1919–1941, Градска библиотека Панчево, Историјски архив у Панчеву 2005.

Pulko Radovan, Ruska emigracija na Slovenskem 1921–1941, Vojni muzej Logatec, Logatec. 2004.

Ruska gimnazija u Hrastovcu, Izveštaj za školsku 1930.–1931. godinu, izdala Ruska gimnazija u Hrastovcu.

Русская Матица (1924–1934), Отчетъ о дѣятельности, Издание русской матицы, Люблина 1935.

Sanatorijum Ruskog Crvenog Krsta u Vurbergu (Slovenija), 1927.

Sanatorium Vurberg, Croix-Rouge-Russe.

Vurberg pri Ptuj, Ilustrirani Slovenec, št. 46, 11. 11. 1928.

Fotografija 2: Glavni zdravnik in upravnik sanatorija ruskega Rdečega križa na Vurberku Boleslav Francevič Okolo Kulak s pacientko. (Zasebni arhiv Radovana Pulka.)

Fotografija 3: Grad Vurberk v letih, ko je v njem deloval ruski sanatorij za pljučne bolnike. (Zasebni arhiv Radovana Pulka.)

Fotografija 1: Ruski izseljenci so kmalu po prihodu v Kraljevino SHS začeli odpirati svoje ustanove. Leta 1924 so v Beogradu postavili pravoslavno cerkev svete Trojice. (Foto: Vesna Voglar.)

Dr. Dragan Potonik, Filozofska fakulteta v Mariboru

Stiki civilizacij

Poti islama

Islam označuje skoraj 1400-letna zgodovina in trenutno več kot milijarda vernikov. Začetki segajo v 7. stoletje, ko je na območju Meke in Medine deloval božji prerok Mohamed, ki je učil in vladal v imenu Boga. Ustanovitelj islama je imel v nasprotju z Jezusom duhovno in posvetno oblast. V času življenja Mohameda so muslimani postali verska in politična skupnost, v kateri je bil prerok na čelu države. Kot tak je upravljal teritorij in narod, delil je pravico, zbiral davke, vodil vojsko in sklepal mir. Da bi se ohranila enotnost islamskega sveta in da bi se širila božja (Alahova) beseda, je bilo treba po prerokovi smrti najti ustreznega naslednika. Njegov prvi naslednik je bil prerokov tast Abu Bakr. Še preden je minilo pol stoletja, je zanos, ki ga je vzbujala nova vera, pripravil Arabce k temu, da so se spustili v osvajanje sveta, ki se je razmahnilo v eno najmočnejših dogajanj v zgodovini človeštva.¹

Sledilo je obdobje, v Evropi znano kot obdobje srednjega veka. Islam je bil v tem, skoraj tisočletnem obdobju skupaj s Kitajsko vodilna civilizacija na svetu. To je čas mogočnega omajadskega in abasidskega kalifata (kalif je naslov Mohamedovih naslednikov, od tod kalifat), kanatov, ki so nastali na razpadlem mongolskem cesarstvu, ter mogočnih držav safavidske Perzije, mogulske Indije in osmanske Turčije.

Bagdad, poltisočletno središče sveta

Skoraj pol tisočletja je bil Bagdad eden največjih kulturnih centrov starega sveta, kjer sta se ponovno zblíževala grški in perzijsko-arabski svet in kjer so se zbirali znanstveniki in učenjaki z vsega sveta. Že leta 754 so v Bagdadu ustanovili center za prevajanje grških rokopisov v arabščino. Prevajali so dela grških filozofov Aristotela in Platona ter spise novoplatonikov, v naravoslovju dela Evklida, Arhimeda in Ptolemeja, v zdravilstvu pa Hipokratov učbenik. Ob pomoči Arabcev se je Evropa seznanjala ne le z deli antičnih filozofov, temveč tudi z islamskimi spoznanji in iznajdbami ter z znanostjo

in umetnostjo stare Indije in Kitajske. Poleg tega je dal islamski svet človeštvu tudi izjemne znanstvenike, npr. Ibn Sina, v Evropi bolj znanega kot Avicenna (980–1037), ki je zapustil ogromno del z vseh področij naravoslovja. Med pomembne islamske zdravnike štejemo tudi Al Razija, ki je v svojem največjem delu *Al Hawi (Popolna knjiga)* zapisal vsa medicinska znanja tistega časa, napisal pa je tudi več razprav o alkimiji. Pomembna odkritja so dosegli tudi v matematiki. Horizmi (Al Hvarizmi) velja za enega najpomembnejših muslimanskih matematikov in utemeljiteljev algebre. Njemu se lahko zahvalimo za priredbo decimalnega številčnega sistema indijskih učenjakov. Indijske številke, ki poznajo tudi ničlo, od takrat imenujemo arabske številke. Na področju zemljepisa in zgodovine je pomemben Al Masudi, ki ga označujejo za arabskega Herodota. Napisal je monumentalno delo v 30 zvezkih z naslovom *Zgodovina časa*. Pomemben je tudi Al Biruni (okrog 973 do 1048), Perzijec, ena največjih znanstvenih osebnosti islamskega srednjega veka. Njegovo delo s področja astronomije *Masudski kanon*, je najpopolnejša tovrstna knjiga. V *Preživelih spomenikih minulih stoletij* nam je zapustil dragoceno zbirko zgodovinskih, etnografskih in kulturnih gradiv.²

Še posebej na področju medicine je bil islamski svet v veliki prednosti pred Zahodom. Spodnji opis arabskega emirja Usame iz 13. stoletja govori med drugim o tem, kakšna je bila nevednost zahodnjakov v medicini.

»Pogovorimo se še o čudastvih frankovskega zdravilstva. Gospod iz Al Munajtire je pisal mojemu stricu in ga prosil, da bi mu poslal zdravnika, ki bi bil kristjan. Ni bil še deset dni zdoma, ko se je že vrnil. Rekli smo mu, da je res hitro pozdravil svoje bolnike. On pa nam je začel razlagati. 'Pripeljali so mi nekega viteza, ki je imel na nogi tvor, in neko žensko, ki je vztrajno hujšala. Za viteza sem pripravil obkladek, tvor se je odprl, in obrnilo se mu je na bolje. Ženski sem predpisal dieto in razvedrilo za boljše počutje. Medtem je prišel neki frankovski zdravnik. Izjavil je, da se jaz prav nič ne spoznam na to, kako bi ju bilo mogoče pozdraviti. 'Kaj imaš rajši,' se je obrnil na bolnega viteza, 'da živiš z eno samo nogo ali da umrješ z dvema.' Oni mu je seveda odvrnil, da rajši živi z eno samo. Nato je rekel zdravnik: 'Potrebujem močnega viteza in ostro sekiro.' Sam sem videl, kako je zdravnik, ko je oboje dobil, položil bolnikovo nogo na leseno klado in rekel onemu drugemu vitezu: 'Udari s sekiro po nogi v enem

¹ Paul Lunde, *Islam – Brief History*, London 2005, str. 48–64.

² Markus Hattstein, Peter Delius: *Islam Art and Architecture*, Cambridge 2000, str. 64–87. Paul Lunde, *Islam – Brief History*, London 2005, str. 82–86.

samem zamahu, tako da mu jo boš takoj odsekal.' Videl sem, kako je vitez prvič zamahnil, a noge ni odsekal. Ko je udaril drugič, se je kostni mozeg razletel in bolnik je še isto uro umrl. Zdravnik je preiskal tudi žensko. Izjavil je, da ima v glavi hudobnega duha, ki jo je obsedel. Zahteval je, da jo najprej obrijejo po glavi. Ko je bilo to opravljeno, je spet začela jesti, poleg drugih frankovskih jedi tudi tiste začinjene s česnom in gorčico. Shujšala je še bolj in zdravnik je rekel: 'Hudobni duh ji je že zlezal v glavo.' Vzel je britev, napravil na glavi vrez v obliki križa in na sredi tako globoko rano, da se je pokazala kost. Vse skupaj je natrl s soljo in ženska je takoj umrla. Vprašal sem Franke, če me še potrebujejo, in ker so odgovorili, da ne, sem prišel nazaj, kajti izvedel sem stvari s področja njihovega zdravilstva, ki jih do tedaj še nisem vedel.³

Izjemen je tudi prispevek islama v zakladnico svetovne umetnosti. Umetnost Omajadov je položila temelje, na katerih se je nato razvijala večina umetniških slogov. Tako so pod vplivom helenistične in perzijske umetnosti zgradili prve mošeje. Navdihnili jih je starokrščanska bazilika, ki so jo razvijali skladno s prvotno molilnico preroka. Te osnove so dale znamenite mojstrovine, kot so Kupola na Skali, Velika (Omajadska) mošeja v Damasku ter mošeji v Kufi in Basri, ki ju več ni.⁴

Med drugimi zvrstmi umetnosti je visoko mesto zavzemala književnost. Posebno mesto sta imeli obe sveti izročili, Koran in Hadis. Neizčrpen vzor arabske književnosti je Koran, ne le zaradi svoje svetosti, temveč tudi zaradi literarne dovršenosti. Eden največjih proznih piscev arabske književnosti je bil perzijski pisec Ibn al Mukafa. Njegovo največje delo je prirejeni prevod perzijskega zapisa indijske basni z arabskim naslovom *Kalila in Dimna*. Arabske pravljice najodličneje predstavlja zbirka *Tisoč in ena noč*, ki je vsem dobro znana.⁵

V tako imenovani arabski renesansi, se je na abasidskem dvoru še posebno razcvetela tudi poezija. Pesniki so povzdigovali ljubezen do življenja, peli so o ljubezni in vinu. Eden takih je bil Omar Hajam, ki je avtor okoli 600 štirivrstičnic, imenovanih rubajati. Njihova misel je svobodnjaška, večinoma naperjena zoper verske dogme, govori o proslavljanju užitkov, včasih celo o mistiki. Med pesniki je pomemben še perzijski epik Firduzi, ki je avtor najslavnejše perzijske knjige, *Knjige kraljev* (*Šah Name*), pesnitve, v kateri opisuje zgodovino Perzije od mitskih začetkov do arabske osvojitve.⁶ Med velikane svetovne poezije so se zapisali še Rudaki (Abu Abdullah Džafar), Nizami, Abu Nuvas, Attar (Farid Ad Din). Največja poeta iz časa vdora Mongolov (13. stoletje) sta Saadi in Hafis. Saadi s svojima umetninama *Gulistan* (*Rožni vrt*) v prozi in verzih ter *Bustan* (*Sadovnjak*) v

verzih izraža moralizirajoče in poučne misli, ki veljajo za klasični izraz perzijske ljudske modrosti. V naslednjem stoletju je v Širazu deloval še en pomemben perzijski pesnik – Hafis. Po njegovi smrti je izšla zbirka skoraj 600 pesmi. Hafis je pisal mojstrske gazele, v katerih je opeval vino, ljubezen, življenjske radosti in lepoto narave. v tej dobi je živel tudi Jellaludin Rumi (Dželal ad Din), mistični poet, ki velja za ustanovitelja reda vrtečih se dervišev. Neločljivo povezana s knjižno umetnostjo je miniatūra, ki se je dolgo obdobje razvijala le v okviru rokopisov. Arabci sprva niso imeli slikarske tradicije. Prvi primerki so bili verjetno delo kristjanov (Bizantincev in Koptov).

Bogato tradicijo kalifata so nadaljevali osmanski Turki in tudi Perzijci.⁷ Po zaslugi velikega turškega arhitekta Sinana še danes lahko občudujemo številne mošeje (Sulejmanija v Istanbulu, Selimija v Edirnu), medrese, hamame. Med drugim je gradil tudi na Balkanu, npr. most na Drini v Višegradu.

Tudi prispevek perzijske civilizacije v zakladnico svetovne umetnosti in znanosti je neprecenljiv. Vrhunec je islamska Perzija dosegla v času vladavine šaha Abasa. To je čas razcveta filozofije, teologije in upodablajoče umetnosti. Posebno se je razmahnila filozofija, ki je izhajala iz Aristotelovih načel, iz klasične islamske in iz perzijske filozofije. Zelo pa se je razmahnilo tudi stavbarstvo. Najlepše stavbe najdemo v Esfahanu, ki ga je dal šah Abas pozidati v eno najlepših mest.⁸

Korenine spopadov

Islamski svet je bil več stoletij v veliki prednosti pred Zahodom. Odnosi med Evropo in islamskim svetom pa so bili pogosto zaznamovani z nasiljem in spopadi. Kje so korenine sporov? Začetki segajo v leta kmalu po nastanku islama. Že leta 711 so prišli Arabci čez Gibraltar in v nekaj letih osvojili skoraj ves Pirenejski polotok. Kljub temu, da je Španija pod Arabci doživela gospodarski in kulturni razcvet, pa so bili Mavri (muslimani) Špancem glavni sovražnik.

Boj med zahodno (krščansko) Evropo in islamom je dobil še večji obseg v času križarskih vojn. Po porazu križarjev in njihovem izgonu so evropske države spet ogrozile arabski svet (še) v 18. stoletju, v času osvajalne politike evropskih držav v Južni in Jugovzhodni Aziji. Predvsem portugalske, pa tudi angleške in nizozemske ladje so se ustavljale na obalah islamskih držav in začele najprej s trgovino, nato pa tudi z osvajanjem strateških točk.

³ Georges Tate, *Križarji in svet Vzhoda*, zbirka Mejniki, Ljubljana 1994, str. 160.

⁴ Henri Stierlin, *Islam – volume I: Early Architecture from Baghdad to Cordoba*, Köln 1996, str. 23–82.

⁵ Yves Thoraval, *Islam – mali leksikon*, Ljubljana 1998, str. 27–28.

⁶ Five stories from *Shahnama*, The Story of Bizhan and Manizha (translated by Fatemeh Soltani Yekta), Teheran 1998.

⁷ Dragan Potočnik, *Azija med preteklostjo in sedanjostjo*, Maribor 2006, str. 65–73.

⁸ Bernard Lewis, *The Middle East – 200 Years of History from the Rise of Christianity to the Present Day*, London 1995, str. 117–129.

To je tudi čas najhujših vpadov Turkov (15. do 18. stoletje) na ozemlje Evrope. Vojne v imenu Boga in vere pa seveda niso vodili le muslimani, ampak tudi kristjani. To je bil čas vojn, v katerem je bil narod, ki ni osvajal, osvojen. Prepričanje, da v Koranu piše, da se mora islam širiti z mečem, je zmotno. Nasprotno! V Koranu je zapisano, da prisile v drugo vero ne sme biti. Prepoveduje pa tudi uničevanje verskih objektov.⁹

Z vzponom evropskih držav v 19. stoletju so predvsem Velika Britanija, Francija in Rusija začele postopno zaseдати območja Prednje in Osrednje Azije. Razlogov, da je islamski svet postal lahek plen evropskih držav in da je bila islamska civilizacija le še blede senca nekdanje veličine, je bilo več. Najpomembnejši so bili korupcija in nesposobni vladarji, neenotnost islamskega sveta (suniti, šiiti), politična nestabilnost, prepočasne reforme in splošna tehnična zaostalost.

Nafta kot uvod v ponižanje

Za muslimane se je položaj v Prednji Aziji še poslabšal z odkritjem nafte v 19. stoletju, ko se je začelo njihovo izkoriščanje. To je pripeljalo v prednjo Azijo številna zahodna podjetja. Tako se je npr. britanska anglo-perzijska naftna družba kmalu polastila upravljanja naftnih polj ob Perzijskem zalivu. Tujci so tako dobili osrednjo vlogo v naftni industriji.

Tuje, zahodnoevropske in vse bolj tudi ameriške družbe, so vse bolj ogrožale tudi svete islamske kraje (Meka, Medina, Jeruzalem in tudi Bagdad), kar je muslimane vznemirilo celo bolj kot ekonomsko izkoriščanje.

Odnose med civilizacijama je še bolj poglobila kriza v Turčiji po koncu prve svetovne vojne. Leta 1920 je bil namreč dokončno poražen zadnji od velikih islamskih imperijev, Osmanska Turčija. Turki so leta 1922 sami ukinili sultanat, hkrati pa je to pomenilo tudi konec kalifata. Mnogi muslimani so se zelo težko sprijaznili, da se je pod silo imperialističnih držav in domačih (turških) modernistov tako klavarno končala skoraj trinajst stoletij (od leta 632) dolga doba kalifata. Kalifat je namreč pomenil simbol muslimanske enotnosti, napredka in identitete.

Udarec pa je islam doživel tudi z ustanovitvijo judovske države leta 1948, ki je sprožila več vojn med Judi in Palestinci, kar je posredno pomenilo tudi spopad med ZDA in islamom.

Navedena dejstva pomenijo tudi ključne očitke v izjavah prvega sovražnika ZDA, Osame bin Ladna. Ta ponižanje in sramoto, ki ju islamski svet doživlja zadnjih sto let, izkorišča za ključni razlog v boju proti ZDA.

Islamsko civilizacijo pa na Zahodu pogosto razumemo tudi kot nasprotje krščanstva, zlasti kot nedemokratsko

in še posebej ženskam nenaklonjeno religijo. Najprej je treba opozoriti, da obe religiji izhajata iz istih korenin in da je razlog za netoleranco največkrat nepoznavanje islama na Zahodu. Islam je v vsakem pogledu mnogo bližji judovsko-krščanski tradiciji kot katerikoli drugi religiji. Lahko bi celo rekli, da judovstvo, krščanstvo in islam predstavljajo variante ene in iste religijske tradicije. Tako krščanstvo kot islam sta v osnovi naslednika judovske postave in tudi grške filozofije in znanosti. Med obema pa seveda obstajajo tudi precejšnje razlike.

Razlog, da islamsko civilizacijo velikokrat označujemo tudi kot nedemokratsko in necivilizirano, je tudi v tem, da so mnoge islamske države brez demokratične tradicije. Povečan vpliv islamske duhovščine, pomešan s tradicijami lokalnih kultur, je pogosto razlog za pomanjkanje človekovih pravic, zlasti pravic žensk.

Koran ni v nasprotju s civilizacijskimi normami

Življenje z naukom iz Korana je obveza vsakega muslimana. Nauk življenja po Koranu je sicer sprejemljiv za vsako družbo in ni v nasprotju z etičnimi normami, ki so sprejete v civilizirani družbi. Včasih je težko presojati islamsko družbo po merilih evropske družbe. V Koranu je navedeno, da je ženska steber družine in da mora biti spoštovana. V praksi sem marsikje doživel nasprotno, zlasti v Pakistanu, kjer pa je položaj žensk del tradicije, ki ni neposredno povezana z islamom. Po drugi strani je zakrivanje žensk del izročila Korana, kjer je navedeno, da se naj ženska v javnosti zakriva, saj le tako s svojo zunanjostjo ne bo vznemirjala moških.¹⁰

Pravni in kulturni fenomen v islamu pa je tudi poligamija. V času življenja preroka Mohameda je bila poligamija z neomejenim številom žena nekaj običajnega. Poligamija pa je bila in je še vedno razširjena tudi v nekaterih neislamskih skupnostih. Ideal zakonske skupnosti v islamskih deželah je monogamni zakon. To je jasno tudi iz Korana, kjer med drugim piše: »Če se bojite, da ne boste mogli biti pravični, se poročite samo z eno ženo.«¹¹ Za poligamijo torej velja, da je bolj izjema kot pravilo. V nekaterih islamskih deželah je poligamija tudi prepovedana, npr. v Tuniziji in Turčiji. Bolj je prisotna samo v višjih slojih v Saudski Arabiji, v državah Arabskega polotoka in v podsaharski Afriki.

Na islam je treba gledati z vidika spoštovanja do drugače verujočih, ne pa s stališča strahu pred agresivno religijo, ki naj bi ogrožala mir v svetu. Največji problem tolerance v Evropi je, da islam premalo pozna. Kdo od najbolj nenaklonjenih islamu pa je vzel v roke Koran in

⁹ Koran, 2:56.

¹⁰ 33. sura v Koranu govori o položaju žensk v islamu.

¹¹ Koran, 4:3.

ga prebral? Zaradi napačne informacije se je pojavilo napačno razumevanje bistva islama. Ni prav, da muslimane posplošujemo na primeru terorističnih napadov v Londonu ali New Yorku. Če bi namreč poznali Koran, bi lahko prebrali tudi, da če kdo ubije enega človeka, je tako, kot da bi ubil cel svet. Kdor pa reši življenje človeku, je enako, kot da bi rešil celo ljudstvo. Neutemeljen pa je tudi strah pred drugačnostjo muslimanov, saj nas ti s svojimi navadami in običaji ne le bogatijo, ampak lahko tudi učijo ljubezni in spoštovanja do sočloveka.

Literatura

- Armstrong, K. 1991: Muhammad – A Biography of the Prophet, London.
 Braudel, F.: 1990, *Civilizacije kroz povijest*, Zagreb.
 Five stories from Shahnama, The Story of Bizhan and Manizha (translated by Fatemeh Soltani Yekta), Teheran 1998.
 Hamidullah, M. 1977: *Muhammed A. S. Knjiga I. Život*, Zagreb.
 Hattstein, M., Delius, P. 2000: *Islam Art and Architecture* (English edition), Cambridge.
 Hinckley, H. 1973: *The Land and People of Iran*, Philadelphia - New York.
 Hiti, F. 1967: *Istorija Arapa*, Sarajevo.
 Krieger, M. 2003: *Geschichte Asiens*, Böhlau Verlag Köln-Weimar-Wien.
 Kur'an sa prijevodom na bosanski jezik, Sarajevo 1995.
 Lewis, B. 2004: *Muslimansko otkriće Evrope*, Beograd.
 Lewis, B. 1995: *The Middle East, 2000 Years of History from the Rise of Christianity to the Present Day*, London.
 Lewis, B. 1976: *Welt des Islam, Geschichte und Kultur im Zeichen des propheten herausgegeben*, Orbis Verlag.
 Lunde, P. 2005: *Islam – A Brief History*, London.
 Maalouf, A. 1999: *Samarkand*, Ljubljana.
 Omerbašić, Š. 1995: *Doba pravednih kalifa*, Zagreb.
 Omerbašić, Š. 1996: *Povijest islama*, Zagreb.
 Potočnik D. 2006: *Azija med preteklostjo in sedanjostjo*, Maribor.
 Rubaiyat of Omar Khayyam, In the name of God. The beneficent and the merciful, Teheran 1986.
 Rumi, J. 2004: *Zakladi duše*, prevedel in izbral Žiga Valetič, Ljubljana.
 Stierlin H. 1996: *Islam – volume I.: Early Architecture from Baghdad to Cordoba*, Köln. Stierlin, H. 1998: *Turkey - from the Seljuks to the Ottomans*, Köln.
 Tate G. 1994: *Križarji in svet Vzhoda*, Ljubljana.
 Thoraval, Y. 1998: *Islam. Mali leksikon*, Ljubljana.

in mogočnih držav safavidske Perzije, mogulske Indije in osmanske Turčije.

Skoraj pol tisočletja je bil Bagdad eden največjih kulturnih centrov starega sveta, kjer sta se ponovno zblíževala grški in perzijsko-arabski svet in kjer so se zbirali znanstveniki in učenjaki z vsega sveta. To je bilo obdobje izjemnega razcveta islamske civilizacije, ki je bila še posebej na področju znanosti daleč pred Evropo.

Odnosi med Evropo in islamskim svetom pa so bili pogosto zaznamovani z nasiljem in spopadi. Korenine sporov segajo že v leto 711, ko so Arabci prišli čez Gibraltar in v nekaj letih osvojili skoraj ves Pirenejski polotok. Še večji obseg pa je dobil boj med zahodno (krščansko) Evropo in islamom v času križarskih vojn. Po porazu križarjev in njihovem izgonu so evropske države spet ogrozile arabski svet šele v 18. stoletju, v času osvajalne politike evropskih držav v Južni in Jugovzhodni Aziji. To je tudi čas najhujših vpadov Turkov (15. do 18. stoletje) na ozemlje Evrope. Z vzponom evropskih držav v 19. stoletju so predvsem Velika Britanija, Francija in Rusija začele postopno zasedati območja prednje in osrednje Azije. Razlogov, da je islamski svet postal lahek plen evropskih držav in da je bila islamska civilizacija le še blede senca nekdanje veličine, je bilo več. Najpomembnejši so bili korupcija in nesposobni vladarji, neenotnost islamskega sveta (suniti, šiiti), politična nestabilnost, prepočasne reforme in splošna tehnična zaostalost. Odnose med civilizacijama je še bolj poglobila kriza v Turčiji po koncu prve svetovne vojne. Udarec je islam doživel tudi z ustanovitvijo judovske države leta 1948, ki je sprožila več vojn med Judi in Palestinci, kar je posredno pomenilo tudi spopad med ZDA in islamom. Še posebej po terorističnih napadih v New Yorku in Londonu se je pokazalo, kako zelo slabo poznamo islam. Morali bi se veliko bolj zavedati, da je treba gledati na islam z vidika spoštovanja do drugače verujočih, ne pa s stališča strahu pred agresivno religijo, ki naj bi ogrožala mir v svetu. Strah pred drugačnostjo muslimanov je neutemeljen, saj nas ti s svojimi navadami in običaji ne le bogatijo, ampak lahko tudi učijo ljubezni in spoštovanja do sočloveka.

Povzetek

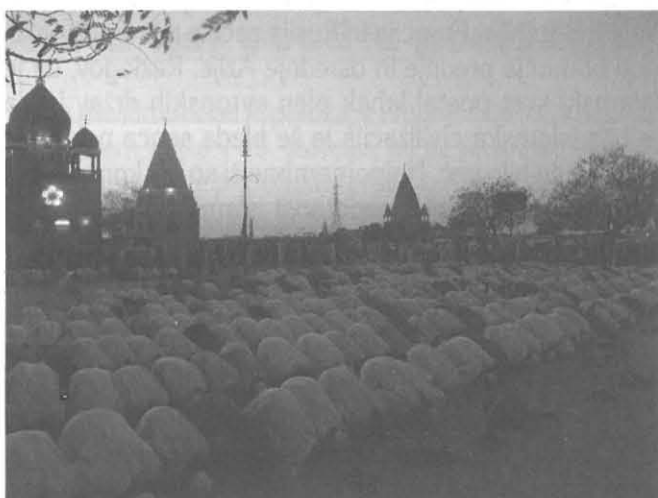
Islam označuje skoraj 1400-letna zgodovina in trenutno več kot milijarda vernikov. Začetki islama segajo v 7. stoletje, ko je na območju Meke in Medine deloval božji prerok Mohamed. Že kmalu po prerokovi smrti je zanos, ki ga je vzbujala nova vera, pripravil Arabce k temu, da so se spustili v osvajanje sveta, ki se je razmahnilo v eno najmogočnejših dogajanj v zgodovini človeštva. Sledilo je obdobje, ko je bil v skoraj tisočletnem obdobju islam, skupaj s Kitajsko, vodilna civilizacija na svetu. To je čas mogočnega omajadskega in abasidskega kalifata (kalif je naslov Mohamedovih naslednikov, od tod kalifat), kanatov, ki so nastali na razpadlem mongolskem cesarstvu

Fotografija 1: Marsikje v islamskem svetu je položaj žensk del tradicije. (Avtor: dr. Dragan Potočnik.)

Fotografija 3: Največji problem strpnosti na Zahodu je, da islam premalo poznamo. (Avtor: dr. Dragan Potočnik.)

Fotografija 2: Muslimani pri opravljanju večerne molitve v Kartumu v Sudanu. (Avtor: dr. Dragan Potočnik.)

Mag. Blaž Vurnik, Mestni muzej Ljubljana

Oblikovanje nacionalnih gibanj v Sovjetski zvezi kot vzvod razpada zvezne države s posebnim poudarkom na neslovanskih zveznih republikah ter vlogi reformne politike Mihaila Gorbačova v tem procesu v letih 1988–1991 (drugi del)*

V. Osnovne značilnosti in klasifikacija narodnih prebujanj

Nacionalizmi in gibanja za narodno afirmacijo in končno odcepitev od SZ so se v različnih koncih države odvijali različno. V grobem lahko ločimo šest načinov in okoliščin razvoja »pomladi narodov« na območju ZSSR, ki se med seboj delno prekrivajo, vendar kažejo posebnosti na posameznih območjih:

- a) Pribaltik – Litva, Latvija, Estonija – kot najbolj »evropeizirani« ali bolje »zahodnjaški« del SZ so svoje zahteve navezoval na pravne temelje neveljavnosti pogodb, s katerimi so vse tri države leta 1940 prišle v sklop SZ (to velja tudi za Gruzijo in Moldavijo). Značilno za dogajanja v tem delu SZ je, da proces afirmiranja narodne zavesti in osamosvajanje držav nista povzročila pogromov enega dela prebivalstva nad drugim in da ni prišlo do resnejših spopadov prebivalstva z vojsko ali policijo. Konflikti (razen nasilnih dušitev demonstracij in za evropske razmere precej krvave zasedbe ključnih točk v Vilnusu januarja 1991) so potekali na parlamentarni in diplomatski ravni ter s pritiskom ekonomske blokade centra proti Litvi. Končni rezultat je bil vzpostavitev parlamentarnih, večstrankarskih demokracij zahodnega tipa v samostojnih državah.
- b) Kavkaz (Armenija, Azerbajdžan, Gruzija) je bil deležen drugačnega razvoja dogodkov. Med posameznimi

narodnimi skupinami, ki živijo druga ob drugi, je prihajalo do napetosti, ki so se stopnjevale do pravih pokolov in spopadov. V nacionalnem viharju so se na oblast povzpeli posamezniki, ki so ohranjali ali celo stopnjevali diktaturo kot način vladanja, kar sicer le delno velja za armenskega predsednika Levona Ter-Petrosjana. Sovjetska vojska je večkrat usodno posegla v razvoj dogodkov z izjemno brutalnimi dušitvami demonstracij in s tem dodatno povečala prepad med centrom in republikami.

- c) Ozemlja, ki niso imela statusa zveznih republik (avtonomne republike ali manjše enklave) in se zato niso mogla sklicevati na pravico do odcepitve, ki jo je sovjetska ustava formalno priznavala zveznim republikam. Takšne oblasti so v svojih sovjetih brez formalnopravne podlage spreminjale statute svojih ozemelj (jih na primer razglašale za zvezne republike ali pa jih priključevale drugim republikam, kot so na primer storili Armenci v Gorskem Karabahu) in v poznejših primerih (zlasti leta 1991 in pozneje) tudi takoj začela z organizacijo oboroženih enot, kar se je v najradikalnejši obliki zgodilo v Čečeniji, ki je sama (predsednik Dudajev) preklicala izredno stanje, ki so ga razglasile (ruske) oblasti v Moskvi in razglasila vojno stanje.¹
- d) Poseben primer je Moldavija, ki je svoje nacionalne zahteve formulirala v razponu od večje suverenosti do odcepitve in priključitve k Romuniji. Podoben je primer Azerbajdžana, kjer so se pojavljale tudi lokal-

* Prvi del članka je bil objavljen v Zgodovini v šoli, letnik XIV, št. 3–4, str. 28–31.

¹ Čečenija je zaradi obsežnosti in intenzivnosti vojaškega spopada postala najbolj znano krizno žarišče na področju nekdanje Sovjetske zveze. Do prave vojne je prišlo v letih po obravnavanem obdobju. Leta 1991 je Čečenija razglasila suverenost, dve leti pozneje pa popolno neodvisnost. Avgusta 1994 je Moskva začela z obsežnim vojaškim napadom, ki je vključeval tudi neselektivno letalsko bombardiranje čečenske prestolnice Grozni. Po teh napadih je Čečenija organizirala gverilsko vojskovanje, ki je v tej, pretežno muslimanski republiki, kmalu dobila obeležje džihada, povezanega z bojem za nacionalno osvoboditev.

ne (predvsem v obmejnih predelih z Iranom) zahteve po priključitvi k Iranu, kjer naj bi živeli t. i. iranski Azerbajdžanci. Moldavijo in Azerbajdžan, pa tudi Gruzijo, Rusijo ter srednjeazijske republike družijo skupno dejstvo, da na teh ozemljih živijo tudi strnjene skupine drugih narodov, katerih zahteve po narodni afirmaciji in suverenosti so »matični« narodi republike radikalno zatirali in jim te pravice odrekli.

- e) Peta skupina so ljudstva, ki so bila v kontekstu stalinistične nacionalne politike preseljena s svojih avtohtonih ozemelj in so v osemdesetih zahtevala popravilo krivic (najbolj znani so krimski Tatari). Ker njihova matična ozemlja niso bila prazna, je vprašanje njihove vrnitve presegalo možnost politične odločitve v okviru perestrojke in je pomenilo odpiranje socialnih, ekonomskih, nacionalnih in kulturnih vprašanj.
- f) Slovanski svet (Rusija, Ukrajina, Belorusija) in Kazahstan imata nekaj skupnih posebnosti, saj sta do neke točke še iskala možnosti za dogovore o nekakšni skupni zvezi suverenih republik. Posebnost v tem kontekstu sta bili Ukrajina, ki je s končno odločitvijo, da se prenovljeni zvezi ne priključi, razbila zadnje upe o kohezivnosti na območju SZ, in Rusija, ki je bila zgodovinska nosilka imperija, ki je v tistem trenutku živel kot ZSSR in je z razglasitvijo svoje suverenosti na neki način amputirala druge dele imperija (nekatero nacionalistične skupine v Rusiji so javno zahtevale osamosvojitve Rusije, ker naj bi jo manj razvite republike v zvezi stale več, kot je od njih dobila), oblasti Sovjetske zveze pa spodnesla tla pod nogami, s čimer se je začel kratek proces, ki je iz Gorbačova napravil kralja brez kraljestva.

V. 1. Pribaltik

Začetki radikaliziranega nacionalnega gibanja v Pribaltiku sežejo v leto 1986, ko je bila v latvijskem mestu Liepaja ustanovljena skupina, ki si je nadela ime Organizacija za zaščito človekovih pravic Helsinki-86, oziroma krajše Helsinki-86. Ustanovila jo je skupina delavcev z namenom zagotoviti pravice iz Helsinške listine. Nekaterim zahodnim politikom in organizacijam so poslali na roke napisana pisma, v katerih so izražali zahteve po politični in ekonomski avtonomiji Litve, spoštovanju človekovih pravic, koncu rusifikacije ter uvedbo latvijskega jezika kot glavnega jezika v Latviji. Odmevov z zahoda ni bilo, pač pa je na skupino postal pozoren KGB. Pogumna poteza skupine Helsinki-86 je bil sklic demonstracij 14. junija 1986 ob obletnici množičnih deportacij leta 1941.² Prebivalstvo se je odzvalo, demonstracije so uspele, v Pribaltiku se

je začelo obdobje demonstracij, množičnih zborovanj in različnih prireditev, ki so manifestirale narodno enotnost.

23. avgusta 1987 je izbruhnilo v vseh treh glavnih mestih pribaltskih republik, Litve, Latvije in Estonije, kjer so bile demonstracije, ki so obeležile obletnico podpisa sporazuma Molotov Ribbentrop, s katerim je leta 1939 v tajnem protokolu Nemčija prepustila Baltik kot vplivno območje Sovjetski zvezi. Glasilo CK KP ZSSR *Pravda* je glavne iniciatorje demonstracij ponovno iskala v emigraciji v sodelovanju z zahodnimi obveščevalnimi službami, kot »domačega organizatorja« pa je navajala skupino Helsinki-86, ki naj bi imela za cilj obnovitev Letonije iz leta 1939 ali pa vsaj ustanovitev letonske nacionalne vojske, ukinitve netradicionalnih gospodarskih panog in izselitev vseh, ki niso letonske narodnosti.³ Demonstranti so zahtevali, naj se naravnost pove, kako so tri pribaltske dežele postale del sovjetske države. Ozadje problemov, na katerih so se krepili baltski nacionalistični občutki, je bilo zelo raznoliko in se je raztezalo od neupoštevanja lokalnih jezikov do uradnega zgodovinopisja, ki je obdobje samostojnosti teh držav enačilo s fašizmom, priključitev k Sovjetski zvezi pa kot rešitev pred Nemci in stalinističnimi čistk, v katerih je izginilo več deset tisoč Estoncev, Latvijcev in Litvancev.⁴

Ob Baltiku so se nacionalna čustva navezovala na obletnice pomembnih zgodovinskih dogodkov. Pribaltske narode, ki so bili med seboj narodnostno in jezikovno bistveno različni in tudi versko neenotni, je v skupnem boju za neodvisnost združevala predvsem zgodovinska okoliščina oziroma način, na katerega so postali del SZ. Poleg tega so bili skupni tudi argumenti, s katerimi so zahtevali samostojnost; vse tri države so bile samostojne od konca 1. svetovne vojne do leta 1940, v tem času so vse tri doživljale napredek, bile del zahodnoevropskega sveta s primerljivim standardom, nobena od njih se ni želela vključiti v SZ prostovoljno, v teh državah tudi ni bilo socialistične revolucije, ampak okupacija Rdeče armade, vloga lokalnih komunistov pa je bila vloga izdajalcev.⁵ Glede na to tako pakt Molotov-Ribbentrop kot tudi aneksija leta 1939 in 1940 po mednarodnem pravu nista legalna. Kot nasledniki teh nelegalnih dogodkov naj bi bili tudi sovjeti (oziroma kar vsi organi oblasti) ob koncu osemdesetih let nelegalni, saj so bile pribaltske države realno gledano pod okupacijo Sovjetske zveze.⁶ Prava katastrofa za legitimnost in ugled latvijske KP se je zgodila v začetku junija 1988, ko je Mauriks Vulfsons, star član partije, izjavil, da se v letu 1940 v Latviji ni zgodila nikakršna socialistična revolucija. Vulfsons je dobro vedel, o čem govori, saj je bil že takrat član partije in tako eden tistih, ki so Latvijo spravili pod okrilje SZ.⁷ Iz teh trditev se je razvila logika, ki je formalnopravno sicer ustrezala

² Jan Arveds Trapans, *The Sources of Latvia's Popular Movements, v: Toward Independence. The Baltic Popular Movements* (ed. Jan Arveds Trapans), Westview Press, San Francisco, 1991, str. 27.

³ Delo, 2. 9. 1987 (Pravda: za demonstracije so krivi letonski nacionalisti).

⁴ Delo, 21. 9. 1987 (Vrnitev k leninski nacionalni politiki).

⁵ Toward Independence. *The Baltic Popular Movements* (ed. Jan Arveds Trapans), Westview Press, San Francisco, 1991, str. 4.

⁶ Jan Arveds Trapans, *The Sources ...*, str. 39.

⁷ Jan Arveds Trapans, *The Sources ...*, str. 32.

realnemu stanju in je zlasti poleti leta 1989 predstavljala pravo vročo politično temo. Izpeljava dejstev je bila zares prevratna. Z razglasitvijo tedanjih sovjetov za nelegalne, je bila vsaj na debatnem nivoju vzpostavljena možnost, da se sovjetom oblast odvzame. V resnici nadaljnji politični dogodki v nobeni od treh republik niso potekali na tak način, ampak ravno nasprotno; prav sovjeti teh republik so sprejemali sklepe, ki so posamezne republike oddaljevali od centra.

Poleg že omenjenega 23. avgusta sta se kot primerni priložnosti za manifestiranje nacionalnih občutij v Estoniji pojavila še 2. februar, dan, ko je leta 1918 Lenin z Estonijo sklenil mirovni sporazum v mestu Tartu in 24. februar, ko je bila istega leta razglašena neodvisnost Estonije. Glede na izkušnjo s 23. avgustom leto poprej, je v začetku leta 1988 v pričakovanju 2. in 24. februarja prezidij vrhovnega sovjeta Estonije spremenil zakonske predpise o javnih demonstracijah tako, da je nekoliko zapletel postopke ob prijavljanju zborovanja, obenem pa organizatorja zavezal k materialni odgovornosti za nastalo škodo ob demonstracijah. S tem so demonstracije onemogočili. Vendar pa je poleg tega estonska vlada pripravila tudi osnutek zakonskega besedila, s katerim je v šolstvo uvajala obvezen pouk estonskega jezika za tiste učence, katerih materin jezik ni estonski.⁸

Ko je napočil 2. februar leta 1988, so oblasti ob osem-inšestdeseti obletnici tartuškega miru pravilno pričakovale demonstracije zlasti v tem mestu. Policija je zaprla dostop do kraja, kjer je bil mir podpisan, zaradi česar je prišlo do nasilnega obračuna med policijo in mladino, ki je hotela izsiliti prosto pot do kraja podpisa. Še istega meseca je Estonsko društvo za varovanje dediščine (EDVD) objavilo, da bo začelo zbirati ustne vire. Na katero zgodovinsko temo in obdobje naj bi se ti ustni viri nanašali, ni bilo težko ugotoviti. V marcu je EDVD zahtevalo objavo seznamov oseb, ki so bile po drugi svetovni vojni deportirane iz Estonije v druge konce SZ.

Demonstracije in množična zborovanja so v Litvi, Latviji in Estoniji pomenila stalnico javnega političnega dogajanja do dokončne osamosvojitve v letu 1991. Vezane so bile na že omenjene datume, a tudi na druge datume, ki so bili zgodovinsko povezani s samostojnostjo posameznih treh držav ali izgubo le-te. Povsem brez žrtev ni šlo. Policija se je z demonstranti večkrat spopadla, do marca 1988 praviloma vsakokrat. Kasneje se je državni pritisk na demonstracije umiril. Posebnost Estonije so bile prireditve (npr. koncerti idr.), ob katerih je množica navzočih prepevala domoljubne pesmi. Vrhunec takšnega dogajanja se je zgodil v Tallinnu, ko je na štiridnevem festivalu junija 1988 prepevalo kakšnih 100.000 ljudi, kar

je estonskemu boju za neodvisnost nadelo ime »pojoča revolucija«. Verjetno ena največjih manifestacij v sodobnem svetu je bila t. i. »veriga ljudi« 23. avgusta 1989, ko je približno dva milijona Estoncev, Latvijcev in Litvancev držeč se za roke na cesti med Tallinnom in Vilniusom ustvarilo 650 km dolgo »verigo«.

V vseh treh republikah so se vzpostavili štirje politični tabori. Komunistične partije posameznih republik so ostale pomemben politični dejavnik, čeprav so v javnosti vztrajno izgubljale podporo, kljub temu da so prevzemale tudi nacionalne zahteve. S komunističnimi partijami so se povezovala t. i. internacionalistična gibanja, ki so združevala večinoma rusko prebivalstvo pribaltskih republik in so ostro nasprotovala procesu osamosvajanja letih. Delna liberalizacija javnega in političnega življenja, ki jo je omogočila perestrojka, je omogočila nastanek t. i. »narodnih front«⁹, ki so postale vodilne sile pri politični emancipaciji pribaltskih narodov. Poleg teh so se pojavile tudi radikalne nacionalistične skupine, ki sicer niso imele prevladujočega deleža javne podpore, po nekaterih anketah iz leta 1989¹⁰ pa so imele močnejšo podporo javnosti od komunistične partije. Te nacionalistične organizacije so na neki način celo zavirale razvoj osamosvajanja, saj so na primer estonski narodni radikali nasprotovali uvedbi estonskih državnih simbolov pred koncem »sovjetske okupacije«, sporazumu med Estonijo in Jelcinovo Rusijo, s katerim sta obe republiki druga drugi priznali suverenost, in referendumu o neodvisnosti marca 1991.¹¹ Z zahtevami po pretirano prelomnih odločitvah, ki jih politične razmere najverjetneje ne bi prenesle, so poskušali zavirati sprejemanje odločitev, ki so pomenile postopen razvoj republik v suverene in neodvisne države. Eno takšnih radikalnih gibanj je bilo tudi že omenjeno EDVD, ki se je z drugimi, podobno mislečimi skupinami februarja 1990 združilo v »Estonski kongres«, ki je imel predvsem en cilj – ponovno vzpostavitev državne suverenosti.¹²

Iniciativa za ustanavljanje narodnih front je prišla iz Estonije. V prvih dneh aprila 1988 so tam zasedali umetniški sindikati, ki so združevali estonsko inteligenco. Osnovna ugotovitev zasedanja je bila, da je narod pred katastrofo, ki jo lahko preprečijo le radikalni ukrepi. Zato so udeleženci plenuma zahtevali široke politične pravice, ekonomsko in kulturno neodvisnost, preprečevanje priseljevanja iz drugih delov SZ ter rehabilitacijo žrtev stalinizma. Čez nekaj tednov je estonski ekonomist Edgar Savisaar v neki televizijski pogovorni oddaji predlagal oblikovanje legalne opozicije. Takoj po oddaji so stekli pogovori, ki so se zaključili z nastankom narodne fronte.¹³

Značilno za narodne fronte je, da so njihove nacionalne zahteve nastajale že v vrtincu dogajanj, saj sprva

⁸ Delo, 17. 2. 1988 (Estonske obletnice so vse bolj sporne).

⁹ V angleški literaturi se ta gibanja imenujejo »popular fronts«, kar bi v dobesednem slovenskem prevodu pomenilo »ljudske fronte«, vendar je slovensko časopisje v aktualnem času ta gibanja večinoma imenovalo narodne fronte.

¹⁰ Jan Arveds Trapans, *The Sources ...*, str. 40.

¹¹ Peet Kask, *National Radicalization in Estonia: Legislation on Citizenship and Related Issues: Nationalities Papers*, 22. 2. 1994.

¹² *Neue Zürcher Zeitung*, 6. 4. 1990 (Estlands Sonderweg zur Unabhängigkeit. Ein Kongress als Vertretung der ethnischen Esten).

¹³ Jan Arveds Trapans, *The Sources ...*, str. 31.

niso imele namena »odcepljati« republik od SZ. Pribaltski narodi so v začetku govorili o neodvisnosti kot o široki ekonomski in politični suverenosti treh republik. Njihovo nezadovoljstvo je bilo usmerjeno proti moskovski centralizaciji in rusifikaciji.¹⁴ Takšna suverenost, ki je vključevala tudi nacionalne zahteve, kot na primer uvedbe narodnih jezikov kot uradnih jezikov v teh treh republikah, naj bi nastala v procesu perestrojke. Zato so se narodna gibanja v začetku ves čas sklicevala na perestrojko, Litvansko nacionalno gibanje se je celo institucionaliziralo z imenom Litvansko gibanje za perestrojko. V toku dogodkov je bila perestrojka vedno manj zanimiva, saj so zahteve prerasle tiste meje, znotraj katerih je bilo mogoče uresničiti nacionalne zahteve Baltov.

Estonska narodna fronta je sredi leta 1988 izdelala reformni model, ki se ga je kasneje prijel ime »Baltski model«. Osnovne zahteve tega modela so bile: ekonomske reforme naj se izvajajo na osnovi tržnega sistema, ekonomija pribaltskih dežel mora biti pod kontrolo njihovih vlad, naravni viri pripadajo republikam, v državnem proračunu morajo biti pribaltske dežele ločene, prav tako ločeno naj bo zbiranje davkov. Tako formulirane zahteve so sprejela tudi gibanja v Latviji in Litvi. V začetku novembra so se predstavniki vseh treh gibanj sestali v Rigi ter izdali skupno izjavo, v kateri so nasprotovali Gorbačovim (novembra 1988) predlogom ustavnih sprememb, ki bi še dodatno omejile suverenost republik in centralizirale državo. Uklinjen naj bi bil celo 72. člen sovjetske ustave, ki je republikam (sicer le teoretično) zagotavljal pravico do izstopa iz zveze.¹⁵ Vendar je šla Estonija še dlje od golega nasprotovanja Gorbačovu. Vrhovni sovjet te republike je 16. novembra 1988 razglasil republiško suverenost s potrditvijo zahtev iz »baltskega modela«, poleg tega je republiško zakonodajo postavil nad zvezno.¹⁶

V Litvi je kot narodna fronta nastalo gibanje Sajudis (v litvanščini ta beseda pomeni »gibanje«) kot gibanje v podporo perestrojki. Neformalno so se posamezniki in skupine v to gibanje povezali že 23. maja 1988, ko sta litvansko javnost razburila dva dogodka. Prvi je bil izbor delegatov za 19. kongres sovjetske KP, ko je delegate izbral sam partijski vrh. Drugi dogodek, ki je vzbudil litvanske strasti, pa je bila odločitev Moskve o širjenju kemične industrije v Litvi, kar je neposredno ignoriralo odločitev litvanske vlade o prepovedi širjenja industrije v mestih, ki so že bila obremenjena z visoko stopnjo onesnaženosti. Sajudis je 24. junija organiziral zborovanje pred odhodom delegatov na 19. kongres KPSZ.¹⁷ Udeležilo se ga je okoli 50.000 ljudi, zborovanja ob vrnitvi delegacije pa 100.000 ljudi. Rekord je bil potolčen še enkrat, 23. avgusta, ko

je na zborovanju sodelovalo 250.000 ljudi.¹⁸ Množičnost udeležbe zborovanj in demonstracij je pomembna posebnost v delovanju narodnih front, saj je prav množični odziv pri manifestiranju nacionalnih zahtev zavračal trditve, ki so prepričevale sovjetsko javnost, da je »separatizem« v Pribaltiku stvar posameznih ekstremistov, in ki je vodstvom republik, ki so imele zaradi močne imigracije in rusifikacije komajda še večinsko nacionalno prebivalstvo posameznih držav, omogočalo legitimnost njihovega početja. Sajudis je zahteval, da se objavi skrivni protokol pakta Molotov-Ribbentrop, izpusti politične zapornike, odpre arhive ter da se znova napiše šolsko zgodovino, v kateri so bile vlade v času samostojnosti označene kot fašistične. Najpomembnejša zahteva je bila zahteva po vzpostavitvi republiške suverenosti. Formalno se je Sajudis ustanovil šele 22. oktobra 1988. Na ustanovnem kongresu je Sajudis sprejel program, sestavljen iz 34 točk. Med drugim je program zahteval ekonomsko suverenost Litve, rabo litovščine kot uradnega jezika, več poudarka v zvezi z okoljevarstvenimi vprašanji ipd.¹⁹ Sajudis, ki je do volitev spomladi leta 1989 predstavljal le mobilizacijski instrument nacionalnega preporoda, je v tem času objavil tri deklaracije (deklaracijo moralne neodvisnosti novembra 1988, deklaracijo duhovne neodvisnosti februarja 1989 in deklaracijo politične neodvisnosti maja 1989), ki so bile manifestativnega pomena. Na volitvah v vrhovni sovjet Litve 1990 je Sajudis dosegel zmago (90 od 141 poslanskih sedežev) in je v vrhovnem sovjetu začel v praksi uveljavljati zahteve iz svojih deklaracij. Med drugim je postavil zahtevo po odpravi vseh tistih ustavnih določb, ki Litvo oziroma njene državljane zavezujejo do armade ZSSR.²⁰ Uveljavitev te zahteve v poznejših tednih je bila ena od manj spretnih odločitev Sajudisa, saj si je s tem Litva nakopala močnega sovražnika – vojsko, obenem pa kopici svojih državljanov (fantom, ki se niso odzivali na nabor) povzročila precej težav, vključno s fizičnim nasiljem. Predsedstvo vrhovnega sovjeta je prevzel vodja Sajudisa, muzikolog Vytautas Landsbergis, ki se je v zgodovino zapisal kot nekoliko preveč nestrpen, nepripravljen na kompromise in diplomatsko nespreten politik. Vendar v tej politični maniri ni bil osamljen. Sajudis v celoti je s svojo zagnanostjo uveljavljanja nacionalnih zahtev dajal vtis politične nezrelosti. Landsbergis je kot glavni predstavnik Sajudisa in Litve tako nehote prevzel vlogo nezrelega politika v nasprotju s prav tako Sajudisovo litovsko predsednico vlade Kazimiere Prunskiene, ki je predstavljala umirjeni del Sajudisa, vendar je zaradi nasprotij o kompromisnih rešitvah (Prunskienejeva je celo predlagala sprejem moratorija na neodvisnost)²¹

¹⁴ Toward Independance. The Baltic Popular Movements (ed. Jan Arveds Trapans), Westview Press, San Francisco, 1991, str. 3.

¹⁵ Teleks, 15. 12. 1988 (Vihar v sovjetskem imperiju).

¹⁶ V. Stanley Vardys, Sajudis National Revolution in Lithuania, v: Toward Independance. The Baltic Popular Movements (ed. Jan Arveds Trapans), Westview Press, San Francisco, 1991, str. 16–18.

¹⁷ O razvoju in delovanju Sajudisa v prvih dveh letih obstoja, v: Alfred Erich Senn, Lithuania Awakening, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 1990.

¹⁸ V. Stanley Vardys, Sajudis ..., str. 13–14.

¹⁹ Start, 12. 11. 1988 (Led puca na Baltiku).

²⁰ Delo, 10. 2. 1990 (Litovci se pri odcepitvi od ZSSR ne boje nobenih ovir).

²¹ Delo, 27. 6. 1990 (Litva počasi popušča: razglasitev moratorija?).

med vlado in vrhovnim sovjetom Litve ob sovjetski ekonomski blokadi Litve (od 18. aprila, ko je bila prekinjena dobava nafte, do 16. avgusta, ko je bil podpisan sporazum o gospodarskem sodelovanju med Rusijo in Litvo) odstopila s položaja.

Ključni dogodek v procesu osamosvajanja Litve se je zgodil 11. marca 1990, ko je vrhovni sovjet Litve, v katerem so imeli večino odposlanci Sajudisa, izglasoval obnovo litovske samostojnosti oziroma »nepretrganost litovske državnosti in neodvisnosti«²², sklicujoč se na odločitev kongresa ljudskih odposlancev ZSSR z dne 24. decembra 1989, ko je kongres na zahtevo treh pribaltskih republik obsodil zloglasni pakt iz leta 1939 kot nezakonitega.²³ Dogodek v vrhovnem sovjetu Litve ni bil ključen le zaradi tega, ker je vsaj z vidika Litve pomenil formalno-pravno prekinitev sovjetske oblasti v tej republiki, ampak predvsem zato, ker je bila Litva prva med tremi, ki se je odločila za tako konkreten korak k samostojnosti. Latvija in Estonija sta bili previdnejši. Tudi zaradi tega, ker je bil v teh dveh republikah delež nelatvijskega oziroma neestonskega prebivalstva bistveno večji kot v Litvi. Poleg tega je Estonija že dosegla pomemben korak pri ustvarjanju suverenosti; že junija 1988 je KPSZ Estoniji zagotovila pravico do gospodarske suverenosti, ustanovljeno je bilo celo ministrstvo, ki ga je vodil ustanovni vodja narodne fronte Savisaar in ki naj bi pripravilo vzpostavitev ekonomske suverenosti Estonije.²⁴ Tega uspeha Estonija z nepremišljeno potezo ni hotela ogroziti. Gledano z vidika celotne države je bil litovski 11. marec 1990 še neprimeren pomembnejši. Pod vprašaj je namreč postavil ne le celovitost države, ampak je pomenil tudi (in predvsem) vprašanje reakcije Kremlja oziroma konkretnije Mihaila Gorbačova. V skladu z reformsko politiko perestrojke in glasnosti ter dejstva, da gre za dogodke v najbolj evropsko orientiranem delu države, si Gorbačov nikakor ni mogel privoščiti večjega policijskega ali celo vojaškega posega v Litvi, saj bi to omajalo njegov mednarodni ugled in kredibilnost. Vendar je Litva svojo naglo odločitev drago plačala. Prihodnji meseci so bili meseci napetosti med Moskvo in Vilniusom, ki so se stopnjevali do ekonomske blokade Litve; ta je tako skorajda ostala brez električne energije, nafte in nekaterih drugih življenjsko pomembnih surovin. Gorbačov je napovedoval, da bo Litvi zveza začela prodajati surovine po svetovnih cenah in v trdi valuti, česar v celoti na SZ vezano litovsko gospodarstvo nedvomno ne bi vzdržalo.²⁵ Vrhunec napetosti je bil januarja 1991, ko so posebne enote vojske zasedle nekatere strateške točke v glavnem mestu Vilnius. Pri tem je padlo tudi nekaj civilnih žrtev.

Kljub medsebojnemu sodelovanju narodnih front in tudi oblasti Estonije, Litve in Latvije pa v času ekonomske

blokade Litve drugi dve republiki svoji soborki za narodno emancipacijo nista nudili nikakršne konkretne pomoči, saj so se oblasti v Tallinnu in Rigi bale, da bodo ekonomske sankcije in drugi pritiski doleteli tudi njih.

V zvezi z začetki razvoja nacionalnega gibanja v Latviji smo že govorili. Skupina Helsinki-86 je nastala kot poskus, da bi dosegli spoštovanje človekovih pravic, v svoj program pa je vključila tudi nekaj narodnih zahtev. Leta 1988 je spremembe glasno zahtevala skupina Preporod in prenova, versko (luteransko) gibanje, ki je bilo eno bolj organiziranih verskih gibanj, ki so se sicer pojavljala v vseh treh pribaltskih republikah. Tako kot v Litvi in Estoniji so se tudi v Latviji v narodno gibanje aktivno vključevali umetniški sindikati, partijsko osnovane organizacije, ki so perestrojko izrabile kot možnost za kritiko komunističnega režima in odpiranja tem, ki so do nedavnega veljale za tabu. Umetniški sindikati so organizirali dogodke, kot je bil pogovor o posledicah stalinizma 3. marca 1988. Razširjeni plenum, ki so ga sklicali latvijski umetniški sindikati 1. in 2. junija 1988, velja kot dogodek, na katerem je nastala latvijska narodna fronta. Govorci so sicer izražali bolj umirjene zahteve: republiška suverenost v smislu ekonomskih ukrepov v okviru perestrojke, latvijsko državljanstvo, latvijski jezik kot uradni jezik. Pomembno geslo, v duhu katerega so se ljudje zbirali okrog narodne fronte v Latviji, je bil boj proti birokraciji, zato so ustanovitelji pričakovali, da bo interes za fronto večji tudi pri nelitovskem prebivalstvu Litve, kar pa se zaradi (čeprav umirjenih) nacionalnih zahtev ni zgodilo, saj je bilo kar 90 % pripadnikov fronte Latvijcev.²⁶

Značilno je, da v letu 1988 noben od umirjenih delov narodnih gibanj še ni zahteval samostojnosti, temveč le ekonomsko suverenost. Narodne zahteve so bile vezane na bolj prestižna vprašanja starih zastav in grbov ali na že nekoliko bolj konkretna vprašanja, kot vprašanje jezika in državljanstva.²⁷ Meje perestrojke so bile presežene šele v letu 1989. Eden od takih »presežkov«, ki so vedno znova povzročali odpor moskovskih oblasti in ruskega prebivalstva v Pribaltiku, je bil sprejem volilnega zakona za volitve v estonske lokalne sovjete. Po tem zakonu so aktivno volilno pravico dobili vsi, ki so v Estoniji živeli od dveh do petih let, pasivno volilno pravico pa tisti, ki so v Estoniji živeli več kot pet let.²⁸ Ostre odzive so izzvali tudi zakoni o uradnih jezikih, državljanstvu ipd. Odziv Kremlja je bil praviloma takšen, da je sklepe republiških vrhovnih sovjetov razglasil za protizakonite ali protiustavne, domače rusko prebivalstvo pa je napovedovalo in razglašalo stavke.

Narodna gibanja so v pribaltskih deželah opravila pomembno vlogo mobilizacije prebivalstva, odpiranja medijskega prostora, javnega formuliranja zahtev, za katere

²² Delo, 13. 3. 1990 (Litovci niso nikoli opustili boja za neodvisno domovino).

²³ David Kirby, *The Baltic World 1772–1993 (Europe's Northern Periphery in an Age of Change)*, Longman, London, New York, 1995, str. 433.

²⁴ Naši razgledi, 7. 10. 1988 (Baltiška avantgarda).

²⁵ Newsweek, 26. 3. 1990 (The Littlest Revolution).

²⁶ Start, 12. 11. 1988 (Led puca na Baltiku).

²⁷ Jan Arveds Trapans, *The Sources ...*, str. 33–32.

²⁸ Delo, 19. 8. 1989 (Z zakonom o volitvah so želeli v Tallinnu zlasti »opozoriti« Kremelj).

so bile pred pojavom perestrojke in glasnosti zagrožene visoke zaporne kazni. Ko govorimo o gibanjih, moramo vsaj kot fragment omeniti sorodnost dogajanja v drugih delih Evrope, tako na zahodu kot vzhodu, tudi v Jugoslaviji, predvsem pa v Sloveniji. Osemdeseta leta (predvsem sredina in druga polovica) je čas formiranja t. i. »novih družbenih gibanj«, katerih osnovne značilnosti so množičnost, neformalnost članstva in v končni fazi institucionalizacija gibanja kot društva, politične stranke ali kakšne druge formalno organizirane skupine. Narodne fronte v pribaltskih deželah so sprva delovale kot tipična nova družbena gibanja s specifičnimi nacionalnimi, političnimi in ekonomskimi zahtevami, s katerimi se je lahko identificiral kdorkoli je to želel. Vendar pri nastajanju te oblike družbenega povezovanja narodna gibanja v pribaltskih republikah niso orala ledine. Prva odkrita nasprotovanja moskovskim oblastem, ki jim lahko pripišemo tudi narodnostni pomen, so prišle s strani ekološko osveščenih gibanj. »Zelena« gibanja so dobila nacionalno obeležje predvsem zato, ker so se borila proti ekološko vprašljivim ukrepom zvezne vlade na ozemlju posameznih republik. V Latviji so okoljevarstveniki že jeseni 1986 uspešno protestirali proti gradnji velikega jezera za hidroelektrarno, v Estoniji proti odpiranju novih fosfatnih rudnikov in v Litvi proti povečanju nuklearne elektrarne Ignalina ter širjenju kemične industrije v litovskih mestih. Seveda so bili v ozadju tudi drugi strahovi. Z odpiranjem novih rudnikov in širitvijo zvezne industrije bi se povečalo priseljevanje prebivalstva iz drugih delov SZ, predvsem iz Rusije, kar bi še zmanjšalo delež domačega prebivalstva. Tudi kasneje so se »zelena« gibanja vključevala v dejavnosti narodnih gibanj. Nekateri avtorji študij o narodnostnem vprašanju v Pribaltiku celo nakazujejo trditev, da se je narodni preporod v Pribaltiku začel pravzaprav z okoljevarstvenimi vprašanji, kar kronologija tudi podpira.²⁹

O priljubljenosti vseh treh nacionalnih gibanj govorijo izidi volitev v kongres ljudskih deputatov ZSSR, ki so bile marca 1989: Litovski Sajudis je dobil 36 od 42 sedežev, estonska narodna fronta 27 od 45 in v Latviji je bilo izvoljenih tri četrtine pripadnikov reformističnih gibanj.³⁰

Nastanek in delovanje narodnih front, postopna radikalizacija in tudi institucionalizacija nacionalnih zahtev v vrhovnih sovjetih, so povzročile reakcijo neestonskega, nelatvijskega in nelitovskega prebivalstva v teh republikah. Predvsem Rusi so ustanavljali t. i. internacionalistične fronte, ki so se zavemale za pravice imigrantov, ki so v preteklih desetletjih prišli v te republike. Tudi ta gibanja so razglašala pripadnost perestrojki. V Estoniji so se ta gibanja združevala pod imenom Interdviženie (Intergi-

banje), v Latviji (in tudi v Moldaviji) kot Interfront ter v Litvi kot Jedinstvo (Enotnost). Te fronte so nastajale že v letu 1988, bolj dejavne pa so bile takrat, ko so vrhovni sovjeti republik sprejemali zakone, ki so bili kakorkoli škodljivi za rusko in drugo nedomače prebivalstvo, na primer zakone o republiški suverenosti, o uradnih jezikih, o zastavah in grbih. Estonsko internacionalistično gibanje je zahtevalo celo priključitev močno rusificiranega severnega dela Estonije skupaj s Tallinom k leningrajski oblasti. Tu in tam je bilo slišati celo zahteve, ki pa jih ne moremo obravnavati kot del formalnih zahtev teh gibanj, na primer zahteve po množičnih deportacijah Estoncev iz Estonije v druge dele SZ. Internacionalistična gibanja so poskušala izvajati pritisk na nove oblasti posameznih republik s t. i. političnimi stavkami, v katerih so ustavili proizvodnjo v posameznih tovarnah ali kar celih vejah industrije.³¹ Značilno je, da takšne politične stavke praviloma niso imele negativnega vpliva na gospodarstvo republike, saj so bile večinoma izvajane v podjetjih zveznega pomena, ki razen tega, da so stala na tleh posameznih republik, drugega pomena za republiko niso imela, poleg tega pa jih je podprlo le malo delavstva.³² Bila pa so nekakšen simbol izraz nezadovoljstva dela prebivalstva, ki je bil v tistem zgodovinskem obdobju potisnjeno na rob splošnih interesov in dogajanj.

Oblasti v Moskvi so v marcu 1991 napovedale in izvedle referendum o ohranitvi SZ. Kot nekakšen protireferendum, ki pa ni imel pravnega značaja odcepitve, ampak le kot nekakšen plebiscit o politiki novih oblasti,³³ so vrhovni sovjeti treh republik razpisali referendum (februar in marec 1991), na katerih so volilni upravičenci odgovarjali na vprašanje o tem, ali se strinjajo s tem, da njihova republika postane neodvisna država, hkrati pa zavrnili razpis zveznega referenduma. Za neodvisnost svojih držav se je izreklo 90 % volivcev v Litvi, 78 % v Estoniji in 74 % v Latviji,³⁴ kar je bil tudi odraz nacionalne sestave vseh treh republik.

Odnos med narodnimi gibanji in komunističnimi partijami treh pribaltskih republik je bil v štirih letih (od 1988 do 1991) zelo raznolik. Menjavala so se obdobja sodelovanja, taktične ignorance, odkritega nasprotovanja, ob uvedbi večstrankarskega sistema pa je nastopil čas političnega rivalstva. Avgusta 1988 je Litvo in Latvijo obiskal Aleksander Jakovljevič, sekretar CK KPSZ, eden najtesnejših Gorbačovovih sodelavcev. V pogovorih z vodstvi republik je obsodil škodljivo preteklo centralistično vsiljevanje gospodarskih in drugih projektov zveznim republikam brez upoštevanja njihovih posebnosti, zaradi česar se je priseljevalo delavstvo iz drugih delov SZ, kar

²⁹ David Kirby, *The Baltic World ...*, str. 430.

³⁰ David Kirby, *The Baltic World ...*, str. 433.

³¹ Toomas Hendrik Ilves, *Reaction: The Intermovement in Estonia, v: Toward Independence. The Baltic Popular Movements* (ed. Jan Arveds Trapans), Westview Press, San Francisco, 1991, str. 71–73.

³² David Kirby, *The Baltic World ...*, str. 432.

³³ Vjesnik, 5. 2. 1991 (Litva več glasa).

³⁴ David Kirby, *The Baltic World ...*, str. 434.

³⁵ Delo, 16. 8. 1988 (Namesto poslušnosti pristna svoboda).

je povzročilo zaplete v mednacionalnih odnosih.³⁵ Litovsko partijo je dobesedno prisilil, naj spremeni do tedaj negativen odnos do Sajudisa. Še septembra je KP obtoževala Sajudis, da sodeluje z ljudmi, ki so v stiku s sovražno emigracijo. Vendar tudi partija ni bila imuna na nacionalistična čustva. Takrat še komunistični vrhovni sovjet Litve je sprejel odločitev o vrnitvi predvojne zastave in grba ter nekaj popravkov v uradni zgodovini, uradni jezik Litve pa je postal litovski. Kljub temu je že konec septembra sledilo razočaranje, ko so bile s silo razgnane demonstracije, za kar so bile neposredno odgovorne komunistične oblasti. Ponovna možnost sodelovanja med KP Litve in Sajudisom se je pokazala, ko je prvi sekretar KPL postal Algirdas Brazauskas, ki je ponovno potegnil nekaj potez v zadovoljstvo narodnim zahtevam (vrnil je katedralo v Vilniusu cerkvi), vendar je že kmalu za tem s svojim vplivom in sumljivim proceduralnim manevrom dosegel, da deklaracija o litovski suverenosti ni prišla skozi vrhovni sovjet. Sledil je volilni debakel KPL spomladi 1989 (volitve v kongres ljudskih deputatov ZSSR), po katerem se je partija začela prilagajati novi politični realnosti in izgubi političnega monopola. Vrhovni sovjet Litve je 18. maja 1989 sprejel deklaracijo o suverenosti in štiri amandmaje k ustavi, ki so med drugim zvezno zakonodajo podredili republiški. Pojavile so se tudi zahteve po odcepitvi KPL od KPSZ, kar se je tudi zgodilo – v Litvi sta delovali dve komunistični partiji. Prvo je vodil Brazauskas in je bila v celoti narodno usmerjena, druga pa je združevala predvsem rusko prebivalstvo in konservativni del starejših litovskih politikov. Čeprav je tudi osamosvojena litovska KP vztrajno izgubljala podporo prebivalstva, so posamezni člani te stranke (kot na primer prav Brazauskas, ki je še v prvi polovici devetdesetih let opravljal visoke politične funkcije) svojo priljubljenost ohranjali in krepili.

V Estoniji je razvoj odnosa med KP in narodno fronto potekal podobno s posebnostjo, da je KP zelo zgodaj podpirala radikalno reformo za spremembe nacionalne politike. Ta podpora je bila intenzivnejša od junija 1988 dalje, ko je prvi sekretar KP Estonije postal Vaino Valjas, ki je bil s te funkcije odstranjen leta 1980, ker ni želel vpeljati bolj restriktivne politike. Že dejstvo, da gre za bivšega, s strani oblasti ponižanega funkcionarja, mu je omogočilo začetno priljubljenost, ki pa se je še povečala, ko je takoj po prevzemu funkcije sprejel nekaj zahtev umetniških sindikatov, ki so takrat predstavljali narodno gibanje, na primer rehabilitacijo nacionalne zastave. Septembra 1988 se je na plenumu KPE zavzel za zakon o estonščini kot uradnem jeziku, estonskem državljanstvu, suverenosti in proti nadaljnjemu priseljevanju Neestoncev. V začetku oktobra, ko se je institucionalizirala estonska narodna fronta, je Valjas izjavil, da KPE in narodna fronta nima-

ta nasprotujočih si interesov, vendar je narodno fronto opozoril, naj si ne poizkuša pridobiti takšnega statusa, kot ga je imela KPE. To dokazuje, da je Valjas narodno fronto občutil kot možno politično konkurenco. Sožitje med KPE in estonsko narodno fronto ni obstajalo na podlagi široke podpore Estoncev do komunizma ali KP. Šlo je predvsem za vprašanje demografije. 40 % prebivalstva je bilo neestonskega;³⁶ to je bilo spričo hitrega sprejemanja radikalnejše nacionalne zakonodaje lahek plen internacionalističnega gibanja, ki je želelo vrnitev bolj konservativne oblasti. KPE in narodna fronta sta tako kot šibkejša zaveznika tvorila močnejše zavezništvo.

V Latviji je prvi sekretar KP Boris Pugo že poleti 1988 sprejel nekaj zahtev umetniških sindikatov (republiška suverenost, nadzor nad priseljevanjem in omejitve pristojnosti centralnih ministrstev). Že omenjeni avgustovski obisk Aleksandra Jakovljeva je izzvenel v predlogu, naj latvijska partija bolj aktivno sodeluje z gibanji in jih vodi v pravo smer. Ko je Pugo napredoval v aparatu KPSZ, je prvi sekretar latvijske KP postal Janis Vagris, ki je želel najti srednjo pot med nacionalnimi zahtevami Latvijcev in obenem ne prizadeti članstva KP, ki je bilo večinoma nelatvijsko. Zadovoljil ni nikogar, kar je posledično pomenilo marginalizacijo latvijske partije in krepitev različnih nacionalističnih gibanj.³⁷

Vse tri menjave prvih sekretarjev komunističnih partij Litve, Latvije in Estonije so bile izvedene v okviru politike perestrojke in sprememb, ki naj bi partijsko politiko približala ljudstvu. Perestrojka v tem pogledu vsekakor ni uspela, saj je bila nekoliko prepozna. Če je bila leta 1988 klima v Pribaltiku takšna, da bi ljudje še sprejeli široko suverenost v okviru SZ, je že prihodnje leto prineslo spremembe. Nova, bolj priljubljena vodstva KP niso zmogla preusmeriti toka dogodkov na nobeno stran. Niso zmogla ključnega preobrata, ki bi pomenil odmik od perestrojke – postaviti se po robu Kremlju, po drugi strani pa baltske komunistične partije niso bile uspešne tudi v svojem poslanstvu, ki jim ga je namenila Moskva; morale bi organizirati in voditi perestrojko, ki pa je omogočila narodnim gibanjem mobiliziranje množic mimo perestrojke v povsem nov čas.

Med pomembnejšimi skupnimi akcijami Litve, Latvije in Estonije je potrebno omeniti ustanovitev ali obnovitev »Baltskega sveta« v Talinu maja 1990, ki je vse tri države povezoval že v času njihove neodvisnosti. Namen tega skupnega organa naj bi bil koordiniranje političnih akcij.³⁸

Sredina leta 1991 je bila nedvomno ugodnejši čas za razglasitev neodvisnosti kot marca leto prej, ko je to izvedla nekoliko neučakana Litva. V Rusiji je takrat že vladal izredno priljubljeni Boris Jelcin, ki je že ob samem prihodu

³⁶ Ta delež je bil v Latviji še večji, saj kar 48 odstotkov prebivalstva v tej republiki ni bilo latvijskega izvora. V Litvi je bil za domače prebivalstvo delež »tujcev« najugodnejši; manj kot 20 odstotkov.

³⁷ Kestutis Girmius, *The Party and Popular Movements in the Baltic; v: Toward Independence. The Baltic Popular Movements* (ed. Jan Arveds Trapans), Westview Press, San Francisco, 1991, str. 60–64.

³⁸ Vjesnik, 13. 5. 1990 (Pribaltik zajedno!).

na oblast priznaval pravico do samostojnosti vsem republikam, ki bi si to pot izbrale, pribaltske dežele pa je celo obiskal ter z njimi podpisoval dogovore o sodelovanju in priznavanju suverenosti, ob januarski vilniški krizi pa je v Talinu skupaj z vsemi tremi voditelji pribaltskih držav pozival OZN, naj ukrepajo proti dogajanjem v glavnem mestu Latvije. Ruski nacionalizem je v tistem času že izgubil imperialistični naboj, ki ga je zamenjala težnja po izstopu iz zveze z »manj razvitimi« in »nekoristnimi« republikami. Sredi avgusta je v Moskvi prišlo do neuspelega puča konservativnih politikov proti Mihailu Gorbačovu, 21. avgusta 1991 pa sta neodvisnost razglasili tudi Latvija in Estonija, ki sta bili v manj kot treh tednih priznani s strani Rusije in Sovjetske zveze.³⁹

V. 2. Moldavija⁴⁰

V Moldaviji je leta 1989 živelo 4.335.400 ljudi. Od teh jih je bilo 64,5 odstotka Moldavcev, 14 odstotkov Ukrajincev, 13 odstotkov Rusov, 4 odstotki Gagauzov, 2 odstotka Bolgarov, 2 odstotka Židov ter manjše skupnosti Belorusov, Poljakov, Romov in Nemcev. Na nekaterih ozemljih, na primer v Transnistriji, je bilo Moldavcev manj kot polovico prebivalstva.

Narodna fronta je po zgledu baltskih narodnih front nastajala leta 1989. V njej so bile združene različne skupine, ki so se ločile po radikalnosti nacionalnih zahtev. Že leto prej, ko so se začele pojavljati posamezne zahteve v zvezi z afirmacijo romunstva v Moldaviji, je nastala tudi organizacija Jedinstvo, internacionalistična fronta, v kateri so se združevale neromunske, večinoma slovanske manjšine. Narodna fronta je organizirala demonstracije, na katerih so izražali nacionalne zahteve. Avgusta 1989 je izbojevala uzakonitev moldavščine (romunski dialekt) kot uradnega jezika ter vrnitev k romunski latinici. Ta dogodek je vzpodbudil nastanek nekakšne fronte Gagauzov, turško govoreče manjšine v južnem delu države, ki je nasprotovala takšnim odločitvam. Sredi novembra so Gagauzi razglasili gagauško republiko v sklopu Moldavije.⁴¹

Februarja in marca 1990 so se v Moldaviji odvijale volitve v vrhovni sovjet. Razkol je nastal v Komunistični partiji Moldavije, saj je partijski republiški center sprejel pravila igre večstrankarskih volitev, medtem ko so številne lokalne partije s starimi metodami ohranjale svoj vpliv in preprečevale vsakršno reformno politiko. Za izid volitev je bilo pomembno tudi dejstvo, da se narodna fronta drugje kot v glavnem mestu ni bila sposobna organizirati tako, da bi premagala KP. Izidi dvokrožnih volitev so bili za narodno fronto neugodni – 305 novih odposlancev je bilo iz vrst KPM in le 101 član iz narodne fronte. Vendar

je bilo med člani KPM toliko pristašev nacionalnih zahtev, ki jih je organizacijsko zastopala narodna fronta, da je le-ta zmogla zbrati tudi več kot polovico glasov v vrhovnem sovjetu. Zaradi tega dejstva so nacionalisti v narodni fronti začeli zahtevati odločnejše akcije za samostojnost Moldavije. V moldavskem vrhovnem sovjetu se je pojavila še ena skupina – Sovjetska Moldavija – ki je združila konservativne (protireformne) in manjšinske odposlance. V Moldaviji so se pojavila prava žarišča upora proti ravnanju vrhovnega sovjeta. Nekateri lokalni sovjeti so zakonodajo, ki so jo sprejemali v Chisinau, označevali kot diskriminatorno in nekaterih zakonov preprosto niso upoštevali. Demonstracije in spopadi (pretepi) med pristaši narodne fronte in Jedinstva so bili del vsakdana prestolnice. Vrhunec so doživeli, ko je bil eden od vodilnih predstavnikov Jedinstva hudo pretepen. Sto odposlancev Jedinstva in Sovjetske Moldavije je 24. maja zapustilo vrhovni sovjet.

Junija 1990 je Moldavija spremenila ime v Sovjetska socialistična republika Moldova in razglasila suverenost. Narodna fronta je svoje zahteve postavila korak dlje: država naj se imenuje Romunska republika Moldova, njeni prebivalci pa naj se imenujejo Romuni.

21. avgusta so Gagauzi razglasili ustanovitev Gagauške republike v južnih predelih Moldavije kot del Sovjetske zveze zunaj Moldavije.⁴² Rusko govoreče prebivalstvo v Transnistriji je temu zgledu sledilo 2. septembra, ko je bila razglašena Dnestrska moldavijska republika, prav tako zunaj Moldavije in kot del SZ. Jesen leta 1990 je bila v znamenju nasilja in različnih seperatizmov, ki so se med seboj izključevali. Gagauški voditelji so nameravali izvesti celo referendum, na katerem bi prebivalstvo območij, kjer živijo Gagauzi, odločilo o suverenosti. Moldavijske oblasti in narodna fronta so tej nameri ostro nasprotovale. Določena zadrega za moldavijske oblasti se je pojavila v dejstvu, da je moldavijska ustava priznavala Gagauze kot narodnost, v tistem trenutku pa jim tega statusa niso hoteli priznati.⁴³ V drugih delih Moldavije je prišlo do pravih nacionalističnih izbruhov proti Gagauzom in transnistrijskim Rusom. Več tisoč oboroženih Moldavcev se je napotilo proti Transnistriji, kjer bi najverjetneje prišlo do izjemnega nasilja, če ne bi posredovala sovjetska vojska, ki je zaščitila rusko prebivalstvo. Na raznih demonstracijah narodne fronte so se pojavljale zahteve po nasilnem obračunu tudi z Gagauzi.⁴⁴ Oboroževali so se seveda tudi Gagauzi, ki pa so pristali na kompromis, v katerem so sami razglasili moratorij na razglašeno suverenost, vrhovni sovjet Moldove pa na odločitev o zavrnitvi zahteve Gagauzov po avtonomiji.⁴⁵ Do resničnih množičnih pohodov ni prišlo, v občasnih in sporadičnih spopadih pa so na vseh straneh padale

³⁹ David Kirby, *The Baltic World ...*, str. 433–435.

⁴⁰ Večji del podatkov je povzet po bazi podatkov o različnih državah (Country Studies), ki jo vodi ameriška Library of Congress, dostopni prek interneta.

⁴¹ Delo, 18. 11. 1989 (Mali narodi v ZSSR so vedno bolj nemirni).

⁴² Delo, 24. 8. 1990 (Avtonomistični valovi v SZ. Gagauzi razglasili republiko).

⁴³ Isto.

³³ Vjesnik, 28. 10. 1990 (»Moldavci, u boj«).

⁴⁵ Vjesnik, 31. 10. 1990 (Uspostavljen krhki mir u Moldovi).

žrtve, kar je trajalo globoko v sredino devetdesetih let.

V naslednjih mesecih so vse tri strani vodile svoje nacionalistične politike. Moldavija se je počasi odcepljala od SZ, obe uporni pokrajini pa od Moldavije. Maja 1991 je Moldavija še enkrat spremenila ime, tokrat v Republika Moldova. Med avgustovskim pučem v Moskvi je moldavijska vlada izrazila podporo ruskemu predsedniku Borisu Jelcinu, 27. avgusta pa je razglasila neodvisnost.

Kremelj je spr oti reagiral na dogajanja v Moldaviji, predvsem z razglašanjem vseh spornih, nacionalno opredeljenih odločitev moldovskega vrhovnega sovjeta, prav tako tudi vse poskuse odcepitve od Moldavije za nezakonite. Gorbačov je poskusil tudi z mirovnimi pogajanja med vsemi sprtimi stranmi, a so se izjalovila. V času zbiranja republik, ki bi bile pripravljene podpisati nov zvezni dogovor, se je Moldavija izrekla proti takšnemu povezovanju (bivših) sovjetskih republik.⁴⁶ Organizacijo referendumov o prenovljeni Sovjetski zvezi je Moldavija zavrnila. Kljub temu je bil v tistih delih, kjer so bili Moldavijci v manjšini, referendum izveden in je bil zelo uspešen.

V. 3. Zakavkaz⁴⁷

Zakavkazje je bil v drugi polovici osemdesetih ter v začetku devetdesetih prizorišče hujših nacionalnih spopadov. Uveljavitev nacionalnih držav so zahtevali Gruzinci, Armenci in Azerbajdžanci. Poseben problem je bilo vprašanje Gorskega Karabaha, kjer se je armenska večina uprla pritisku azerbajdžanizacije.

Gorski Karabah

Protesti v avtonomni oblasti Gorskem Karabahu v okviru zvezne republike Azerbajdžan proti republiški vladi so se začeli v duhu perestrojke, vendar se je gibanje hitro pretvorilo v politično organizacijo Karabaški komite, ki je predstavljal protikomunistično koalicijo z zahtevami za demokracijo in narodno suverenost. V Gorskem Karabahu, avtonomni pokrajini sredi Azerbajdžana, je po štetju leta 1989 živelo 200 tisoč ljudi, med njimi 75 odstotkov Armencev. Azerbajdžanizacija Gorskega Karabaha je potekala na različne načine od priseljevanja Azerbajdžancev do prepovedi spremljanja armenskih radijskih in TV-programov ter posebnih protiarzenskih vsebin v šolskih programih.⁴⁸

Armenski odposlanci v oblastnem sovjetu Gorskega Karabaha so 20. februarja 1988 izglasovali združitev te

pokrajine z Armenijo.⁴⁹ Iz Armenije ni bilo nobenega uradnega odziva, vendar so bili v Armeniji s takšno odločitvijo zadovoljni. Bolj silovit je bil odziv Azerbajdžancev, ki so v mestu Sumgait med 26. in 28. februarjem izvajali masaker nad armenskimi prebivalci, pri čemer so pobili prek sto ljudi.⁵⁰ Podoben napad se je zgodil tudi nad Azerbajdžanci v Armenskem mestu Spitak. Tako je prišlo tudi do spora med obema republikama in Azerbajdžan je v septembru začel z ekonomsko blokado Armenije, in sicer tako, da je blokiral povezave med Armenijo in drugimi deli SZ ter prekinil dobave nafte in drugih surovin preko njegovega ozemlja. Avgusta 1989 so Armenci v Gorskem Karabahu izvolili svoj narodni svet, ki je razglasil odcepitev Karabaha od Azerbajdžana in priključitev k Armeniji. Spremenili so tudi ime oblasti v *Armenska Artaksakaja*.⁵¹ Azerbajdžanski vrhovni sovjet je to odločitev zavrnil kot protizakonito in hkrati razveljavil avtonomijo Gorskega Karabaha. Vse te razglasitve je sovjetski vrhovni sovjet razglasil za nične,⁵² vendar to na nadaljnja dogajanja ni imelo nobenega vpliva. Takšen razvoj dogodkov je pripeljal do skupnega zasedanja armenskega vrhovnega sovjeta in narodnega sveta Gorskega Karabaha, ki se je končalo z razglasitvijo združitve Gorskega Karabaha z Armenijo decembra 1989. Sredi januarja 1990 so azerbajdžanski protestniki v Bakuju znova napadali Armence, ki so po dogodkih izpred nekaj mesecev še ostali tam. To je spodbudilo Moskvo, da je v Baku napotila oborožene enote ministrstva za notranje zadeve, ki naj bi zaščitile Armence, pri tem pa so pobile 122 Azerbajdžancev.

Azerbajdžan

Ta zvezna republika je bila ena bolj nacionalno homogenih. V njej je leta 1989 živelo 7,6 milijona ljudi, med njimi 85 odstotkov Azerbajdžancev, 5,8 odstotka Rusov in 5,8 odstotka Armencev. Vzporedno z razraščanjem konflikta v zvezi z Gorskim Karabahom se je širil tudi azerbajdžanski nacionalizem. Marca 1989 je nastala Azerbajdžanska narodna fronta,⁵³ ki je na svojem ustanovnem kongresu julija istega leta za predsednika izvolila Abdulfaza Elčibeja, pozneje enega pomembnejših politikov v Azerbajdžanu. Temeljne značilnosti programa narodne fronte so bile zavrnitev pravice do samoodločbe Gorskega Karabaha in obramba azerbajdžanske ozemeljske celote, decentralizacija ekonomske in politične moči iz Moskve v Baku. V začetku se narodna fronta ni zavzemala za odcepitev Azerbajdžana od SZ. Kljub temu Azerbajdžanska komunistična partija ni priznala obstoja

⁴⁶ Delo, 24. 12. 1990 (Rižkov kritizira Gorbačova in opozarja na kaos v državi).

⁴⁷ Večji del podatkov (razen o Gruziji) je povzet po bazi podatkov o različnih državah (Country Studies), ki jo vodi ameriška Library of Congress, dostopni prek interneta: <http://lcweb2.loc.gov/frd/csquery.html>.

⁴⁸ Delo, 18. 3. 1988 (Zakaj se je spuntala Gorska Karabahija?).

⁴⁹ Delo, 22. 3. 1988 (Pravda svari, da ne smejo zmagati strasti).

⁵⁰ Teleks, 31. 3. 1988 (Strašni dnevi Sumgaita).

⁵¹ Delo, 14. 7. 1988 (Karabahija je Artaksakaja).

⁵² Delo, 12. 1. 1990 (Odločen poseg vrhovnega sovjeta).

⁵³ Danas, 30. 1. 1990 (Kriza sovjetskega imperija).

narodne fronte kot političnega subjekta. Pomembna nevarnost za centralne oblasti so bili glasovi, ki so zahtevali združitve Azerbajdžana z Iranom, kjer so kot manjšina živeli Azerbajdžanci. Ti glasovi so bili sicer redki, vendar pa so prihajali tudi s strani znanstvenikov, ki so usodo Azerbajdžancev primerjali z delitvijo Koreje in Vietnama. Prišlo je celo do rušenja nekaterih obmejnih objektov (ograj) na meji z Iranom.⁵⁴

Po nekaj mesecih je narodna fronta zaostila svoje zahteve in izsilila, da je azerbajdžanski vrhovni sovjet oktobra 1989 sprejel zakon o suverenosti. Po januarskem posegu (1990) moskovskih oblasti je vrhovno politično oblast v republiki prevzel novi prvi sekretar azerbajdžanske partije Ajaz Mutalibov. Do dokončne neodvisnosti je prišlo šele oktobra 1991 s sprejemom zakona o neodvisnosti v azerbajdžanskem vrhovnem sovjetu. Neodvisnost je bila potrjena decembra, ko se je na referendumu za neodvisnost izreklo več kot 99 odstotkov volilnih udeležencev.

Armenija

Armenija je bila nedvomno najbolj nacionalno homogena zvezna republika v ZSSR, saj je bilo leta 1989 kar 93,3 odstotka prebivalstva armenskega. Številčno majhne manjšine so bili Azerbajdžanci (2,6 odstotka), Rusi (1,6 odstotka) in Kurdi (1,7 odstotka).

Problem Gorskega Karabaha je bil usoden tudi za razvoj nacionalnega vprašanja v Armeniji. Tradicionalno zavezništvo in lojalnost Armencev Rusiji sta bila ob vprašanju Karabaha zrahljana. V situaciji, ko je razpadala država, si Gorbačov ni upal problema Gorskega Karabaha rešiti na način, ki ne bi bil ugoden za številčno precej močnejše Azerbajdžance, kot so bili Armenci. Tudi vpad sovjetske notranje policije v Azerbajdžan januarja 1990 ni ustavil naraščajočega nezadovoljstva z Rusijo in komunizmom.

Najpomembnejša organizacija, ki je vodila nacionalni prepoved na političnem področju, je bilo Panarmensko gibanje, ki je zmagalo na volitvah 1990 in za predsednika vrhovnega sovjeta določilo Levona Ter-Petrosjana.⁵⁵ S tem je bilo konec komunistične vladavine v Armeniji, saj je Ter-Petrosjan na tem položaju zamenjal prvega sekretarja armenske Komunistične partije. Ter-Petrosjan je republiško vodstvo prevzel v popolnem razsulu sredi azerbajdžanske blokade, z aktivnostmi več oboroženih milic in na robu vojne z Azerbajdžanom.⁵⁶ Uspelo mu je razorožiti oborožene skupine in ustvariti krhek mir. Armenija je 23. avgusta 1990 razglasila namero postati samostojna država skupaj z Gorskim Karabahom, januarja 1991 je zavrnila Gorbačovov referendum o prenovljeni

Sovjetski zvezi in septembra izvedla svoj referendum, na katerem se je za neodvisnost izreklo več kot 99 odstotkov volivcev. Še istega meseca je armenski vrhovni sovjet razglasil popolno neodvisnost Armenije od Sovjetske zveze.

Gruzija

Gruzija je bila nekoliko drugačen primer razvoja nacionalizma v Zakavkazju. Že leta 1978 je osnutek nove gruzinske ustave predvidel gruzinščino kot edini uradni jezik v Gruziji. Sovjetske oblasti so brezuspešno poskušale doseči, da bi se to določilo umaknilo. Sredi osemdesetih pa se je tako kot v drugih delih SZ nacionalizem začel razvijati na vseh ravneh. Vzroki za to so tičali v sprostivni kriminalizaciji političnega disidentstva, v eroziji marksistične ideologije, ki sta jo zamenjala nacionalizem in patriotizem, ter v oblasti, kjer se je že v času Hruščova konsolidirala nacionalna elita, ki je podpirala razvoj gruzinskega nacionalizma. Ta nacionalna oblast se je upirala tako ruskemu vplivu kot tudi pritiskom manjšin – Armencev, Abhazijcev, Azerbajdžancev, Osetincev ... V Gruziji se je tako razvil »uradni« nacionalizem, ki je favoriziral Gruzince in zapostavljal druge narode.⁵⁷ Pravi val nacionalizma v Gruziji, ki sodi že v kontekst sorodnega razvoja drugod po državi, se je začel leta 1986 z ekološko temo. Nekaj mladih Gruzincev je načelo vprašanje o gradnji transkavkaške železnice, ki naj bi po njihovem prizadela okolje, arheološke spomenike gruzinske davne preteklosti ter življenje ljudi v gorah. Gradnja železnice ni bila izvedena.

Tudi v Gruziji se je prebujajoča nacionalna zavest manifestirala z množičnimi demonstracijami in zborovanji, vezanimi na pomembne datume iz novejšje zgodovine. Takšne so bile demonstracije 26. maja 1988 ob obletnici gruzinske neodvisnosti. Že od samega začetka so se gruzinski nacionalisti delili na zmerne in radikalne. Zmerni intelektualci so v letu 1988 ustanovili dve društvi: eno za podporo perestrojki in drugo proti rusifikaciji. Prva organizacija, ki je resnično presegla meje glasnosti in perestrojke, je bila Narodna demokratska stranka, ki je nastala v letu 1988. Vendar leto 1988 ni prineslo le razmaha gruzinskega nacionalizma. Zaradi vzpona slednjega so se začele ogrožene počutiti manjšine, predvsem Abhazijci, ki niso imeli velike »matice« zunaj Gruzije. Junija 1988 je 58 abhaskih komunistov pisalo 19. kongresu KPSZ pismo z zahtevo po odcepitvi Abhazije od Gruzije. V Gruziji je ta poteza še povečala nezadovoljstvo, ki se je razvilo zaradi nameranih sprememb zvezne ustave, ki bi zveznim republikam odvzele pravico do odcepitve. V novembru so v Tbilisiju izbruhnile demonstracije, na katerih se je zbralo približno 100 tisoč ljudi.⁵⁸

⁵⁴ Start, 3. 2. 1990 (Zakavkazje pred raspadom).

⁵⁵ Delo, 11. 8. 1990 (Ublažena nevarnost državljanske vojne).

⁵⁶ Delo, 27. 11. 1991 (Armenija in Azerbajdžan na robu krvave vojne).

⁵⁷ Ronald Grigor Suny: The Making of the Georgian Nation, Indiana University Press, 1994, str. 314.

⁵⁸ Ronald Grigor Suny: The Making ..., str. 320–321.

Abhazijci so 18. marca 1989 v Tbilisiju demonstrirali z zahtevo po odcepitvi od Gruzije. Demonstracije so se nadaljevale še v prihodnjih tednih in 9. aprila je v mesto na poziv komunističnega vodstva vdrla sovjetska vojska ter s tanki zadušila demonstracije in pri tem uprizorila pravi mali pokol. To je Gruzince še dodatno odvrnilo od ruskega centra in novembra 1989 je gruzinski vrhovni sovjet sprejel pravico veta na vse zvezne zakone, ki bi bili v nasprotju z gruzinskimi zakoni. Po drugi strani pa je 9. april pomenil tudi delno spremembo smeri narodnega gibanja, ki je postajalo vedno bolj protikomunistično, saj je bila prav komunistična oblast tista, ki jo je ljudstvo razglasilo za odgovorno za vdor sovjetske vojske. Zakonodajna pot osamosvajanja se je nadaljevala marca 1990, ko je vrhovni sovjet razglasil Gruzijo za suvereno republiko, vodstvo pa je izjavilo, da je glavni cilj partije obnova državne neodvisnosti. V takšnem ozračju se je zaostрил konflikt z manjšinami. V letu 1989 je prišlo do oboroženih spopadov z Abhazijci (mesto Sukhumi), začel pa se je tudi konflikt z Osetinci. Mladi gruzinski nacionalisti so v mestu Chinvali provocirali z nošenjem gruzinske zastave. V Južni Osetiji je nastala narodna fronta, ki je organizirala stavke in se zaradi zapostavljanja nacionalnih krivic pritožila v Moskvo, ki pa takrat že ni več držala gruzinskih niti v svojih rokah.

Istočasno je gruzinsko narodno gibanje ostajalo razcepljeno. Zmerni so ustanovili narodno fronto, ki naj bi v okviru zakonodaje dosegla popolno državno neodvisnost. Pri gruzinski narodni fronti je zanimivo, da se je od baltskih razlikovala po tem, da ni vključevala negruzinskega elementa, medtem ko so baltske narodne fronte vključevale tudi rusko, ukrajinsko in drugo prebivalstvo, ki se je zavzemalo za demokratizacijo in tudi za osamosvojitve gospodarsko uspešnejših republik, v katerih so živeli. Na drugi strani gruzinsko nacionalno gibanje na splošno ni razvilo vrednot človekovih pravic, ampak je Negruzince obravnavalo kot tujce, ki so pred kratkim prišli v deželo in so lojalni Rusom in Sovjetski zvezi ter zaradi tega nevarni Gruziji.⁵⁹ Gruzinski strah je bil še toliko večji, saj je bilo v Gruziji le približno 65 odstotkov Gruzincev.

Poseben problem so v Gruziji predstavljali Meshi, ki so bili leta 1944 izseljeni iz Meshetije (JZ del Gruzije) v srednjo Azijo z obljubo, da se bodo po vojni smeli vrniti domov. Šele leta 1979 je bil v gruzinskem vrhovnem sovjetu sprejet sklep, da se Meshi lahko naseljujejo na ozemlju Gruzije, leta 1987 pa je gruzinska vlada sprejela odlok o organiziranem priseljevanju Meshov v Gruzijo. Priselili naj bi nekaj sto družin letno. Vendar je to preseljevanje med Gruzinci zbuvalo odpor, ker so Meshi muslimani, še bolj pa zato, ker so se sami razglašali za Turke ali Azerbajdžance, ti pa med Gruzinci nikoli niso bili priljubljeni.⁶⁰

Najvidnejša osebnost gruzinskega nacionalističnega preporoda je bil Zviad Gamsahurdija, vodilni človek nacionalistične koalicije Okrogla miza narodnega osvobodilnega gibanja. Ta koalicija je organizirala železniško blokado države, s katero je Gamsahurdija prisilil vlado, da je sprejela nov volilni zakon, ki je nastop na volitvah dovoljeval le strankam, ki so delovale na vsem ozemlju republike. S takšnim določilom je zakon diskriminiral vse negruzinske manjšine v republiki, saj so vse živele na pretežno omejenih ozemljih, in jim s tem preprečil sodelovanje v politiki. To je bila še dodatna »pomoč« Gamsahurdijevi koaliciji na volitvah 28. oktobra 1990, na katerih je Okrogla miza dosegla popolno zmago. Gamsahurdija je postal predsednik vrhovnega sovjeta, zamenjala se je tudi vlada, ki je takoj izrazila namero, da si bo prizadevala za popolno neodvisnost Gruzije in da bo s problemom manjšin opravila na svoj način. To je spodbudilo Osetince, ki so takrat že bežali iz Južne Osetije v Severno, ki je bila del Rusije,⁶¹ da je njihov sovjet v začetku decembra razglasil avtonomno republiko, čez nekaj dni pa še neposredno podrejenost Sovjetski zvezi. Vrhovni sovjet Gruzije je te odločitve in avtonomijo republike Osetije preklical. V glavnem mestu pokrajine Chinvaliju je prišlo do krvavih spopadov, zaradi katerih je gruzinska vlada v Južno Osetijo poslala okoli 3000 pripadnikov posebnih enot. Gorbačov je zahteval umik teh enot, vendar v Gruziji ukaza niso poslušali.⁶²

Gamsahurdija radikalne rešitve problemov ni napovedal le manjšinam. Njegova vladavina je bila vedno bolj avtoritarna v odnosu do političnih nasprotnikov, tudi tistih iz nacionalističnih vrst, ki jih je bilo v času njegovega režima kar nekaj zaprtih. Gamsahurdijeva Gruzija ni znala poenotiti države, ampak je ustvarjala nove politične in nacionalne prepade. Kar se je začelo kot gibanje za več demokracije, se je končalo z etnično in državljansko vojno. Na obletnico krvavih dogodkov v Tbilisiju, 9. aprila 1991, je gruzinski vrhovni sovjet sprejel deklaracijo o neodvisnosti, ki jo je pred tem potrdil referendum z 90-odstotnim uspehom.⁶³

V. 4. Srednjeazijske republike⁶⁴

Zvezne republike v srednjeazijskem prostoru so zadnja leta obstoja Sovjetske zveze doživljale različno in tudi drugače kot druge zvezne republike. V slednjih se je nacionalizem razvijal kot etnični nacionalizem (»nacionalizem po krvi« – *ius sanguinis*) in je kot tak spodbujal nastajanje zakonodaje v smislu afirmacije narodnega jezika, obnove narodnih simbolov ... ter ponekod tudi zavračal narodno-

⁵⁹ Ronald Grigor Suny: *The Making ...*, str. 322–325.

⁶⁰ Delo, 9. 6. 1988 (Kdo so Meshi in kaj hočejo?).

⁶¹ Delo, 4. 5. 1991 (Kavkaz prekraja zemljevide).

⁶² Delo, 11. 1. 1991 (Gruzija zavrača Moskvo).

⁶³ Ronald Grigor Suny: *The Making ...*, str. 325–326.

⁶⁴ Večji del podatkov je povzet po bazi podatkov o različnih državah (Country Studies), ki jo vodi ameriška Library of Congress, dostopni prek interneta: <http://lcweb2.loc.gov/frd/csquery.html>.

stne pravice drugih etničnih skupin. V sovjetski srednji Aziji pa se je razvil »teritorialni nacionalizem« (ius soli), ki je zavest izoblikoval glede na ozemlje, ki je posamezno republiko omejevalo.⁶⁵ To trditev moramo dopolniti, saj je bil tudi v teh deželah prisoten etnični nacionalizem, kar je pravzaprav povzročalo konflikte znotraj zveznih republik. Vse srednjeazijske sovjetske republike so se decembra 1991 vključile v Skupnost neodvisnih držav.

V **Uzbekistanu** je bila v desetletjih pred Gorbačovom rusifikacija nujen pogoj za doseg kakršnekoli osebne kariere. Vendar so sčasoma Uzbeki, ki so prišli na vodilna mesta v tej zvezni republici, začeli v svojem aparatu vzpostavljati mreže, ki so temeljile na starih tradicionalnih in klanovskih vezeh. Te neuradne mreže so tistim, ki so bili del njih, zagotavljale boljši položaj v družbi. Čeprav je bila v temeljih tega sistema tradicija, sodi takšno vzpostavljanje zvez v območje korupcije, zaradi česar je Moskva leta 1986 celotno uzbeško vodstvo odstranila s preiskavami. Ta poseg centra je okrepil uzbeški nacionalizem, ki je povzročil nastanek teženj po neodvisnosti. Vrhovni sovjet Uzbekistana je neodvisnost republike razglasil po moskovskem puču, 31. avgusta 1991. Decembra je bil izveden referendum, ki je z 98,2 odstotka glasov za potrdil to odločitev vrhovnega sovjeta.

Kirgizistanska nacionalna slika je bila še leta 1993 takšna: 56,6 odstotka je bilo Kirgizov, 18,8 odstotka Rusov, 12,9 odstotka Uzbekov, 2,1 odstotka Ukrajincev in odstotek Nemcev. Ostanek si je razdelilo 80 etničnih skupin. Večji medetnični konflikti so bili le med Kirgizi in Uzbeki v pokrajini Oš, kjer so živeli skoraj vsi kirgiški Uzbeki. Perestrojka je Uzbekom omogočila oblikovanje desničarske skupine Adalat, ki je leta 1989 od Moskve zahtevala, da se Uzbekom v Ošu zagotovi avtonomija. Konflikt je nastal, ko je mestni svet mesta Oš (v njem so imeli večino Kirgizi) v javnosti objavil načrte o gradnji predelovalne tovarne bombaža na ozemlju zadruga v uzbeškem delu pokrajine. Novica je povzročila krvave neredne, ki so trajali kar nekaj dni. Pozneje se je zaradi neučinkovitosti pri preprečevanju teh spopadov zamenjalo republiško vodstvo, ki je suverenost Kirgizistana razglasilo 20. novembra 1990, po avgustovskem puču pa 30. avgusta 1991 še neodvisnost Kirgizistana.

Nekoliko nenavaden razvoj dogodkov je zaznamoval osamosvajanje **Tadžikistana**. Avgusta 1990 je vrhovni sovjet te republike sprejel deklaracijo o suverenosti, vendar pa se je prebivalstvo Tadžikistana na Gorbačovovem referendumu marca 1991 množično izreklo za ohranitev Sovjetske zveze. Po avgustovskem puču 1991 je septembra tadžikistanski vrhovni sovjet po zgledu Uzbekistana in Kirgizistana Tadžikistan razglasil za neodvisno državo.

Turkmenistan je bila ena od bolj »tihih« sovjetskih republik. Tudi perestrojka in glasnost v tej republici nista imeli posebnega odziva. Razpad SZ in s tem tudi

svojo neodvisnost je tako Turkmenistan pričakal dokaj nepripravljen. Kljub temu je vodstvo Turkmenistana že ob koncu osemdesetih let kritiziralo izkoriščevalski odnos Moskve do republike. Avgusta 1990 je turkmenski vrhovni sovjet izglasoval deklaracijo o suverenosti, po avgustovskem puču leta 1991 pa je komunistični voditelj Nijazov razpisal referendum o neodvisnosti, ki je uspel s 94 odstotki. S tem je bil 27. oktobra 1991 vrhovnemu sovjetu Turkmenistana podeljen mandat za razglasitev neodvisnosti.

Kazahstan je bil s svojo nacionalno strukturo, v kateri so imeli Rusi in Kazahstanci skorajda enak delež, specifična sovjetska zvezna republika. Decembra 1986 je Mihail Gorbačov k odstopu prisilil prvega sekretarja partije, Kazahstanca Dinmuhameda Kunajeva in na njegovo mesto postavil Rusa, ki ni bil iz Kazahstana, Genadija Kolbina. To Gorbačovovo dejanje je sprožilo spontane demonstracije Kazahstancov v Alma-Ati. Sovjetske oblasti so proteste zatrle izjemno brutalno, saj je bilo kar približno tisoč smrtnih žrtev.⁶⁶ Kolbin, tipičen birokrat, je izvajal reformno politiko na področju uprave in gospodarstva in zato ni imel pomislekov proti naraščajočemu kazahstanskemu nacionalizmu. Zato je podpiral uvajanje domačega jezika in v letu 1987 celo predlagal, naj kazahstanščina postane uradni republiški jezik. Vendar je ta »projekt dvojezičnosti« izzvenel v intenzifikacijo intenzifikaciji? učenja ruščine. Junija 1989 je Kolbina zamenjal Nurslan Nazarbajev, ki je tako kot njegov predhodnik podpiral Gorbačovovo reformno politiko. Obenem je nekoliko popustil režimske vaje v republici in izpeljal sprejem zakonodaje, ki je kazahstanščino povzdignila v uradni jezik; dovolil je raziskave, ki naj bi pokazale negativno vlogo kolektivizacije in drugih sovjetskih ukrepov, in dovolil večjo vlogo vere, kar je omogočilo pravi vzpon islama v Kazahstanu.

Sredi avgusta 1990 so tako Kazahstanci kot Rusi večkrat demonstrirali pred stavbo vrhovnega sovjeta ter zahtevali sprejetje deklaracije o suverenosti, ki je bila končno sprejeta oktobra istega leta. Vendar si Nazarbajev za osamosvojitve ni resno prizadeval vse do sredine leta 1991. Šele junija 1991 je od Moskve zahteval predajo nadzora nad kazahstanskimi surovinami, vendar je ostal zvest državi, predvsem zaradi mnenja, da bi osamosvojitve pomenila gospodarski samomor. Bil je eden glavnih zagovornikov novega zveznega sporazuma. Decembra 1991 je bil Nazarbajev izvoljen za kazahstanskega predsednika, po enem tednu pa je postal predsednik suverene države, ko so voditelji Rusije, Belorusije in Ukrajine podpisali dokumente, ki so tako rekoč ukinili Sovjetsko zvezo. Kazahstan je 16. decembra 1991 kot zadnja sovjetska zvezna republika razglasil neodvisnost, vendar je že pred tem Nazarbajev s spretno povezovalno akcijo srednjeazijskih islamskih držav prisilil predsednike treh

⁶⁵ Anatoly Khazanov, *The Collapse ...*, str. 168.

⁶⁶ Te demonstracije so novinarji različnih slovenskih in tujih časnikov večkrat navajali kot demonstracije, ki so pomenile začetek nacionalnih izbruhov v SZ.

slovanskih republik (takrat že držav), da so ga vključili kot sopodpisnika deklaracije, ki je dobila ime po glavnem kazahstanskem mestu Alma-Ati, in v kateri je enajst od petnajstih bivših sovjetskih republik razglasilo razširitev Skupnosti neodvisnih držav.

Povzetek

Čas med letoma 1988 in 1991 je bil odločilno obdobje razpadanja Sovjetske zveze. Konec osemdesetih let je v SZ prinesel ostrejšje znake nacionalnega nezadovoljstva v neslovanskih republikah in avtonomnih oblasteh. Izražanje nezadovoljstva nad odvisnostjo od Moskve je bilo bolj opazno od kakršnihkoli kritik socialistične usmeritve. Interesom po samostojnosti in neodvisnosti so se pridružili še konflikti med posameznimi etničnimi skupinami, ki so občasno že eskalirali v lokalno omejene spopade. Postalo je jasno, da situacija v državi zahteva racionalne in radikalne poteze centra. Oblasti v Moskvi so se odločile za ideološko teoretični manever v obliki plenuma Centralnega komiteja Komunistične partije Sovjetske zveze. Na plenumu, ki je bil sklican septembra 1989 v Moskvi, je Mihail Gorbačov v eni sapi obsodil stalinistično nacionalno politiko in najnovejše »razpihovanje nacionalnega sovraštva«. Tako plenum kot dogajanje po njem, so nakazovali prihodnje dogodke in razpad države.

Eden od konkretnih, a zelo restriktivnih poizkusov ohranitve države je bil zakon o izstopu iz SZ, oblikovan in

sprejet v prvih mesecih leta 1990. Zakon je izstop posameznih republik iz zveze preprečeval tako, da je določal za izstop zelo neugoden referendum in izjemno visoke stroške, ki bi jih nezadovoljna republika morala plačati zvezi. Takšen, kakršen je bil, se zakon v resnici ni izvedel, saj ga je zgodovinski razvoj dogodkov presegel. Bil je del reformne politike, imenovane perestrojka, ki jo v zvezi z nacionalnim vprašanjem v SZ ocenjujemo kot neuspešen poizkus reformiranja in rešitve države pred razpadom. Njen pozitiven učinek je bil le v otoplitvi politične klime, ki je omogočila osamosvojitev posameznih republik, zveznim oblastem pa preprečila radikalne vojaške posege izven ruske republike.

Sovjetska pomlad narodov, kot bi lahko kontradiktorno imenovali narodna prebujanja v Sovjetski zvezi, je na različnih območjih potekala zelo različno. Z najmanj posledicami so sovjetsko državo zapustile pribaltske republike Litva, Latvija in Estonija, ki so v relativno kratkem času vzpostavile parlamentarne, večstrankarske demokracije zahodnega tipa. V osamosvajajočih se kavkaških republikah je prihajalo do izredno krvavih mednacionalnih obračunavanj, v katera je – prav tako krvavo – večkrat posegla zvezna vojska. V deželah, ki niso imele statusa zveznih republik in zato tudi ne formalne pravice do odcepitve, pa je zvezna vojska večkrat nasilno dušila nacionalne izgrede. Posebnost nekaterih republik je bil tudi razvoj, ki se je zaključil z nastankom diktatur, ki so v primerjavi s sovjetskim režimom še zaostrele politično stanje v novonastalih državah.

Jean A. Luckowski, Univerza v Montani, in Marilyn J. Ryan, Hellgate High School

Profesionalni razvoj učiteljev v Montani v Združenih državah Amerike*

Uvod

Ameriški izobraževalni sistem je zaradi pomanjkanja učiteljev zašel v resne težave. Po napovedih Ministrstva za šolstvo (U. S. Department of Education) bodo za izobraževanje v ZDA do leta 2010 potrebovali več kot milijon novih strokovnih sodelavcev – učiteljev. Ta številka predstavlja skoraj polovico trenutno razpoložljive delovne

sile, ki znaša 2,6 milijona ter jo sestavljajo osnovnošolski in srednješolski učitelji. Takšno pomanjkanje učiteljev je mogoče napovedati glede na trenutno stanje – veliko upokoјencev, naraščajoče število učencev oz. dijakov, zahteve po manj številnih razredih in neuspešno zaposlovanje učiteljev, ki v učiteljskem poklicu ne ostanejo dlje kot leto ali dve.

* Prevod: Vineta Eržen, pedagoška svetovalka za angleščino na Zavodu RS za šolstvo.

Načrtovanje in izvajanje kakovostnega strokovnega spopolnjevanja učiteljev je zato eden od izzivov, s katerimi se spopada ameriški izobraževalni sistem.

Vprašanje je, kako naj bi izobraževalni sistem učiteljem omogočil pridobiti čim boljše znanje in spretnosti, potrebne za kakovostno opravljanje dela, in učitelje zadržal v učiteljskem poklicu za daljše obdobje? Namen tega članka je opisati, kako zvezna država Montana pristopa k razvoju in oblikovanju strokovnega spopolnjevanja učiteljev na osnovnih in srednjih šolah, predstaviti možnosti za strokovno spopolnjevanje, med katerimi lahko izbirajo učitelji v Montani, in prednosti in slabosti takšnega pristopa ter kratko povzeti in analizirati novejša raziskave glede izboljšav strokovnega spopolnjevanja ameriških učiteljev.

Razvoj strokovnega spopolnjevanja v Montani

Zakon zvezne vlade ZDA predpisuje 50 državam, med katerimi je tudi Montana, da za svoje državljane organizirajo sistem osnovno- in srednješolskega izobraževanja. Po zakonu zvezne vlade je vsaka država dolžna pripraviti obširna in izčrpna navodila za izvedbo in način financiranja izobraževalnega sistema.

Glede na te zahteve države določijo:

- minimalno število dni pouka (za učence);
- kurikularne standarde in
- pogoje za pridobitev učiteljske licence – predpisano stopnjo izobrazbe učiteljev in pogoje za obnavljanje licence na osnovi predloženih dokazil o strokovnem izpopolnjevanju.

V decentraliziranem sistemu, ki temelji na lokalni upravi, je tekoče administrativno vodenje šol zaupano posameznim šolskim okrožjem.

Primer omenjene decentralizacije je zakonska določba države Montana, ki predpisuje, da se morajo učitelji vsako leto vsaj tri dni strokovno spopolnjevati v okviru programa trajnega usposabljanja na področju poučevanja in administrativnega vodenja. Vsako šolsko okrožje izvoli svetovalni organ, ki ga sestavljajo izbrani predstavniki vsake od lokalnih šolskih ustanov, administrativni svetovalci in učitelji (ki so v večini). Naloga organa je pripraviti in ovrednotiti načrt strokovnega spopolnjevanja v okrožju.

Načrt mora vsebovati cilje, dejavnosti in način vrednotenja letnega načrta. Načrt strokovnega spopolnjevanja v šolskem okrožju ni pod nadzorom zvezne države (Montana's Office of Public Instruction.). Država predpisuje, da morajo učitelji vsakih pet let obnoviti licenco. Za to mora učitelj predložiti dokazilo, da je opravil najmanj 100 dni poučevanja – praktičnega dela in prav toliko dni (štirje semestri) dela na univerzi (tečaji, delavnice, predavitve).

Opisani zakonodaji o strokovnem spopolnjevanju učiteljev v Montani pa se obetajo spremembe. V razpravi

je predlog dopolnitve definicije in pričakovanj glede stalnega strokovnega spopolnjevanja. Potrebe po drugačnem konceptu stalnega strokovnega spopolnjevanja učiteljev se kažejo v prevladujoči miselnosti šolstva v vseh državah ZDA, ki se kaže v skupinskem načrtovanju, študijah primerov uspešne učne prakse in poudarjanju dolgoročnega načrtovanja v okviru šolskega okrožja. Najvažnejše načelo tega koncepta pa je zajeto v predlogu, da naj se učiteljev strokovni razvoj ovrednoti izključno na osnovi učinkovitosti pouka in napredka učencev (rezultati, ocene). Izvedba predlaganih sprememb naj bi bila še naprej zaupana lokalnemu nadzoru.

Missoula: primer programa strokovnega spopolnjevanja v Montani

Razsežnost svobode, ki jo imajo pri načrtovanju in izvedbi strokovnega spopolnjevanja učitelji v Montani, ponazori primer Missoule, majhnega mesta s 70.000 prebivalci.

Šolsko okrožje Missoula, ki leži v goratem predelu zahodne Montane, je po velikosti na tretjem mestu v državi. V šolskem letu 2000/01 je bilo vpisanih 9278 učencev, zaposlenih je bilo 461 kvalificiranih učiteljev z licenco ter 46 usposobljenih in kvalificiranih administrativnih delavcev. Kot vsa šolska okrožja v Montani tudi Missoula vsako leto ponuja pestro izbiro programov strokovnega izpopolnjevanja, to je programov, ki se izvajajo na ravni okrožja ali šol. Tematska področja, ki pokrivajo raven celotnega okrožja, so splošnoizobraževalna.

Primeri:

- teorije učenja in spoznanja znanstvenih raziskav s področja delovanja možganov;
- integracija tehnologije in poučevanja;
- posebne potrebe učencev (na primer učencev s šibkim znanjem angleščine);
- učinkovite metode poučevanja in organizacije pouka;
- avtentične oblike ocenjevanja;
- integracija pisnih spretnosti znotraj kurikula.

Poleg tega imajo učitelji možnost, da v majhnih skupinah obravnavajo specifične težave, s katerimi se srečujejo na različnih osnovnih in srednjih šolah, in načrtujejo načine reševanja obravnavanih težav. Med drugim se lahko učitelji neke šole v določenem okrožju odločijo, da bodo analizirali vzroke za nadpovprečno velik osip ali izostajanje od pouka, ali pa podpovprečne rezultate na določenem predmetnem področju kurikula.

Fakultete lahko za določena predmetna področja načrtujejo programe za strokovno spopolnjevanje glede na potrebe učiteljev. Učitelji zgodovine se lahko, na primer, odločijo, da se bodo poglobili v določeno zgodovinsko tematiko, kot so holokavst, vietnamska vojna, kolonialna Amerika. V sodelovanju z oddelkom za zgodovino na fakulteti lahko načrtujejo ponovno ovrednotenje svetovne zgodovine ali zgodovine ZDA v učnih načrtih, da bi povezali tematiko v celovito podobo.

Lahko se tudi odločijo, da bodo delali na razvoju spret-

nosti za učinkovitejšo uporabo učne tehnologije pri pouku družboslovnih predmetov.

Primeri oblik strokovnega spopolnjevanja učiteljev na ravni države

Podobno kot v drugih ameriških državah imajo učitelji v Montani na ravni države najrazličnejše možnosti za samostojno usmerjanje svojega strokovnega spopolnjevanja.

Pri stalnem strokovnem spopolnjevanju je najdejavnejše združenje Montana Education Association/Montana Federation of Teachers (MEA/MFT). To je zveza učiteljev, ki zastopa večino strokovnih delavcev v izobraževanju. MEA/MFT ponuja programe strokovnega spopolnjevanja, kot so letni forum učiteljev (Teacher Forum) na določeno temo, letni program za nagrado učitelj leta (Teacher of the Year award program) in dvodnevno letno konferenco z delavnicami in kratkimi tečaji, ki jih izvajajo znani predavatelji. Prav ta konferenca, na kateri sodeluje 16 kurikularnih skupin, vključno s Svetom za družboslovne vede iz Montane (MCSS), pomeni najpomembnejši prispevek k strokovnemu razvoju članov. MCSS v sodelovanju z MEA/MFT organizira enourna, dvourna ali celodnevna srečanja, namenjena aktualnim temah, ki so pomembne za učitelje družboslovja.

Primer seznama ponujenih vsebin na eni od takšnih konferenc ponazarja raznolikost in obseg vsebine strokovnega spopolnjevanja, ki je na voljo učiteljem družboslovja. Na seznamu so med drugim naslednje teme:

- knjižnično gradivo za učitelje družboslovja;
- sodobna Slovaška;
- vrhovno zvezno sodišče ZDA;
- integracija likovne umetnosti v japonski kurikulum;
- alternativne strategije ocenjevanja v družboslovju;
- lik predsednika na volitvah;
- državljanske pravice v očeh otroka;
- Iran in Srednji vzhod pod drobnogledom geografa.

MCSS je član Državnega sveta za družboslovne vede (NCSS oz. National Council for the Social Studies). Številni člani MCSS so tudi dejavni člani NCSS, ki na državni ravni sodelujejo pri vodenju in pripravi publikacij ter konferenčnih predstavitev. Podobno sta povezani Zveza geografov Montane (Montana Geographic Alliance), ki se želijo izobraževati na področju geografije. Ti učitelji sodelujejo v državnih delavnicah ter pri dejavnostih, ki jih sponzorira Državna geografska zveza.

Poleg naštetih možnosti so na državni ravni učiteljem na voljo publikacije, delavnice, konference, ki jih sponzorirata dva raziskovalna centra s sedežem na univerzi Montana v Missouli. To sta Center Mansfield za azijske študije (Mansfield Center for Asian Studies) in Center za zahodno Skalnno gorovje (Center for the Rocky Mountain West). Za strokovni razvoj učiteljev (publikacije, delavnice, konference) skrbi tudi ena od vladnih državnih agencij, in sicer Zgodovinsko društvo za Montano (Montana Historical Society) s sedežem v Heleni, glavnem mestu države.

Od leta 1994 imajo učitelji v Montani in drugih državah ZDA na voljo še eno možnost izobraževanja, saj se lahko prijavi na razpis za državni certifikat, t. i. National Board for Professional Teaching Standards Certification. Učitelji se samoiniciativno vključijo v enoletni proces pridobivanja državnega učiteljskega certifikata.

Učitelj – kandidat mora med pridobivanjem državnega certifikata zbrati obsežno dokumentacijo in zapiske s svojimi razmišljanji o učnih urah. Za uspešno opravljen naloge dobijo učitelji za 10 let državno spričevalo in naziv splošni učitelj ali učitelj specialist. Šolanje je drago (šolnina trenutno znaša 2.300 ameriških dolarjev), vendar pa pomagata MEA/MFT učiteljem znižati stroške s tem, da sofinancirata svoje člane, šolska okrožja pa pomagajo učiteljem s svojega območja. Certifikate je pridobilo okrog 9531 učiteljev.

Prednosti in slabosti sistema strokovnega spopolnjevanja učiteljev v Montani

Opisani primeri ponazarjajo svobodo, ki jo imajo učitelji v Montani pri načrtovanju svojega strokovnega spopolnjevanja. Takšna svoboda je prednost sistema, hkrati pa tudi ena od njegovih največjih potencialnih slabosti. Prednosti pridejo do veljave pri tistih učiteljih, ki odgovorno skrbijo za svoje znanje na predmetnem področju in svojo pedagoško usposobljenost ter ki prevzemajo nase odgovornost za izobraževanje, do neke mere pa tudi za učne dosežke svojih učencev. Tak sistem daje učiteljem kar največjo svobodo pri izbiri vrste izkustvenega znanja, ki ga potrebujejo. Daje jim možnost, da zapolnijo vrzeli v svojem znanju in veščinah in ne predvideva, da bo nekdo drug določal, kaj morajo vedeti ali znati, da bi bili uspešnejši. Učitelji so obravnavani kot dejavni ustvarjalci, ki sami oblikujejo svoje znanje in dosežke, in ne kot pasivni učitelji, ki jih je treba usposobiti. Takšni učitelji si za strokovnost zagotovo zaslužijo zaupanje javnosti.

V svobodni izbiri strokovnega spopolnjevanja pa se skriva tudi veliko možnosti za zlorabo. Majhen pregled in nadzor nad izobraževanjem učiteljev tem dajeta možnost, da zberejo točke za strokovno spopolnevanje s kar najmanjšim naporom in brez konstruktivnih dosežkov, svojih ali svojih učencev. Poleg tega se lahko odtujijo od drugih učiteljev in doživljajo svoje izobraževanje popolnoma ločeno od učnega procesa svojih učencev.

Nekateri posebni izzivi v strokovnem spopolnjevanju učiteljev v Montani ne veljajo za vso državo, a so vredni razmisleka.

Montana je velika, kmetijska država, za katero je značilno veliko majhnih šol, ki so zelo oddaljene druga od druge. Pogosto je na šoli en sam učitelj zgodovine ali družboslovja, ki poučuje učence, stare od 7 do 12 let. Za te učitelje je povezovanje z učitelji iste stroke znotraj države naporno in drago. Manj imajo možnosti za udeležbo in izobraževanje na univerzitetnih delavnicah in konferencah. Relativno nizek denarni prispevek na učenca pomeni tudi veliko verjetnost, da bo manj denarja namenjenega

strokovnemu spopolnjevanju. Zaradi velikih razdalj med šolami in pomanjkanja sredstev je možnost za kakovostno in usklajeno strokovno spopolnjevanje učiteljev v Montani manjša.

Novejše ameriške raziskave o strokovnem spopolnjevanju učiteljev v ZDA

Raziskovalci in oblikovalci šolske politike, ki vrednotijo strokovni napredek učiteljev, so ugotovili, da je kakovost učenčevega napredka očitno povezana s kakovostjo pouka. Ti raziskovalci predlagajo vrsto novih načel in modelov kot naložbo, ki se bo po njihovem mnenju najbolje obrestovala.

Njihove raziskave sedanje prakse strokovnega spopolnjevanja učiteljev v ZDA kritično obravnavajo tradicionalni model, ki temelji na delavnicah, konferencah, predstavitev in univerzitetnih tečajih. Po mnenju nekaterih snovalcev šolske politike ta model poudarja individualnost, in ne skupinskega delovanja, je kratko in fragmentarno oz. nepovezano, odvisno je od zunanjih strokovnjakov, usmerjeno k pasivnim poslušalcem, poudarja razvijanje spretnosti, je brez teoretične osnove in naravnano h kratkotrajnim rezultatom. Nekateri strokovnjaki primerjajo tradicionalno obliko strokovnega spopolnjevanja učiteljev z ameriško nakupovalno ulico, v kateri igra učitelj vlogo porabnika.

Če povzamemo, kritiki ta model zavračajo in ga obravnavajo kot nedomišljeno potezo, ki jo je treba opustiti, ker ne spodbuja sistematične reforme, predvsem pa zato, ker ne povezuje učiteljevega izobraževanja z dosežki učencev.

Zagovorniki reform ponujajo sklop devetih temeljnih načel, ki naj bi bila vodila pri uvajanju, izvedbi in ocenjevanju učinkovitosti izobraževanja učiteljev. Zavzemajo se za strokovno spopolnjevanje, ki:

1. izhaja iz analize razlik med cilji in standardi učenja in uspešnosti učencev;
2. izhaja iz potreb po izobraževanju, ki jih zaznajo učitelji, in če je mogoče, po učiteljevi dejavni udeležbi pri oblikovanju izobraževanja;
3. izhaja predvsem iz šole in je del šolske dejavnosti oz. je integriran v šolsko delo;
4. ponuja oblike izobraževanja, ki izhajajo iz individualnih potreb, a so večinoma organizirane v sodelovalno reševanje problemov;
5. poteka stalno in kontinuirano, vključuje program za nadaljnje učenje in ima podporo zunaj šole, potrebne materialne vire;
6. vključuje evalvacijo najrazličnejših virov informacij o rezultatih in procesu vključevanja novega znanja in spoznanj, pridobljenih s strokovnim spopolnjevanjem;
7. predvideva možnost oblikovanja teoretične razlage znanja in spretnosti, ki jih želi učitelj pridobiti;
8. je integrirano v širši proces uvajanja sprememb pri »odstranjevanju ovir« pri učenju in ustvarjanju spodbudnega učnega okolja.

Nekateri predlagajo model učitelja – raziskovalca. V tem modelu učitelji opredelijo problem ali področje, ki ga bodo preučevali, zberejo podatke in glede na ugotovitve analize podatkov uvajajo spremembe. V drugi različici tega modela nastopajo učitelji kot strokovnjaki – praktiki. Obravnavani so kot »družbena bitja, ki delujejo v določenih šolskih kulturah, na katere vplivajo kolektivne norme in tradicionalni družbeni odnosi delovnega okolja. V takšnem okolju strokovni razvoj ni specifična dejavnost, pač pa dispozicija«.

Vsem novim načelom in modelom strokovnega spopolnjevanja učiteljev pa je skupno poudarjanje neposrednega učinka strokovnega spopolnjevanja učitelja na učenčevo uspešnost. Če učiteljevo strokovno spopolnjevanje ne pripelje do večje kakovosti pouka in izboljšanja učenčevih dosežkov, je veljavnost le-tega vprašljiva.

Učinkovitost strokovnega spopolnjevanja učiteljev, ki se kaže z uspešnostjo učenca, ni nikjer tako izrazito postavljena v ospredje kot v programu nagrade za učitelja leta (U. S. Department of Education's National Awards Program for Model Professional Development). Ta program, ki se je začel leta 1996, načrtno spodbuja šole in nagraduje šolska okrožja, ki so uspešno izvedla strokovno spopolnjevanje, ki je prineslo vplivne dosežke. V ZDA je bilo za vzorno izvedbo strokovnega spopolnjevanja nagrajenih več šol.

Eden od kriterijev za nagrado je ne le predstavitev primera enkratnega izboljšanja uspešnosti učencev, pač pa predstavitev elementov organizacije in strokovnega razvoja, ki so bistvenega pomena za ohranjanje uspešnosti učitelja in učencev.

Ta program je dobil pohvalo za spodbujanje strokovnega spopolnjevanja kot tisti program, ki najuspešneje vodi do cilja.

Sklep

Pri strokovnem razvoju ameriških učiteljev potekajo številne pozitivne spremembe. Najvažnejši in najobetavnejši spremembi sta naslednji: vsi, ki so odgovorni za izobraževanje, so poklicani na odgovornost (učitelji in administrativni delavci so vabljeni k skupnemu načrtovanju trajnega poklicnega strokovnega spopolnjevanja), in treba je upoštevati tesno povezavo med učenčevo uspešnostjo ter učiteljevim znanjem in usposobljenostjo.

Vprašanje pa je, ali niso morda ta zadnja iskanja poti za izboljšanje strokovnega spopolnjevanja učiteljev šla predaleč. Kaj niso lahko opazni rezultati prav tisto, čemur bi se morali izogibati? Ali reformisti v svoji vnemi za povečanje usklajenosti strokovnega razvoja učiteljev z razvojem učencev učiteljem dejansko ne odvzamejo odgovornosti? Ali pri zagovarjanju osredotočenosti na rezultat – čim boljše znanje, ki ga doseže in pokaže učenec, ne tvegajo da bodo učitelje iz strokovnjakov spremenili v instrument?

Ravno v času, ko se trudimo, da bi izboljšali našo šolsko politiko in prakso, so učitelji pogosto nagnjeni k pristopu »vse ali nič«. Ali se moramo odločiti za popolnoma individualistični pristop, v katerem veljajo zakonitosti prostega trga, ali pa za soglasno usklajeni in skupinski pristop? Da bi sklenili dober kompromis, bi morali pri načrtovanju, izvajanju in vrednotenju strokovnega razvoja učiteljev upoštevati nekaj osnovnih zakonitosti, ki veljajo za izobraževanje odraslih. Učitelji so samostojni, imajo bogate izkušnje, njihova pripravljenost učiti se pa izhaja iz potrebe, ki jo čutijo kot odrasle osebe.

Zato bi bilo smiselno, če bi vsi imeli v mislih teh nekaj temeljnih načel – medtem ko se ameriški šolski sistem trudi najti sposobne in predane posameznike, ki jih bo potreboval za poučevanje v naslednjem desetletju.

Viri in literatura

1. Montana ranks 27th among the 50 states in per pupil expenditure; in 1999 that figure was \$5,869, compared with the U.S. average of \$6,407.
2. Willis D. Hawley and Linda Valli, »The Essentials of Effective Professional Development: A New Consensus,« in Linda Darling-Hammond and Gary Sykes, eds, *Teaching as the Learning Profession: Handbook of Policy and Practice* (San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers, 1999).
3. Gary Sykes, »Teacher and Student Learning: Strengthening Their Connection,« in Linda Darling-Hammond and Gary Sykes, eds, *Teaching as the Learning Profession: Handbook of Policy and Practice* (San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers, 1999).
4. Lucy Steiner, »What the Research Says About Professional Development That Works,« in *Professional Development: Learning from the Best* (Oak Brook, IL: North Central Regional Educational Laboratory, 1999).
5. NCREL's *Professional Development: Learning from the Best* for examples of award-winning schools. Website: <http://www.ncrel.org/pd/toolkit.htm>.

Perry Anderson: Prehodi iz antike v fevdalizem

Ljubljana: ŠKUC in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1989.
Zbirka *Studia humanitatis*, prevedla Darja Erbič, spremna beseda Miha Kovač, 350 strani.

V zbirki *Studia humanitatis* sta izšli dve knjigi zgodovinarja Perryja Andersona, in sicer *Prehodi iz antike v fevdalizem* (1989) ter *Rodovniki absolutistične države* (1990). V *Prehodih iz antike v fevdalizem* avtor raziskuje družbeni in politični svet klasične antike, naravo njenega prehoda v srednjeveški svet ter iz tega izhajajočo strukturo in evolucijo fevdalizma v Evropi. Po avtorjevih besedah je bil pregled klasične antike in fevdalizma mišljen kot nekakšen uvod v knjigo *Rodovniki absolutistične države*, kjer je v ospredju razprava o absolutizmu v kontekstu fevdalizma in antike kot o njunem legitimnem političnem dediču.

Perry Anderson že na začetku pravi, da njegovi knjigi nikakor nista pisanje zgodovine v pravem pomenu besede, ker ne izhajata iz njegovega študija originalnih zapisov iz preteklosti, temveč temeljita na poznavanju dosegljivih del sodobnih zgodovinarjev.

Po njegovem mnenju je fevdalni produkcijski način izšel iz dveh zelo različnih svetov: iz razpadajočega sužnjelastniškega produkcijskega načina, na temelju katerega je bila postavljena celotna zgradba rimskega imperija ter iz primitivnega produkcijskega načina germanskih zavojevalcev. V zadnjih stoletjih antike sta ta dva svetova doživela razpad in se med seboj zlila. Vendar je za pojasnilo tega zlitja bistveno razumevanje ustroja celotne klasične

civilizacije. Središče grško-rimskega antičnega sveta so bila vedno mesta. Grška polis in rimska republika sta bili vrhunec urbane državnosti in kulture. Vendar ta mestna kultura ni imela podlage v mestni ekonomiji. Večina materialnega bogastva, ki je vzdrževalo intelektualno in politično vitalnost mest, je prihajala s podeželja. V svojih temeljih je bil antični svet ruralen, zato je bilo kmetijstvo stalen vir premoženja mest. Sužnjelastniško posestvo je v nasprotju s fevdalnim dopuščalo stalno ločenost lastnikov bivališča od vira dohodkov. Presežek je bilo mogoče izterjati od obdelovalcev zemlje brez lastnikove navzočnosti. Toda resnici na ljubo vendarle ne smemo zanemarjati ekonomskega pomena mest. Sredozemlje, ki je bilo geografski okvir antične civilizacije, je bilo območje živahnega trgovanja. Kljub temu, da je bil sužnjelastniški produkcijski način izum grško-rimskega sveta, se ta svet nikoli ni opiral izključno na suženjsko delo. Najbolj presegljivo je dejstvo, da je antiko zaznamovala tehnološka stagnacija na vseh področjih. Seveda ne moremo reči, da je tehnika v klasičnem svetu povsem mirovala, saj so izumili mlinsko kolo, vretensko stiskalnico, pihanje stekla ... vendar ni bilo pomembnejših izumov, ki bi antično ekonomijo pognali proti novim produkcijskim silam. Anderson meni, da je bila odsotnost tehnične inovativnosti posledica tega, da je bilo fizično delo tesno povezano z

izgubo prostosti in je s tem izginila vsakršna svobodna družbena podlaga za izume. Še več, ločitev med materialnim delom in svobodo je bila tako dosledna, da grški jezik sploh ni poznal izraza za pojem dela.

Ko neka civilizacija doseže vrh v svojem razvoju, mu nujno sledi obdobje ekspanzije. Za antični svet je značilno, da je ta ekspanzija potekala v vodoravni smeri: odlikujejo jo geografska osvajanja in ne ekonomski razvoj. Zato avtor knjige postavi tezo, da je bila klasična civilizacija po svoji naravi kolonialna, saj se je celica mestne države praviloma reproducirala z razseljevanjem in vojno.

Ker je bil za prihod fevdalizma komunalni germanški produkcijski način odločilen, poleg rimskega sužnjelastniškega produkcijskega načina tudi drugačen, mu posveča avtor knjige kar nekaj besed. Germanom, ki so bili že v času Cezarjevih osvajanj stalno naseljeni kmetovalci s prevladujočo živinorejo, je bila zasebna zemljiška lastnina neznana, čeprav so bile črede v zasebni lasti. Vendar je značilen način kmetovanja, kjer so obdelovalno zemljo selili po golih ozemljih v gozdu, omogočal pogoje in obsežne migracije. Po prihodu Rimljanov, ki so z diplomatsko intervencijo in ekonomskimi in političnimi pritiski pospešili družbeno diferenciacijo, je komunalni produkcijski način počasi razpadel. Ker se je sčasoma večalo število germanskih vojakov v rimskih legijah, ni težko oceniti, kakšne socialne in ideološke učinke je imela ta integracija na germansko družbo.

V počasnem procesu spajanja, kjer so se rimski in germanski elementi združevali v novo sintezo, so bile izpodrinjene vse prejšnje oblike produkcije. Toda najpomembnejša pridobitev te simbioze, to je nastanek novega agrarnega sistema, je bil v poznejši historiografiji najslabše osvetljen. V prvem naselitvenem valu ta proces ni bil tako izrazit. Šele drugi naselitveni val (Langobardi, Franki, Angli in Sasi) je lahko začel graditi trajnejše družbene oblike na Zahodu. Prvi osvajalci niso jezikovno germanizirali niti enega predela rimskega Zahoda. Prav nasprotno, ob upadanju rimske nadvlade so ponovno oživel jezik staroselcev; v 5. stoletju sta baskovski in keltski jezik napredovala bolj kot germanski jeziki.

Čeprav se s karolinško državo začenja zgodovina fevdalizma v pravem pomenu besede, pa je šele nastanek srednjeveških mest najbolj prispeval k razvoju evropskega Zahoda. Mestna ekonomija srednjega veka je bila neločljivo povezana s pomorskim prevozom. Prvi pogoj za vzpon italijanskih mest je bila njihova pomorska premoč. Parcelizacija suverenosti, značilna za fevdalni produkcijski način v Evropi, je omogočila politično avtonomijo mest in njihovo osvoboditev izpod nadzora fevdne gospodke ali monarhije. Prav mesta so bila tisti poznejši dejavnik, ki je zagotovil razpad tlačanstva. Vzpon mest na severu Italije je pospešil nastanek prvih oblik komercialnega kmetijstva z meznim delom.

Ta proces pa je bil v Vzhodni Evropi popolnoma drugačen. Na tem področju nikoli ni bilo tiste specifične sinteze, ki je izoblikovala fevdalni sistem na Zahodu. In

prav to je po mnenju avtorja temeljna zgodovinska determinanta neenakega razvoja Evrope in zaostajanja Vzhoda. Vzhod je bil vedno zunaj meja antike. Kljub temu, da je cesar Trajan zavzel Dacijo, se Rimljani nikoli niso spustili v nadaljnja osvajanja teh prostorov. Razvoj slovanskih ljudstev na Vzhodu je bil zvest posnetek zgodnejšega razvoja germanskih ljudstev, preden so vdrla v rimski imperij.

Družbeni razvoj Slovanov je bil v novi domovini zelo počasen. Pleme in klan sta bila še dolgo temeljni enoti družbene ureditve. Vendar sta socialna diferenciacija in politična stratifikacija le počasi napredovali. Prehod na orno poljedelstvo je povečalo presežek in tako se je izoblikovalo bojevniško plemstvo. V IX. in X. stoletju je nastalo veliko število manjših mest (v Rusiji, na Poljskem in na Češkem), ki so postala žarišče regionalne trgovine. Ko so v Rusijo prišli Skandinavci, so jo imenovali Gardariki, dežela mest. V tem času sta vzpon zahodnoevropskega fevdalizma in skandinavski ekspanzionizem močno vplivala na vzhodna območja Evrope.

Kriza evropskega fevdalizma se je na Vzhodu začela pozneje, vendar je močno prizadela to, dosti mlajšo in krhkejšo družbeno strukturo. Ko je agrarna depresija, posledica nemške kolonizacije, doživela svoj višek, so propadla tudi cvetoča trgovska mesta ob Baltiku, na Poljskem in v Rusiji. Ta mesta so bila veliko manj sposobna prenašati nenadno pomanjkanje v svojem zaledju kot starejša in večja urbana središča na Zahodu. Prav ta zgodovinski poraz mest je na Vzhodu utrl pot tlačanstvu. Če je na Zahodu absolutizem pomenil konec tlačanstva in začetek vzpona mest in s tem dominacije blagovne produkcije, se na Vzhodu absolutizem ujema z začetkom tlačanstva in koncem avtonomije mest. Tako je očitno dejstvo, da sta vzhodni in zahodni absolutizem nastala z dvema različnima fevdalnima sintezama.

Zadnje poglavje knjige je namenjeno Balkanu, saj avtor meni, da je bila regija južno od Donave ločena od ostale vzhodne Evrope. Če primerjamo Balkan in Skandinavijo, ugotovimo, da je Skandinaviji uspelo ustvariti zahodno varianto fevdalizma brez pomoči urbane imperialne dediščine antike, medtem ko se Balkanu kljub temu, da je bila tam celo metropola države, ki je nasledila Rim, ni posrečilo razviti stabilne vzhodne različice fevdalizma. Bizantinska zapuščina ni pospeševala razvoja fevdalizma, ampak ga je celo zavirala. Po avtorjevih besedah je družbeni proces, ki se je končal s turško vladavino, zanimiv zaradi svojega anomalnega izida, ki se je iztekel v stoletja trajajočo stagnacijo in regresijo. Turška zasedba pa je uničila vsako možnost nadaljnega avtohtonega razvoja na polotoku.

Goranka Kreačič

Fernand Braudel: Strukture vsakdanjega življenja: mogoče in nemogoče

Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV.–XVIII. stoletje, I, II.

Ljubljana: ŠKUC in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1988. Zbirka *Studia humanitatis*, prevedel Gregor Moder, spremno besedo napisal Peter Vodopivec, 1. del 353, 2. del, 409 strani.

Igre menjave: Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV.–XVIII. stoletje, II, II. Ljubljana: ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1989. Zbirka *Studia humanitatis*, prevedel Gregor Moder, 1. del 503, 2. del 324 strani.

Čas sveta: Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV.–XVIII. stoletje. Ljubljana: ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1991, prevedel Gregor Moder, spremno besedo napisal Peter Vodopivec, 1. del 537, 2. del 381 strani.

Fernand Braudel je bil trideset let, od smrti Luciena Febvra leta 1956 pa vse do svoje smrti leta 1985, vodilni francoski zgodovinar. V zgodovinopisju bo ostal zapisan kot avtor, ki se je uprli tradicionalni obliki zgodovinske pripovedi,¹ ki po njegovem mnenju ni bila primerna za strukturalno² zgodovino. Po Febvrovi smrti leta 1956 je postal direktor *Analov* in s tem vpeljal tudi novo uredniško politiko. K časopisu je pripeljal mlajše zgodovinarje, kot so bili Jacques Le Goff, Emmanuel Le Roy Ladurie in Marc Ferro.

Fernand Braudel (1902–1985) se je rodil v Lorraini, vendar je odločilna leta svoje mladosti preživel v Alžiriji, kjer je odkril Sredozemlje, ki mu je kot zgodovinar ostal zvest vse življenje. Po Febvrovi smrti leta 1956 ga je Braudel nasledil kot novi direktor *Analov*. Tudi po upokojitvi leta 1972 je ostal izjemno vpliven zgodovinar.

Braudelovi trije zvezki (pri *Studia humanitatis* objavljeni v šestih knjigah)³ se ukvarjajo z ekonomskimi kategorijami porabe, distribucije in produkcije. Braudel opisuje ekonomsko zgodovino kot trinadstropno hišo. V pritličju je materialna civilizacija, v sredini je ekonomsko življenje in na vrhu »kapitalistični mehanizem«.

Prvi zvezek (v dveh delih) ima naslov *Strukture vsakdanjega življenja; Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV.–XVIII. stoletje*. Knjiga, ki je bila na začetku načrtovana kot študija o Evropi, se je razširila tudi na Azijo in Ameriko in mnogo manj na Afriko. Osrednja teza, s katero Braudel pojasnjuje glavne spremembe v kapitalistični ekonomiji in zaradi katere je še danes aktualen, so globalizacijski procesi. Zato uporablja pojem *globalna zgodovina*, tudi *totalna zgodovina*. Globalna zgodovina pomeni splošno svetovno zgodovino, saj po avtorjevem mnenju ni nacionalnih ne evropske zgodovine, temveč je le zgodovina človeške civilizacije. Res pa je, da človeštvo začne postajati eno šele od konca 15. stoletja. Do tedaj je bilo človeštvo razdeljeno na številne izolirane svetove, planete, kjer je vsak planet dajal zavetje posebni civilizaciji ali posebnim kulturam. Najbolj značilno za te svetove je dejstvo, da se nekateri elementi, četudi sorodni, niso nikoli pomešali. Po drugi strani pa globalna zgodovina pomeni tudi zgodovino obogateno s spoznanji vseh ved, ki se ukvarjajo s človekom.

Čeprav Braudel ni bil prvi, ki se je ukvarjal z vsakdanjim življenjem, je njegovo delo pomembno zaradi sinteze med tako imenovano mikrozmogovino vsakdanjega življenja in zgodovino velikih ekonomskih in socialnih premikov. Šele raziskave, ki so bile utemeljene na mikrozmogovinskih študijah, so lahko dale celostno podobo obsežnega prostora in časa v zgodovini.

Drugi pomemben Braudelov koncept, materialna civilizacija, je zelo podoben konceptu v njegovi disertaciji *La Méditerranée*. Ta koncept označuje pristop ne samo zgodovinarja, temveč tudi »geografa ali geohistorika, ki ga zanimajo kulturna ozemlja, med katerimi uspeva menjava blaga.« (Burke, str. 55)

Poskus celostnega pregleda materialne civilizacije med 15. in 18. stoletjem je Braudelu v celoti uspel, čeprav sam meni, da si ne domišlja, da je uspel zaobjeti vsa dejstva in dogodke in to še po vsem svetu. Bolj kot dogodki, so dej-

¹ Veliko znanstvenikov meni, da je bilo zgodovinopisje z opustitvijo pripovedi obubožano. Zato so začeli iskati nove oblike pripovedi, med katere sodijo mikropripoved, pripoved nazaj in zgodbe, ki se premikajo naprej in nazaj med javnim in zasebnim svetom ali predstavljajo iste dogodke z različnih zornih kotov. Slednjo vrsto pripovedi je uporabil znameniti japonski režiser Akira Kurosawa v svojem filmu *Rašomon*.

² Razliko med tradicionalno pripovedno in strukturalno zgodovino lahko ponazorimo z znamenitim Braudelovim primerom, značilnim za strukturalista: »Ukazi iz Madrida so prispeli pozno, ker so ladje v šestnajstem stoletju potrebovale nekaj tednov, da so preplule Mediteran.« Tradicionalni pripovedni zgodovinarji bi ta stavek oblikovali približno tako: »Ukazi so iz Madrida prispeli pozno, ker se Filip II. ni mogel odločiti, kaj naj stori.« (Burke, 1994, str. 72)

³ Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem so izšli v zbirki *Studia humanitatis* v treh delih. Prvi del v dveh zvezkih je izšel v tretjem letniku, leta 1988, pod naslovom *Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem; Strukture vsakdanjega življenja: mogoče in nemogoče*. Drugi del (tudi v dveh zvezkih) je izšel v četrtem letniku, leta 1989, pod naslovom *Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem: Igre menjave*. Tretji del, prav tako v dveh zvezkih, je izšel v šestem letniku, leta 1991, pod naslovom *Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem: Čas sveta*. Vsi trije deli so bogato ilustrirani, opremljeni z grafikoni in tabelami in zelo referenčnimi opombami.

stva tisti element, na katerem Braudel gradi svojo strukturo materialne civilizacije. Ves ta zgodovinski prah, po avtorjevih besedah sestavljen iz majhnih dejstev, se brez konca in kraja ponavlja in se zato kaže kot povezana stvarnost. Braudelovo pozornost so pritegnila ponavljajoča se zaporedja, ki so postala zakonitosti. Prav te zakonitosti, ki izvirajo iz civilizacij in kultur, so rdeča nit Braudelovih šestih knjig. Skupen naslov vseh knjig, *Materialna civilizacija*, ni izbran po naključju, saj po avtorjevih besedah pomeni izbiro govorice. Civilizacije namreč povezujejo in urejajo tisoče dobrin, od materialnih do duhovnih.

V luči sodobnih globalizacijskih procesov in antiglobalizacijskih gibanj je treba omeniti Braudelov kritičen odnos do države, ki ji je odmeril kar nekaj tehtnih besed, zlasti v sklepnih besedah zadnje knjige trilogije v *Času sveta*. Po njegovih besedah družba in gospodarstvo očitno ne zadoščata za uravnavo gospodarskih procesov, saj je država »vsiljivo navzoča in moti in krivi razmerja in igra svojo trdo vlogo v arhitekturah, ki jih po nekakšni tipologiji različnih svetovnih družbenih gospodarstev lahko razdelimo v suženjsko, tlačansko, zemljiškosposposko, podjetniško in zgodnjekapitalistično.« (*Strukture vsakdanjega življenja*, 2. knjiga, str. 380)

Braudelove kritične besede niso namenjene samo državi, temveč tudi kapitalizmu, vrhnjem nadstropju trinadstropne hiše. V kakšni zvezi je kapitalizem s skromnim življenjem na dnu lestvice, je razvidno že v prvem poglavju knjige, kjer avtor navaja različne ravni neenakega sveta ljudi. Po njegovem mnenju svet poganjajo neenakosti, nepravilnosti, večja ali manjša protislovja, ki ves čas spreminjajo njegovo vrhnje nadstropje, edino, ki se v resnici premika. Starodavna in postopna delitev dela povzroča ločevanja in spopade, s katerimi se hrani vsakdanje življenje. S svojimi drobnimi dobički mikrokapitalizem (tržno gospodarstvo), ni vreden sovraštva, saj se je komaj otresel vsakdanjega garanja. Samo kapitalizem ima sorazmerno svobodo gibanja, kjer lahko izbira področja, v katera se hoče vmešavati in druga, ki jih prepušča usodi.

Pisati kakršen koli spis o Braudelu, ne glede na to ali je to recenzija, predstavitev, knjižna ocena, je zelo težko. Tako kot pravi pisec spremne besede Peter Vodopivec, ena od velikih težav, s katero se mora soočiti avtor informacije o Braudelovem življenju in delu, ni le v neverjetnem obsegu in bogastvu njegovega znanja, temveč tudi v njegovem odklanjanju kakršnih koli definicij. Braudel je bil prepričan, da vsaka definicija onemogoča pravo razpravo. Vendar prav odsotnost sistematičnih in bolj določenih opredelitev otežuje razumevanje oznak in pojmov, ki jih avtor uporablja v svojih besedilih o zgodovini.

V tej svoji veličastni sagi, kakor je Braudelovih šest knjig poimenoval pisec spremne besede dr. Peter Vodopivec, se avtor posveča razvoju kapitalizma do 19. stoletja. Te knjige, ki so odločilno vpliva-

le na učne načrte učiteljev zgodovine, obravnavajo temeljna vprašanja kapitalizma: delitev gospodarskega življenja in gospodarskih svetov, »dolga trajanja«, mešanje družbenih hierarhij (razredni boj), različne vloge prevladujočih manjšin, industrijsko revolucijo ...

Sam avtor pa je svoje pisanje označil kot koristno in prijetno pustolovščino.⁴ Ob tem je omenil, da je skriti cilj zgodovine in njena najgloblja spodbuda prav pojasnjevanje sodobnosti. Čeprav ni hotel pojasnjevati sedanjosti v luči zgodovine, pa je želel videti, kaj se v razburkanih vodah današnjosti dogaja z razlagami, ki jih je uporabil.

Ko se Braudel sprašuje ali bo kapitalizem preživel, obenem odgovarja, da se po njegovem mnenju kapitalizem ne more sesuti sam. Lahko ga spodnese edino udarec od zunaj in utemeljena nadomestna rešitev.

Za avtorja knjige se razloček med kapitalizmom v različnih oblikah in tržnim gospodarstvom kaže predvsem na politični ravni. Ko govorimo o kapitalizmu, vedno govorimo o vrhnjih nadstropjih stavbe. Kapitalizem so multinacionalke, nikakor pa to niso majhna podjetja in obrtne delavnice. Kapitalizem preveva zahodne družbe samo na vrhu. Spodnja nadstropja stavbe so majhna podjetja. Med kapitalizmom in tistim, kar je pod njim, obstaja živahna dialektika. Zato Braudel navaja Galbraithovo ugotovitev, ki pravi, da bi orjaške družbe, če bi hotele, zlahka pohrustale manjše. Vendar tega ne naredijo zato, ker imajo majhna podjetja zaradi majhnih razsežnosti višje proizvodne stroške in tako pomagajo določati tržne cene na ravni, ki povečujejo dobiček velikih družb. Navzkrižje med kapitalizmom in njegovim spodnjim robom ni samo gospodarske, temveč tudi politične narave. Države so bile tiste, ko so (zlasti po drugi svetovni vojni) ustvarile monopole in poskušale z načrtno politiko izločiti majhna podjetja. Taka politika je po Braudelovem mnenju hudo nevarna, saj v drugačni obliki ponavlja temeljno napako socialističnih dežel. Če bi se res potrudili, bi lahko našli ekonomske rešitve kriz tako, da bi »tržni izsek razširili in mu dodali gospodarske ugodnosti, ki si jih je pridržala prevladujoča skupina.« (*Čas sveta II*, str. 317) Toda bistvo problema leži v sami družbi. Kakor na mednarodni ravni ne moremo pričakovati, da bi se dežele, ki so v središču gospodarskega sveta, odrekle svojim privilegijem, tako tudi na narodni ne moremo upati, da bi prevladujoče skupine (ki so si zagotovile mednarodno podporo), prostor, ki ga obvladujejo, prepustile drugim.

Te sklepne besede je avtor knjige zapisal oktobra leta 1979. Skoraj tri desetletja pozneje so še vedno aktualne. Morda so zaradi dogajanj zadnjih let celo pridobile.

Goranka Kreačič

⁴ Braudelovih knjig sem se od začetka težko lotila. Ko sem svoje pomisleke omenila enemu od članov programskega sveta zbirke *Studia humanitatis*, je odvrnil: »Braudel se bere kot Karl May!«. In res je bilo tako.

André Chastel: *Il Sacco di Roma 1527. Od prvega manierizma do protireformacije*

Ljubljana: ŠKUC in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1995.
Zbirka *Studia humanitatis*, prevod in spremna beseda: Braco Rotar, 338 strani.

Francoski umetnostni zgodovinar André Chastel, strokovnjak za italijansko renesanso, sodi v skupino raziskovalcev, ki je umetnine raziskovala v povezavi s sodobnimi zgodovinskimi, socialnimi in političnimi konteksti in je tako konceptualno blizu »*novi zgodovini*« (la nouvelle histoire). Spomnimo se nekaterih poglavitnih del, ki so v duhu tega novega pristopa podala bleščeče analize renesančne filozofije in intelektualnih dejavnosti (E. Garin: *Spisi o humanizmu in renesansi*), poznosrednjeveških in renesančnih mentalitet (A. Tenenti: *Občutje smrti in veselje do življenja v renesansi*), Braudelove študije o Mediteranu, srednjeveške študije G. Dubyja in J. Le Goffa ...

Sama plenitev Rima ima v zgodovini evropske celine simboličen pomen: z razkrojem mediteranocentrične se prične uveljavljati evropocentrična podoba sveta. S tem procesom, ki je izrinil Italijo in Mediteran kot središče Evrope in z uveljavljanjem dežel na robu atlantskega oceana, se je ukvarjal tudi F. Braudel v *Času sveta*.

Zgodovinsko ozadje za plenitev Rima je boj med dinastijama Habsburžanov (Karel V.) in Francom I., ustanoviteljem dinastije Valois, za dediščino nekaterih delov Burgundije in Italije, ki je trajal celih štirideset let. Središče konflikta je bila Italija, ki je bila zaradi svoje geostrateške lege, bogastva in prometnih zvez tarča obeh vladarjev. Za Italijo so bile posledice te vojne katastrofalne: namesto da bi jo združila okrog papeškega Rima, jo je vojna popolnoma razkosala. Globoko spremembo pa je doživela tudi italijanska kultura. Oživljanje mita o antiki v renesančni Italiji je ostalo tuje ostalim delom Evrope, zlasti Erazmu Rotterdamskemu, ki je svoje delo posvetil boju zoper poganstvo in njegovo »moralno izprijenost«. V svojih pamfletih, ki so bili usmerjeni tudi zoper rimske humaniste, se je lotil tudi kritike rimske renesanse. Po njegovem je bilo zlo neločljivo povezano z rimskim življenjem, kulturo in religijo. Rim naj bi bil preplavljen s poganskimi podobami, mitološko slikarstvo pa naj bi bilo škodljivo in nevarno. Prilagajanje antičnih modelov religiozni umetnosti ni bilo zaželeno. Raffaelove vatikanske stanze so bile tarča napada, ker naj krščanske tematike ne bi bilo mogoče obravnavati v profanem stilu, polnem poganskih podob.

Rim, ki je bil še od srednjega veka kozmopolitsko mesto, je v času zavzetja štel približno 53 tisoč stalnih

prebivalcev, od katerih četrtnina ni bila italijanskega, komaj šestina pa je bila rimskega rodu. Veliko Rimljanov si je celo želelo, da bi cesarska vojska prišla, bodisi zato, ker so nasprotovali papežu, bodisi zato, ker so bili privrženci družine Colonna, ki je bila ravno v tem času v odkritem spopadu s papežem. Ko je cesarska vojska korakala proti Rimu, se je Italija seznanila z novo vrsto vojske: z landsknehti, katerih surovost med tem pohodom je prekašala celo surovost Francozov. Rim je doživel propad svojega prebivalstva in svoje dediščine in nenazadnje svojega prestižnega položaja v krščanskem svetu.

Prva posledica zavzetja Rima je bila revolucija v Firencah. Meščani so izgnali družino Medici in povrnili republikansko ozračje. Papež Klemen VII. (po rodu Medičejec) se je znašel v nenavadnem položaju. Porazenec v Rimu je za ureditev razmer v Firencah iskal podporo pri zmogljivem cesarju Karlu V.

Oplenjenje Rima je pretreslo evropski svet, vendar so večinoma zmanjševali pomen tega dogodka in ga potiskali v pozabo. Napad na Rim je obsodil le Thomas More. Po odhodu Špancev in landsknehtov se življenje ni takoj vrnilo. Mesto je izgubilo vsaj polovico prebivalstva. Padec Rima, ki je za Italijo pomenil konec svobode, je pospešil tudi dokončen razcep med papeštvom in reformacijo na Severu. Kako močno je oplčenje mesta prizadelo kulturo, dokazuje počasnost njegovega okrevanja. Na začetke pojavljanja načrtov Rima in prve obnove antičnega mesta je bilo treba počakati do srede stoletja. Michelangelova *Poslednja sodba*, ki je bila dokončana leta 1541, je s svojim tragičnim slogom izrazila težke preizkušnje, ki jih je mesto doživelo. Kljub obtoževanju erazmovcev je Rim obdržal svojo posvetno privlačnost in v mesto so se sčasoma znova začeli stekati humanisti in umetniki. Vendar je bil ta dogodek, ko so se v Rimu razmere ustalile in papeška oblast znova okrepila, izhodišče za novo obdobje, ki se je kazalo na obzorju: katoliška reforma ali protireformacija.

S to ugotovitvijo se konča Chastelova analiza dogodkov, ki so pripeljali do oplčenja Rima. Vendar nas šele pozorno branje spremnih besed, ki jih je napisal prevajalec knjige Braco Rotar, pripelje do novih spoznanj in nastavkov za dodatno analizo. Po Rotarjevih besedah

je bila s tem dogodkom spremenjena dominantna podoba sveta, ki se je z Mediterana preselila na Sever, na rob Atlantskega oceana. Pohod na Rim je spominjal na križarski pohod in je bil precej nenavaden glede na to, da je potekal ravno v času največjih turških osvajanj. Obdobje splošne represije, ki je sledilo, so zaznamovale različne herezije, mizoginija, katere posledica so procesi proti čarovništvu, v središču katerega sta bila ženska in antisemitizem. Razmejitve tedanjih evropskih nazorov o ženskah se približno ujemajo z razmejitvijo med mediteranskim in zunajmediteranskim območjem. Samo na prvi pogled preseneti, da so bili antisemitizem, mizoginija in procesi proti čarovnicam najmočnejši prav v reformiranih deželah in v Srednji Evropi. Mogoče je šele v tem kontek-

stu mogoče razumeti pohod na Rim prav v času turških osvajanj, saj je »fatalizem fundamentalističnih voditeljev, med njimi samega Martina Lutera, za katere so neverniški pohodi, herezije in čarovništvo sodili v kontekst eshatologije bližnjega sodnega dne.« (Rotar, str. 323)

Čeprav o tem Chastel v svoji knjigi ne govori, je prav tukaj mogoče razbrati prihajajoče strukturiranje nove podobe sveta. Antijudaizem, ki se je šele z inkvizicijo spremenil v antisemitizem, ter druge omenjene »ekscesivne prakse« (Rotar, str. 330), kot so čarovniški procesi in herezije, so utrli pot nacionalizmu, ki je tako začel svojo (še vedno nedokončano) pot skozi moderno zgodovino.

Goranka Kreačič

Georges Duby: Trije redi ali imaginarij fevdalizma

Ljubljana: Studia humanitatis, 1985. Prevod Gregor Moder, spremna beseda Janez Peršič, 433 strani.

Dubyjevi *Trije redovi ali imaginarij fevdalizma* so temeljno delo evropske medievalistike. Dumézilovo trifunkcijsko shemo družbene ureditve, ki je bila skoraj štirideset generacij oblika popolne družbe, je Duby zlahka apliciral na proučevanje zahodnega srednjega veka. Duby raziskuje odnose med materialnim in mentalnim v družbenih spremembah s pomočjo kolektivne predstave družbe, razdeljene v tri skupine. Pri Dumézilu so to trifunkcijsko shemo sestavljali duhovniki, vojščaki in poljedelci. Duby jih je označil kot tiste, ki molijo, *oratores*, tiste, ki se borijo, *bellatores*, in tiste, ki delajo. Čeprav bi iz latinskega samostalnika *labor* na prvi pogled brez težav izpeljali *laboratores* (kot v prejšnjih dveh primerih), je ta večplastna in dvoumna beseda povzročala veliko preglavic obema prevajalcema, in sicer samemu Dubyju, ko prevaja iz latinščine v francoščino, ter Gregorju Modru, ki tej preglavici posveti kar nekaj besed v svojih tehničnih opombah.

Duby navaja, da ima podoba o treh redih funkcijo legitimirati izkoriščanje kmetov, in sicer to počno njihovi fevdni gospodi. Sama razlaga mu ne zadostuje, saj skuša ugotoviti vzroke, ki so pripeljali do vnovične oživitve koncepta tridelne družbe od 9. stoletja.

Prvi v skupini treh redov so tisti, ki molijo (*oratores*). V latinščini ima glagol *orare* dva pomena, in sicer *govoriti*, *oznanjevati*, *pridigati* ter *prošiti*, *moliti*. Tudi funkcija pripadnikov te družbene skupine je dvojna, saj so oznanjevalci in razlagalci božje besede. V obeh vlogah delujejo na ravni duhovnega, zato bi bila ustrezna tudi beseda duhovščina. Vendar se je prevajalec izognil temu izrazu,

ker meni, da Dubyjeva razprava »ostaja ves čas na ravni imaginarnega, teorije o družbi, zato bi ta izraz lahko zavajal k stvarnemu.« (Duby, str. 430)

Funkcija druge skupine, tistih, ki se bojujejo (*bellatores*), je, da z orožjem v roki vzdržujejo red na tem svetu. Zanimivo pa je, da Duby v francoščini ni našel ustreznega izraza, ki bi pokrival celovitost njihove funkcije, zato si je namesto vojakov izbral besedo plemstvo (fr. *noble*, *noblesse* iz lat. *nobilis*). Najvišji na hierarhični lestvici je kralj. Je edini predstavnik te družbene skupine, ki sme in mora izpolnjevati svojo funkcijo – vzdrževati in ohranjati red in mir. Tukaj je treba opozoriti na vzporednice z Dumézilovo trditvijo, ki meni, da kralj včasih nastopa v dveh ali treh funkcijah. Največkrat pa je predstavnik druge funkcije, zato trditev podpre z razlago, da je beseda *kṣatrya* (vojščaki) oz. *rājnya* izpeljana iz besede *rājan*, torej kralj.

Prvi družbeni skupini sta ločeni od tretje z globoko razredno zarezo. Ta zareza deli skupine na izkoriščevalce (tiste, ki molijo in tiste, ki se bojujejo) in na izkoriščance (tiste, ki delajo). Naloga tistih, ki delajo, je, da s fizičnim delom preživljajo pripadnike prvih dveh redov.

Beseda red (lat. *ordo*), se v Dubyjevi knjigi (po navedbah prevajalca) pojavi kar šestdesetkrat, zato je prav, da ji namenimo nekaj stavkov. Prvič se beseda *ordo* pojavi, ko so bila Pavlova pisma prevedena v latinščino. V latinščini je imela dva pomena, in sicer je bila z besedo *ordo* označena privilegirana skupina, ki je na zunaj kazala svojo povezanost z mestom, ki jim je bilo dodeljeno v vojaških, verskih ali državnih sprevodih. V drugem po-

menu pa beseda *ordo* pomeni pravično in dobro ureitev vesolja. Ta urejenost pa je postavljena po nekem vnaprejšnjem vzorcu, načrtu in v tem pomenu se *ordo* pojavi tudi v patristični latinščini cerkvenih očetov Gregorja Velikega in Sv. Avgušтина. V karolinškem obdobju se beseda znova pojavi v 11. stoletju, in sicer v zadnjem nedokončanem spisu škofa Adalberona iz Laona ter v *Gesta episcoporum cameracensium*, spisu, ki ga je l. 1024 naročil napisati škof Gerard iz Cambrai. To ni nič nenavadnega, saj je iz avgušćinskih načel in zamisli o pravilni urejenosti izvirala vsa družbenopolitična morala teh dveh karolinških škofov. Omeniti velja, da se pri teh dveh škofih tretji red ali tretja poljedelska funkcija omenja samo mimogrede in zgolj kot utemeljitev, da tisti, ki molijo, ne delajo z lastnimi rokami, in tisti, ki se vojskujejo, dobivajo dohodke. Zato DUBY meni, da sta brezdelnost prvih in izkoriščevalnost drugih najočitnejši izraz zemljišćogospodarskega načina proizvodnje.

Ob nastanku visokosrednjeveške trifunkcijske ideologije vitezi ne nastopajo kot tisti, ki se vojskujejo, *bellatores*, saj so kot sejalci nemira sovražniki zemeljske ureditve. Zato je ideološki konstrukt trifunkcijske urejenosti, ki sta ga obudila zgoraj omenjena karolinška škofa,

bil usmerjen predvsem proti divjaškemu viteštvu. Ker je bil mir naloga, ki jo je bog zaupal kralju, nastopa v trifunkcijskih shemah kot bojevnik samo kralj. Samo njega omenjena škofa imenujeta *bellator*. Proti koncu 12. stoletja pa ta vloga kralja počasi zamre. Ko uporni knezi proti vse močnejšemu kralju pokličejo na pomoč viteštvo, se vloga vitezov spremeni. Še v 11. stoletju sejalci nemira sedaj postanejo nosilci in branilci miru.

Na koncu pa omenimo še, kaj se je zgodilo s tremi redovi v poznejših obdobjih. V knjigi *Trije redi ali imaginarij fevdalizma* v prevajalčevih opombah beremo, da je tretja družbena skupina zajemala vse tiste, ki se niso razvrstili v prva dva reda. Tretji red je bil ljudstvo, *fr. peuple*, vendar v smislu *populus Romanus*. To ljudstvo so bili v glavnem kmetje. Toda z razvojem družbe, gospodarstva, trgovine, mest in bank v 13. st. se je tretja skupina čedalje bolj ožila in prvima dvema razredoma so se pridružili še bogati trgovci, obrtniki in bančniki. Tretji red pa se odtlej naprej po ustaljeni navadi imenuje meščanstvo.

Goranka Kreaćić

Tatjana Rejec: Partija in tigrovci (medvojna in povojna usoda nekaterih vodilnih tigrovcev)

Ljubljana: Slovenska matica, 2006, 234 strani.

Slovenska matica je objavila knjigo, ki poleg usode tigrovcev predstavlja nekatera ozadja medvojnega dogajanja na Primorskem. Avtorica je zelo natančno uporabila partizansko arhivsko gradivo o dogajanju na Primorskem med jesenjo 1941 in julijem 1943. Podatkov, ki doslej še niso bili uporabljeni in dogajanja postavljajo v drugaćen kontekst, je mnogo. Nekateri stereotipi o NOB na Primorskem se izgubljajo v poznavanju konkrećnega dogajanja. Avtorica je arhivsko gradivo uporabljala tako precizno, da bo morala kakšen zgodovinar celo kritičen nad tako obsežnim in natanćnim navajanjem citatov iz arhivskega gradiva.

Iz podatkov in poročil iz arhivskih dokumentov so se izrisale tudi osebnosti protagonistov političnega in vojaškega vodstva partizanskega gibanja na Primorskem in njihove medsebojne povezanosti. Izhodišće obravnave je tragićna usoda tigrovca in partizana, doktorja prava Maksa Rejca, po rodu iz Tolmina. S strani vodstva KPS je bil načrćno diskreditiran in nato julija 1943 na Tolminskem likvidiran. Avtorica se sprašuje, kako je bilo to mogoće in

išće odgovore v natanćnem iskanju po originalnih partizanskih arhivskih dokumentih. Poleg tega je uporabila še objavljene *Dokumente ljudske revolucije v Sloveniji*. Nekaj je bilo tudi osebnih pričevanj. Avtorica je vdova po Albertu Rejcu, političnemu voditelju Tigra in bratu dr. Maksa Rejca.

Za boljše poznavanje problematike je avtorica osvetlila tudi širše dogajanje med 2. svetovno vojno na Primorskem in pri tem uporabila vse dosedanje zgodovinske obravnave tega obdobja.

Maks Rejec je bil učitelj in pozneje pravnik. Deloval je v Tigru, zaradi ćesar mu je v Italiji grozil zapor, zato se je umaknil v Jugoslavijo. Bil je liberalno usmerjen narodnjak in sodelavec *Sodobnosti*, kjer je objavljial ćlanke in v njih analiziral totalitarne drćžave v Evropi. Obravnaval je tudi druga družboslovna vprašanja povezana s tedanjo evropsko politiko. V letih pred 2. svetovno vojno je deloval v zdrućeni opoziciji (urejal časopis) in v Ljudski fronti, kjer je spoznal vodilne komuniste v Sloveniji. Po napadu

na Jugoslavijo se je ilegalno umaknil na Tolminsko in se takoj vključil v partizansko gibanje.

Ceprav je bil povsem lojalen in je postal organizator OF, ga je imelo partizansko vodstvo večino časa pod nadzorom. Poročila o svojem delu je pisal Dušanu Pirjevcu – Ahacu. Preprosti funkcionarji v baški dolini so bili v težki situaciji, ko so kontrolirali priljubljenega predvojnega tigrovca in doktorja prava. Rejec je želel stopiti v Partijo, vendar ga niso hoteli sprejeti. Odločilno vlogo na Primorskem je imel prekaljeni revolucionar dr. Aleš Bebler, ki je bil inštruktor CK KPS za slovensko Primorje, član Pokrajinskega komiteja za Slovensko Primorje, poverjenik IO OF za Primorje in poverjenik Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet. Odločal je tudi o usodi dr. Maksa Rejca, s partizanskim imenom Mladen. Iz citiranih arhivskih virov sledimo, kako se je okrog Maksa Rejca ožil obroč neutemeljenega sumničenja in nasprotovanja, vse dokler ni bil julija 1943 likvidiran. Če to ne bi bila zgodovina, bi bila shrpljiva kriminalka. V slogu avtorice navajam dva citata: »Tovariš Rejec se nam zdi kot zaveznik partije nezanesljiv«, »Z Mladenom bomo tu uredili«.

In zakaj se je to zgodilo? Vodstvo KPS je bilo tedaj paranoično pred t. i. anglofilstvom. Teren so »očistili« vseh »elementov«, ki bi se morda povezali z zahodnimi zavezniki, ki so zmagali v Afriki in se pripravljali na izkrcanje v južni Italiji. V to kategorijo so sodili tudi padalci, ki so jih zahodni zavezniki poslali med partizane, pa tudi tigrovci. Dr. Maks Rejec je poleg drugega vzpostavil povezavo z ženo italijanskega generala Ilko Devetak – Bignami (po rodu iz Tolmina), ki je partizane obveščala o zelo pomembnih podatkih, pozneje tudi o datumu italijanske kapitulacije.

Avtorica temeljito predstavi delovanje dr. Aleša Beblerja na Primorskem in njegove povezave s funkcionarjem

VOS Edom Brajnikom. Analizirala je Beblerjev odnos do predvojnih političnih voditeljev na Primorskem in do tigrovcev. Pri tem je razviden tudi odnos Vosa do tigrovcev. Negativen odnos dr. Aleša Beblerja do krščanskih socialistov je avtorica analizirala ob njegovem ravnanju z dr. Francem Škerlom, ki je bil poslan na Primorsko. Prav takšen je bil tudi odnos do goriške sredine. Prikazan je vojaški položaj in razvoj NOB na Primorskem od jeseni 1942 do julija 1943.

Po 2. svetovni vojni je Bebler javno predstavljal bolj naklonjen odnos do Tigra, kot ga je imel med vojno. V drugi polovici knjige so predstavljene še usode nekaterih vidnih tigrovcev. Ferda Kravanja – Petra Skalarja so zaradi tigrovske preteklosti prav tako likvidirali partizani, čeprav je bil na severnem Primorskem funkcionar ljudske oblasti in je skrival svojo nekdanjo dejavnost. Z analizo pričevanja različnih prič ugotavlja, da so partizani v Ribnici likvidirali tudi svojega člana in nekdanjega tigrovca Toneta Majnika.

Tatjana Rejec je predstavila tudi odisejado svojega moža in političnega voditelja Tigra Alberta Rejca, ki ga je 2. svetovna vojna našla v Beogradu. Skozi udbovsko dokumentacijo je naredila prerez njegovega življenja med leti 1945 in 1976. Ob koncu omeni še življenjski zgodbi njegovih tigrovskih tovarišev Toneta Černača in Justa Godniča.

Novi podatki odpirajo nove vidike razumevanja zgodovine. V tej knjigi se najbolj zrcali strah vodilnih kadrov KPS, da bi se jim z možnim prihodom zahodnih zveznikov izmuznila edinstvena prilika za prevzem oblasti. Zato so opravili preventivno »čiščenje« med nekaterimi narodno zavednimi in že pred 2. svetovno vojno zaslužnimi možmi na Primorskem.

Peter Stres

Hiša pisanih spominov. Jubilejni zbornik ob 50-letnici Zgodovinskega arhiva Celje

Zgodovinski arhiv Celje, Celje 2006, 239 strani.

Zgodovinski arhiv Celje je prav na 50. obletnico ustanovitve 13. decembra 2006 izdal jubilejni zbornik in praznik proslavil s slavnostno akademijo v Narodnem domu v Celju.

V uvodnem razmišljanju je direktor Zgodovinskega arhiva Celje mag. Bojan Cvelfar poudaril, da smo arhivi zakladnice narodovega spomina. Še posebno je tak zaklad pomemben za majhne narode, kot je slovenski. Arhivi moramo poskrbeti za vse ustrezne razmere, da se spomin ohranja, da ne blede. Z našim delom poskušamo

razbijati stereotipne predstave o arhivih, ki so se pri ljudeh globoko zakoreninile. Seveda se tega ne da spremeniti čez noč, ampak vztrajno, po korakih. Eden od mnogih je tudi izdaja tega zbornika.

Zbornik je razdeljen na tri vsebinske sklope:

1. Iz življenja v arhiv, iz arhiva v življenje
2. Zakladnica zgodb preteklosti
3. Arhiv smo ljudje

V uvodnem prispevku direktor arhiva mag. Bojan Cvelfar predstavlja prvih 50 let Zgodovinskega arhiva Celje, ob koncu pa Sonja Jazbec bibliografijo izdanih publikacij te ustanove.

Arhivska dejavnost v mestu ob Savinji ima daljšo tradicijo kot Zgodovinski arhiv

Celje. Kot začetek arhivske dejavnosti v mestu velja leto 1882, ko so v Celju ustanovili Muzejsko društvo, v okviru katerega je začel delovati Mestni muzej. Ob ustanovitvi mestnega arhiva 13. decembra 1956 so arhivsko gradivo sprva hranili v občinski stavbi, leta 1963 pa je arhiv dobil svoje prostore v Prothasijevem dvorcu. Leta 1966 je prerasel v medobčinski arhiv za celjsko in posavsko regijo, leto pozneje pa še za zasavske občine. Vseskozi se je ubadal s prostorsko stisko. Po večdesetletnem tavanju pri iskanju ustrezne prostorske rešitve se je arhiv leta 2001 preselil v sodobno urejene prostore na Teharski cesti 1.

Prvi vsebinski sklop **Iz življenja v arhiv, iz arhiva v življenje** prinaša prispevke arhivarjev, ki predstavljajo svoje delo ter arhivske fonde in zbirke, katerih skrbniki so.

V prvem prispevku **Arhivsko gradivo izpred leta 1850 – »družinska dragocenost«** Zgodovinskega arhiva Celje mag. Aleksander Žizek predstavlja arhivsko gradivo, nastalo pred letom 1850. Poleg gradiva iz zbirk listin, rokopisov, urbarjev, geografskih kart in upodobitev krajev so predstavljeni tudi fondi s področja gospodarstva (cehov), uprave (Okrožni urad Celje, Magistrat Celje, Okrajna gosposka Laško), pravosodja (sodišča magistratov, deželna, krajevna in gosposka sodišča ter sodišča imenij) ter posamezni starejši fondi s področja prosvetnih/šolskih, verskih in dobrodelnih ustanov.

Drugi prispevek **Upravni organi kot ustvarjalci arhivskega gradiva** mag. Hedvike Zdovc prinaša pregled razvoja uprave. Do upravne reorganizacije sredi 18. stoletja je prišlo zaradi neučinkovitosti in neurejenosti deželnih financ. Za komuniciranje med višjimi deželnoknežjimi organi in najnižjimi patrimonialnimi organi so leta 1748 ustanovili okrožne urade, nižji upravni organ pa je bila okrajna gosposka. Sredi 19. stoletja so bila kot vmesna stopnja med občinami in deželnim namestništvom v Gradcu ustanovljena okrajna glavarstva. Občine so brez večjih sprememb delovale do 30. let 20. stoletja, ko je prišlo do komasacij. Po 2. svetovni vojni je bila uvedena popolnoma nova državnoupravna ureditev. Avtorica jo predstavlja v drugem delu prispevka.

Mag. Metka Bukošek se v prispevku **Oris razvoja pravosodnih organov na območju Zgodovinskega arhiva Celje** posveča razvoju patrimonialnega sodstva, deželskih sodišč, sodišč magistratov in krajevnih sodišč gosposčin. V poglavju Sodstvo po letu 1850 so predstavljena okrožna in okrajna sodišča, zemljiškoknjižna sodišča, okupacijska sodišča in drugi pravosodni organi na Celjskem – upravno sodišče, državno tožilstvo, državno pravobranilstvo, Vojaško sodišče mesta Celja, Sodišče slovenske narodne časti, sodnik za prekrške, sodišče združenega dela, delovno in socialno sodišče, družbeni pravobranilec samoupravljanja ter notariat in odvetništvo.

Borut Batagelj se v prispevku **Malo tu, malo tam – arhivsko gradivo ustvarjalcev s področja gospodarstva** ukvarja s sodobno problematiko in stanjem arhivskega gradiva gospodarskih organizacij, kot ga spoznava skozi delo na pristojnem območju Zgodovinskega arhiva Celje. Specifični položaj gospodarstva v družbi se tako kot nekoč tudi danes zrcali v stanju arhivskega gradiva gospodarskih organizacij. Zaradi razlik med predpisi, ki jih narekuje zakonodaja, in prakso arhivske stroke zahtevajo naloge zunanje službe in strokovne obdelave arhivskega gradiva od današnje arhivske službe na gospodarskem področju veliko fleksibilnosti.

V delu **Vzgojno-izobraževalne ustanove – kulturna dediščina v primežu predpisov** svoja razmišljanja o delu z ustvarjalci arhivskega gradiva predstavlja dr. Ivanka Zajc Cizelj. Pravilnik o dokumentaciji v osnovni šoli (Ur. l. RS, št. 29/96), Pravilnik o dokumentaciji v devetletni osnovni šoli (Ur. l. RS, št. 64/99) in Pravilnik o dokumentaciji v vrtcu (Ur. l. RS, št. 41/97) so pustili ob strani vprašanje arhivskega gradiva in določili gradivo, ki naj bi ga ustanova trajno hranila. To pa se ne pokriva z zahtevami arhivske stroke.

V prispevku **Fondi s področja zdravstva in socialnega varstva** avtorice Bojane Aristovnik je predstavljeno gradivo fondov s področja zdravstva in socialnega varstva ter njihovi ustvarjalci. Predstavljena je problematika prevzemanja gradiva s tega področja, ki je bilo zaradi prostorske stiske v preteklosti postavljeno na stranski tir.

Družbenopolitične organizacije (DPO) in kulturna dediščina je drugi prispevek dr. Ivanke Zajc Cizelj, v katerem nam predstavlja DPO kot posebnost sistema socialističnega samoupravljanja.

Mag. Bojan Himmelreich v članku z obsežnim naslovom **Fondi s področja kulture, športa in rekreacije, rodbinski in osebni fondi, fondi društev in zvez ter fototeke in zbirke** opisuje gradivo fondov in zbirk v naslovu naštetih področij. Predstavlja njihove še delujoče ustvarjalce in tiste, ki ne živijo več. Našteje vrste in število fondov in zbirk omenjenih področij ter količino in vrste gradiva v njih. Na kratko osvetljuje probleme pri zbiranju gradiva zasebnih ustvarjalcev.

Ob koncu prvega sklopa sledita poglavji, ki predstavljata dejavnost arhiva, omogočeno šele s selitvijo v nove prostore.

Bojana Aristovnik v članku **Popularizacija arhiva skozi vse oblike njegove dejavnosti** piše o namenu in oblikah popularizacije dela in vloge arhiva v širši javnosti. Članek je zasnovan na analizi rezultatov na omenjenem področju v zadnjih petih letih, ko je Zgodovinski arhiv Celje s selitvijo v nove prostore na Teharsko cesto pridobil materialne in prostorske možnosti za razvoj pedagoškoizobraževalne dejavnosti.

Sonja Jazbec v prispevku **Postavitev knjižnice v Zgodovinskem arhivu Celje** prikazuje razvoj knjižnične dejavnosti v Zgodovinskem arhivu Celje od ustanovitve arhiva do danes. Knjižnica se ponaša s precej bogato zbirko avstrijskih državnih in deželnih listov, ki skoraj neprekinjeno sega vse do dobe Marije Terezije. Zaradi več kot 40-letne prostorske stiske je bilo delo v knjižnici precej okrnjeno in namenjeno ožjemu krogu uporabnikov. Knjižnica je leta 2002 postala polnopravni član Cobissa. Od leta 2004 dnevno kopirajo zapise iz vzajemne v lokalno bazo.

Drugi vsebinski sklop **Zakladnica zgodb iz preteklosti** prinaša prispevke zaposlenih in bivših zaposlenih ter uporabnikov arhivskega gradiva. Prispevke so zasnovali na proučevanju arhivskih fondov in zbirk, ki jih hrani Zgodovinski arhiv Celje. Sledijo naslednji prispevki:

Zaznamek smrti in poročilo o zapečatbi kot dopolnilni vir za proučevanje zgodovine vsakdanjega življenja avtorice Rolande Fugger Germadnik. Predmet prispevka je obrazec Todfallsanzeige und respective Sperrs-Relation iz prve polovice 19. stoletja. Obrazec je ob smrti katerekoli osebe izpolnil pristojni oblastni organ. Obrazec je eden izmed redkih virov, ki jih lahko uporabimo za rekonstrukcijo vsakodnevnega življenja v provincialnem mestu, kot je bilo Celje. Avtorica je z uporabo podatkov iz obrazca in drugih dokumentov iz zapuščinskega spisa poskusila sestaviti podobo življenja samskih žensk v Celju v prvi polovici 19. stoletja. **Okrajni zastopi na Štajerskem 1868-1929** avtorice mag. Metke Bukošek.

Okrajni zastopi so predstavljali vmesno stopnjo med občinami in deželnimi zbori. Na Štajerskem so delovali najdlje. Delovali so v okviru posameznih sodnih okrajev. Naložena jim je bila vrsta nalog, od skrbi za občinsko premično in nepremično premoženje do skrbi za dobro gospodarjenje občin. Tudi starojugoslovanska zakonodaja je v Zakonu o oblastni in sreski samoupravi določila občinam nekaj samostojnosti, vendar zakon nikoli ni zaživel, občinska samouprava pa je ostala le mrtva črka na papirju.

Register zadrug na območju okrožnega gospodarskega sodišča Celje 1873-1941, prispevek mag. Bojana Himmelreicha, predstavlja možnosti poškodovanja arhivskega gradiva pri njegovi uporabi v čitalnici ter vrste poškodb. Opisuje načine, kako lahko z uporabo reprodukcij arhivskega gradiva v čitalnici preprečimo njegovo nadaljnje propadanje. Kot primer takšne reprodukcije članek prinaša delni prepis registra zadrug na območju okrožnega gospodarskega sodišča Celje 1873-1941.

Okrožno kot rudarsko sodišče predstavlja mag. Metka Bukošek.

Rudna bogastva so na Slovenskem izkoriščali že od antičnih časov. Posedovanje naravnega bogastva je pomenilo moč in vpliv posameznika. Zato so bili že zelo zgodaj uvedeni predpisi glede izkoriščanja in predelovanja različnih vrsti surovin, ki jih skrivajo Zemljina ne-dra. Ker so bili naši kraji vezani na nemški prostor, so vsa pravila izhajala od tam. Uporaba premogove rude in nova železniška trasa v sredini 19. stoletja sta zapisali novo poglavje v izkoriščanju rudnega bogastva. Spore v zvezi z rudniki, plavži in topilnicami so reševala rudarska sodišča, posedovanje posameznih rudnikov in objektov pa so urejali s posebno rudarsko knjigo, ki je bila vodena enako kot zemljiška knjiga za druge nepremičnine.

Nemci in slovenska smučarska zgodovina: problem interpretacije in faktografije je delo Boruta Batagelja, ki se ukvarja s položajem Nemcev v slovenski smučarski zgodovini. Tako kot je slovensko politično zgodovino-pisje šele pred kratkim Nemce »odkrilo« in umestilo v kompleksno sliko slovenske zgodovine, tako je tudi v slovenski smučarski in športni zgodovini drobce izjemno pomembne športne dejavnosti Nemcev pri nas s konca 19. in začetka prve polovice 20. stoletja treba začeti šele odkrivati in z novo interpretacijo revidirati doslej veljavno (eno)nacionalno podobo slovenske smučarske preteklosti.

Poslovanje Westnove tovarne emajlirane posode med obema vojnama predstavlja dr. Janez Cvirn. Tovarna emajlirane posode, ki jo je leta 1894 v Celju ustanovil Adolf Westen st., je že v letih pred prvo svetovno vojno postala najpomembnejše celjsko industrijsko podjetje. Pred prvo svetovno vojno je zaposlovala prek tisoč delavcev. Med obema vojnama pa se je razvila v najpomembnejšega proizvajalca emajlirane posode in radiatorjev v Srednji Evropi. Celjska tovarna je bila osnova, iz katere je zrasel srednjeevropski Westnov koncern.

Nevzdržne razmere v državni bolnišnici za duševne bolezni v Novem Celju konec tridesetih let prejšnjega stoletja opisuje dr. Andrej Studen. Študija je pripoved o nezakonitih stranpoteh in disciplinskih prestopkih tamkajšnjega ekonomista. Detajlna mikrozgodovinska študija primera (case study) o nevzdržnih razmerah v bolnišnici za duševne bolezni v Novem Celju slika disciplinske prekrške tamkajšnjih uslužbencev v 30. letih 20. stoletja. Ohranjeno arhivsko gradivo upravnega sodišča za območje Dravske banovine v Celju pripoveduje predvsem zgodbo o nezakonitem in nedopustnem početju prebrisanega ekonomista Ivana Zdolška ter kazni, ki ga je doletela.

Razpust društev in organizacij na območju okrožja Brežice leta 1941 v članku predstavlja mag. Hedvika Zdovc.

Leto 1867 je pomenilo prelomnico pri ustanavljanju in delovanju društev. Društva in družbe so se glede na dejavnost delila na delniške družbe (banke in kreditne ustanove), izobraževalna društva, pridobitniške in gospodarske družbe (konzumna društva, hranilna in posojilna društva), strokovna, gasilska, pevska, družabna, umetnostna, kmetijska, učiteljska, bralna, glasbena, politična, strelska, hranilna, olupševalna in vrtnarska,

vzajemno zavarovalna, znanstvena, podporna, društva za pospeševanje obrti in trgovine, društva za podporo bolnikov in pogrebna društva, telovadna in druga društva za urjenje telesnih spretnosti itd. Uredba šefa civilne uprave za Spodnjo Štajersko z dne 24. aprila 1941 je zahtevala ukinitve in razpust vseh društev, organizacij in zvez.

Drugi sklop končuje članek Tatjane Badovinac, ki je zaposlena v Pokrajinskem muzeju Celje in nam predstavlja del iz njihove bogate zbirke muzealij. V članku z naslovom **Tri upodobitve trpečega Kristusa iz zbirke Pokrajinskega muzeja Celje** prikazuje tri izjemno zanimive različne upodobitve trpečega Kristusa, ki jih hrani Pokrajinski muzej Celje.

V tretjem sklopu **Arhiv smo ljudje** so predstavljeni vsi upravniki/ravnatelji/direktorji Zgodovinskega arhiva Celje in sedanji zaposleni, navedeni pa so tudi vsi nekdanji zaposleni.

Zbornik je, kot se za tako lep jubilej spodobi, bogato ilustriran z različnimi vrstami arhivskega gradiva (listinami, načrti, plakati, letaki, razglednicami, tovarniškimi pravili, šolsko kroniko, matičnimi knjigami, statuti, testamenti, pečati ...), dodan mu je predstaviten DVD

Zgodovinskega arhiva Celje v režiji Aleša Šege, avtor scenarija pa je mag. Aleksander Žižek.

Hiša pisanih spominov je eden od korakov, s katerimi želimo v prihodnje naše delo še bolj približati uporabnikom arhivskega gradiva, ustvarjalcem in obiskovalcem.

Predvsem dobro delo z ustvarjalci in posredovanje kulturnih vrednot širši javnosti nas bo pripeljalo do v uvodu zastavljenega cilja. Najpomembnejša za poznavanje pisne kulturne dediščine je vzgoja, ki se začne že v osnovni šoli in nadaljuje v srednji šoli.

Naj našo predstavitev končam z mislijo nobelovca Iva Andrića, ki je leta 1960 v Arhivskem almanahu zapisal, da so »arhivi in arhivsko gradivo živi in bogati in resnični prav tako in prav toliko, kakor tako imenovano »živo« in »resnično« življenje samo ... zato arhivski dokumenti niso mrtvi, sivi in nepotrebni, kot se to lahko včasih zdi površnim in nepoučenim. So dragocene priče, brez katerih bi nam ostal nepopolno razumljiv marsikateri pojav v sedanjosti, brez katerih ne bi mogli ničesar slutiti o prihodnosti.«

Bojana Aristovnik

Vilma Brodnik, Zavod RS za šolstvo OE Ljubljana, Parmova ul. 33, 1000 Ljubljana
Katja Mahorčič, Šolski center – Gimnazija, Delpinova ul. 9, 5000 Nova Gorica
Srečko Zgaga, Gimnazija Poljane, Strossmayerjeva ul. 1, 1000 Ljubljana

V članku avtorji predstavljajo možnosti multiperspektivnega pouka zgodovine na primeru obravnave pariške mirovne konference in mirovni pogodbi, ki so določale nove slovenske (jugoslovanske) meje s sosedi po prvi svetovni vojni. Različne poglede na te meje pa so avtorji predstavili z odlomki iz izbranih učbenikov, ki obravnavajo tematiko meja po prvi svetovni vojni. Avtorji menijo, da takšna osvetlitev meja, ki so prizadele štiri sosednje narode, omogoča večje razumevanje in s tem bolj strpne odnose med sosedi, k čemur lahko pomembno prispeva prav pouk zgodovine.

Abstract:

In the article the authors present the possibilities of multiperspective history teaching, based on the example of dealing with the Paris Peace Conference and other peace treaties which traced the new Slovenian (Yugoslav) borders, in relation to the neighbouring countries, at the close of the World War I. Different views regarding those borders are illustrated by fragments from a selection of manuals dealing with the post-war borders. According to the authors, such presentation of the borders, which had impact on four neighbouring nations, helps to better understanding and results in more tolerant relationship between neighbours; and history teaching can provide significant contribution to that.

Dr. Danijela Trškan, Filozofska fakulteta, Aškerčeva c. 2, 1000 Ljubljana

Avtorica predstavlja pedagoške dejavnosti, ki jih izvajata Londonski muzej in Narodna galerija portretov v Londonu. Oba ponujata britanskim šolam v skladu z nacionalnim učnim načrtom in v povezavi s predmetom zgodovina številne aktivnosti in delavnice (npr. dramske igre, likovne delavnice, literarne delavnice, gledališke predstave, predavanja, risanje, uporabo oblačil in predmetov itd.). Avtorica predstavlja tudi konkretne primere za razstavne predmete, umetniške slike in muzejske prostore. Učitelji jih lahko z določenimi spremembami uporabijo v slovenskih muzejih in galerijah.

Abstract:

The author presents educational activities performed by the London Museum and the National Portrait Gallery in London. They both offer numerous activities and workshops (such as plays, art workshops, literary workshops, theatre performances, lectures, drawing, use of garments and various objects, etc.) to British schools, to be incorporated in history teaching, according to the national curriculum. The author also presents how certain objects, pictures and museum premises could be used. The teachers can think of adopting those ideas, with possible alterations, in Slovenian museums and galleries.

Dragica Motik, Zavod RS za šolstvo, Poljanska c. 28, 1000 Ljubljana

Avtorica v članku predstavlja kratko zgodovino priseljavanja Slovencev v Avstralijo ter oblikovanje organizirane avstralske slovenske skupnosti, ki svojo kulturo ohranja prek organiziranega pouka slovenščine, z

izdajanjem slovenskih glasil in revij, s slovenskim petjem in dramskimi predstavami ter v novejšem času tudi s spletnim središčem www.Thezaurus.com, ki pa je namenjeno tudi ostalim Slovencem po svetu, predstavlja pa naravne in kulturne značilnosti domovine. Za ohranjanje slovenščine pri Slovencih po svetu pa skrbi tudi Zavod RS za šolstvo z organiziranjem seminarjev za učitelje slovenščine pri Slovencih po svetu in s svojim spletnim središčem.

Abstract:

In her article the author presents a short historical overview of Slovenian emigration to Australia, together with formation of organised Australian Slovenian community, which is preserving the culture by organising Slovene courses, publishing magazines and other publications in Slovenian language, by Slovenian singing and theatre performances; recently also by the website www.Thezaurus.com, which can also be of use to other Slovenes in the world. In that way the natural features and cultural characteristics of the native country are presented. Zavod RS za šolstvo (Slovenian Educational Institute) is also involved in preserving the Slovenian language among the Slovenes living in other parts of the world by organising seminars for the teachers teaching the language outside Slovenia, and also by means of its website.

Radovan Pulko

Ob koncu ruske državljanske vojne je veliko državljanov nekdanje carske Rusije iz strahu pred maščevanjem boljševikov emigriralo. V tujini so se ruski begunci povezovali v različne organizacije. Članek obravnava delovanje Ruske matice v Ljubljani, podružnice ruskega Rdečega križa in ruskega sanatorija za pljučne bolnike na Vurberku.

Abstract:

At the end of the Russian civil war a great number of citizens of former tsarist Russia emigrated, for fear of Bolshevik revenge. In foreign countries Russian refugees joined various organizations. The article deals with the activities of the Russian Society in Ljubljana, the branch of Russian Red Cross, and the Russian Lung Sanatorium in Vurberk.

Dr. Dragan Potočnik, Filozofska fakulteta, Koroška c. 160, 2000 Maribor

Islam je v obdobju evropskega srednjega in novega veka skupaj s Kitajsko predstavljal vodilno civilizacijo na svetu. To je čas mogočnega omajadskega in abasidskega kalifata, kanatov, ki so nastali na razpadlem mongolskem cesarstvu, ter mogočnih držav safavidske Perzije, mogulске Indije in osmanske Turčije.

Odnosi med Evropo in islamskim svetom so bili pogosto zaznamovani z nasiljem in spopadi. Še posebej po terorističnih napadih v New Yorku in Londonu se je

pokazalo, kako zelo slabo poznamo islam. Morali bi se veliko bolj zavedati, da je treba gledati na islam z vidika spoštovanja do drugače verujočih, ne pa s stališča strahu pred agresivno religijo, ki naj bi ogrožala mir v svetu. Neutemeljen je strah pred drugačnostjo muslimanov, saj nas ti s svojimi navadami in običaji ne le bogatijo, ampak lahko tudi učijo ljubezni in spoštovanja do sočloveka.

Abstract:

During the European Middle Ages and the New Age the Islam, together with China, represented the leading world civilisation. That was the period of powerful Omayyad and Abbasid caliphates, of khanates that emerged on the territory of the disintegrated Mongolian empire, and the powerful states of Saphavid Persia, Mogul India and Osmanic Turkey.

The relationship between Europe and the Islamic world was often marked by violence and fighting. After the terrorist attacks in New York and London, particularly, it became evident how badly we know the Islam. We ought to be much more aware that the Islam is to be regarded from the viewpoint of respecting people with different faith, and not from the viewpoint of fearing aggressive religion, which is supposed to jeopardize the world's peace. The fear of differentness of the Muslims is groundless; their habits and customs not only make us richer, but they can also teach us love and respect for others.

Mag. Blaž Vurnik, Mestni muzej Ljubljana, Gosposka ul. 15, 1000 Ljubljana

Prehod iz osemdesetih v devetdeseta leta je označil tudi razpad Sovjetske zveze. Zahteve posameznih narodov po nacionalnih pravicah in suverenosti so povzročile dezintegracijo sistema oblasti, česar ni mogla zavreti niti reformistična politika Mihaila Gorbačova. Na ozemlju SZ so nastale številne nove države. Nekatere so se vključile v evropski svet, v nekaterih je prišlo do krvavih državljanskih vojn, druge pa so z vzpostavljanjem zvez iskale novo skupno pot. Nekateri konflikti, ki so nastali ali pa se prebudili ob razpadu SZ, so ostali nerazrešeni še do danes.

Abstract:

The transition from the eighties to the nineties also marked the disintegration of the Soviet Union. The claims of individual nations to national rights and sovereignty caused the disintegration of the central authority; even the reformist policy of Mikhail Gorbachov could not stop that. A considerable number of new states emerged on the territory of the Soviet Union. Some accepted the European policy, in others bitter civil wars broke out, and some tried to find a new way by establishing relationship with others. Some conflicts that the disintegration of the Soviet Union brought about or aroused have remained unsettled.

Navodila avtorjem in avtoricam člankov in prispevkov

V želji, da bi dosegli čim bolj enotno obliko člankov in prispevkov, avtorje in avtorice člankov in prispevkov prosimo, da upoštevajo naslednja navodila za pisanje:

1. Obseg člankov in prispevkov naj bo v obsegu do ene avtorske pole, to je 16 strani oz. 30.000 znakov. Izjemoma objavljamo tudi daljše članke, in sicer v dveh delih.
2. Članki in prispevki naj bodo pisani v računalniškem programu Word for Windows z vnesenimi naslovi in podnaslovi poglavij oz. podpoglavij.
3. Članke nosilnih rubrik (npr. Iz zgodovinopisja, Sodobna didaktika pouka zgodovine v teoriji in praksi) opremite tudi s povzetki vsebine v obsegu do 1200 znakov in z avtorskim izvlečkom, sinopsisom v obsegu do 200 znakov. K avtorske-mu izvlečku dodajte svoje podatke z navedeno izobrazbo in nazivom ter imenom in naslovom institucije, v kateri ste zaposleni.
4. Članki in prispevki naj bodo ustrezno citirani v skladu s pravili Evropske unije. Navajamo nekaj primerov:
 - a) Citiranje samostojne publikacije (priimek, ime avtorja leto izida: naslov. Kraj izida: založba, stran): npr. Drnovšek, Marjan 1991: Pot slovenskih izseljencev na tuje. Ljubljana: Založba Mladika, str. 31.
 - b) Citiranje članka v reviji (priimek, ime avtorja leto izida: naslov. V: naslov revije ali publikacije. Letnik in številka (v obliki ulomka). Kraj izida: založba, stran): npr. Trškan, Danijela 2006: Osebna mapa učitelja zgodovine. V: Zgodovina v šoli. Letnik XIV/3-4. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, str. 32.
 - c) Citiranje arhivskih virov (arhiv, ime in signatura arhivskega fonda, arhivska enota, ime in/ali signatura ali paginacija dokumenta): npr. Arhiv Republike Slovenije, Fond Okrožno sodišče Ljubljana, Zvezek II, list 118 in Imenik zadrug, Zadrugi vpisnik zvezek II, št. 31.
 - č) Citiranje spletnih strani (točni naslov spletne strani, datum uporabe spletne strani): npr. <http://www.qca.org.uk>, About History (1. 2. 2007).

Viri dobesednih ali povzetih citatov ipd. naj bodo zapisani pod črto.

Če ste v člankih ali prispevkih uporabili tudi avtorske izdelke učencev oz. dijakov, je treba pridobiti tudi njihova pisna dovoljenja za objavo, če so polnoletni oz. dovoljenja enega od staršev, če še niso polnoletni. Dovoljenja se priloži članku ali prispevku.

5. Članke in prispevke lahko opremite tudi s shemami, zemljevidi, fotografijami ipd. Dodatno gradivo naj bo skenirano v formatih jpg ali tiff z resolucijo najmanj 300 dpi. Članek ima lahko od 3 do 5 enot dodatnega gradiva. K vsaki enoti gradiva je treba dopisati tudi ustrezne podnapise. Gradivo je lahko skenirano in dodano že v sam članek ali prispevek ali pa ga posredujete posebej, a naj bo ustrezno oštevilčeno, z ustreznimi podnapisi ter označeno, kje med besedilom se objavi. Če avtor mesta, kjer naj se gradivo natisne, ne označi, se gradivo objavi ob koncu članka ali prispevka. Za objavo dodatnega gradiva je treba pridobiti dovoljenja za objavo. Za dovoljenja lahko zaprosi že avtor članka ali prispevka in ga doda članku oz. prispevku ali pa posreduje odgovorni urednici podatke o avtorjih gradiv, nakar za dovoljenja zaprosi odgovorna urednica. Članki, opremljeni z dodatnim gradivom, se oddajo na zgoščenkah.
6. Za jezikovni pregled člankov in prispevkov poskrbi uredništvo.
7. Kratice v člankih in prispevkih pri prvi omembi zapišite s celotnim imenom v oklepaju ali v opombi pod črto.
8. Pri poročilih, ocenah in mnenjih o literaturi in raznih didaktičnih in IKT-gradivih za pouk zgodovine v naslovu navedite ime in priimek avtorja, naslov, založbo, kraj in leto izdaje, število vseh strani oz. enot ali gesel, navedite, ali so v publikaciji tudi slike, sheme, zemljevidi ipd. Poročila, ocene in mnenja o literaturi in raznih didaktičnih in IKT-gradivih so lahko v obsegu do dveh strani. Zaželeno je, da na začetku poročila, ocene in mnenja dodate tudi skenirano naslovnico predstavljenega dela.
9. Članek in prispevke recenzirajo člani uredniškega odbora in zunanji recenzenti po izboru članov uredniškega odbora. Odgovorna urednica obvesti avtorje, ali so članki ustrezni za objavo v predloženi obliki oz. jih je treba popraviti in dopolniti ali pa so zavrjeni.
10. Člankov, prispevkov in nenaročenega gradiva ne vračamo.
11. Članke in prispevke pošljite na e-naslov odgovorne urednice vilma.brodnik@zrss.si ali na CD-ju na naslov Vilma Brodnik, Zavod RS za šolstvo OE Ljubljana, Parmova 33, 1000 Ljubljana.
12. Članke in prispevke opremite tudi z obrazcem Prijavnica prispevka z vsemi zahtevanimi podatki. Prijavnico najdete na spletni strani <http://www.zrss.si>, Predmeti Zgodovina, rubrika Revija Zgodovina v šoli.
13. Za pravilnost navedb v člankih in prispevkih odgovarjajo avtorji sami.

NOVO IZ ZALOŽBE ZAVODA RS ZA ŠOLSTVO

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO
R dp
ZGODOVINA v šoli
2007

930:371.3

120070210, 1/2

COBISS 0

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

GENialna prihodnost – genetika, determinizem in svoboda

**Mednarodni posvet Biološka znanost in družba
Ljubljana, 4.–5. oktober 2007
Zbornik prispevkov**

(ur. Simona Strgulc Krajšek, Tanja Popit, Minka Vičar)

Mednarodni posvet Biološka znanost in družba je organiziral Zavod RS za šolstvo v sodelovanju z Ministrstvom za šolstvo in šport in ob tem izdal tudi obsežen zbornik prispevkov.

Njegova vsebina je vezana na cilje posveta: vpeljevanje sodobnih bioloških znanj za življenje v prihodnosti in krepitev komunikacije z znanostjo, povezovanje med predmeti pri obravnavi kompleksnih vprašanj o vlogi biološke znanosti v prihodnosti ter razvijanje zmožnosti bodoče civilne družbe za sodelovanje v demokratičnih procesih.

Zbornik bo učiteljem biologije, naravoslovja, gospodinjstva, sociologije, psihologije, filozofije in drugim v dragoceno pomoč pri vpeljevanju sodobnih znanj in interdisciplinarne obravnave problemov razvoja znanosti in tehnologije ter vpliva njune uporabe na kompleksne sisteme, kot sta narava in družba.

ISBN 978-961-234-618-8, 252 str., 19,00 €

Naročila:

- po pošti: Zavod RS za šolstvo, Poljanska 28, 1000 Ljubljana
- po faksu: 01 3005 199
- po elektronski pošti: zalozba@zrss.si
- na spletni strani: <http://www.zrss.si>

